

ตตฺถ ทิ "คามา วา อรณฺหา วา"^๑ ติ วจฺริณฺญํ ในลิกขาบทชื่อนั้น ลักษณะของป่ามา
 อนวเสสโต อวหารภูจฺจานปรุกฺกเท ตทฺถญํ ในข้อกำหนดถึงสถานที่ แห่งการลักขโมยไว้
 อสงฺกรโต ทสฺเสศฺ "จเปตฺวา คามฺพจา"^๒ ติ- โดยไม่มีเหลือว่า "คามา วา อรณฺหา วา"
 อาทิ วุตฺตํ. คามฺพจาโร ทิ โลก จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี เป็นต้น (เนื้อความ
 ความสงฺขเมว กจฺจตฺติ. นิปฺรียายโต ปน เต็มมีว่า ภิกษุรูปใด ถือเอาของที่เขามิได้
 ความวินิมฺตฺตํ จานํ อรณฺหเมว โทตฺติ ติ ให้ จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี อันนับว่าเป็น
อภิธมฺเม "นิกฺขมิตฺวา พฺทึ อินฺทชฺชีลา, การขโมย ฯลฯ ภิกษุถือเอาของที่เข
สพฺพเมตฺถิ อรณฺหน"^๓ ติ วุตฺตํ. สฺตตฺตฺนตฺก- มิได้ให้อย่างนั้น แม้นจัดเป็นปาราชิก หา
ปรียายเณ อรณฺหกสิกฺขาปเท^๔ "ปณฺจธฺนุสฺตฺกิ สักวาสมิได้) ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
 ปจฺฉิมฺน" ติ อากตฺ อรณฺหิกํ ภิกฺขุํ สนฺธาย. บ้านและป่าทั้ง ๒ อย่างนั้นโดยไม่ปะปนกัน
 จึงกล่าวว่า "ที่ทั้งปวง ยกเว้นบ้าน" ดังนี้
 เป็นต้น. วจฺริณฺญํ ในทางโลก ที่ใกล้บ้าน
 ก็ย่อมถึงซึ่งความนับว่าบ้านนั้นเองแล. แต่
 ว่าโดยนิปฺรียาย สถานที่อันพ้นไปจากบ้าน
 จัดว่าเป็นป่าไค้ทีเดียว เพราะเหตุนี้
 ในพระอภิธรรมจึงตรัสไว้ว่า "นิกฺขมิตฺวา

^๑ วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๔.

^๒ ฉ. คามฺพจาโร.

^๓ อภิ. วิ. ๓๔/๓๓๘.

^๔ วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๑๔๖.

พหิ อินทชีลา, สัพพเมตฺ อรณฺญํ" ภายนอก
อินทชีลออกไป, ที่ทั้งหมดคนชื่อว่าป่า คังนี้.
โดยปริยายพระสูตร ครัสหมายเอาภิกษุผู้
ป่า ที่มาแล้วในอรัญญิกสิกขาบทว่า "สถานที่
มีระยะไกลชั่ว ๕๐๐ ธนูเป็นอย่างต่ำ" คังนี้.

น หิ โส วินยปริยายิเก "อรณฺญเ วสนโต
อารณฺนิโก ปนฺตเสนาสโน"ติ สุตฺเต วุตฺโต.
อญฺจ สุตฺตสํวณฺนาติ อธิ สัพพตฺถ
สุตฺตฺตถกถาว ปมาณฺ. ตสฺมา เอตฺถ^๑
อาคตเมว ลกฺขณํ กเขตฺตพฺพตฺติ ทสฺเสนฺโต
"ติ อาโรปีเตน อาจริยธฺนนา"ติอาทินา
มินนวิธิมาท. เตเนว หิ มชฺฌิมญฺจกถา-
นโยว อิทเมตฺถ ปมาณฺติ จ วุตฺโต.

จริงอยู่ ภิกษุรูปนั้น ท่านไม่กล่าว ในพระสูตร
ว่า "เป็นผู้มีเสนาสนะอันสงัด เหตุ
เพราะการอยู่ในป่า" อันมีปริยายพระวินัย
(ต้องเป็นป่าที่มีปริยายพระสูตร). แต่ว่า
เป็นการสังวรณาพระสูตร เพราะเหตุ
ในที่คำพูดในพระสูตรเท่านั้น เป็นประมาณ
ในบททั้งปวง. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
เมื่อจะแสดงว่า ลักษณะ (ของป่า) ที่มาในพระ-
สูตรนี้เท่านั้น ที่ควรถือเอา คังนี้ จึงกล่าว
ถึงวิธีวัดไว้ด้วยคำว่า "เสนาสนะป่า
ฯ ักขยกันธฺนแห่งอาจารย์ที่วางลง" คังนี้
เป็นต้น. ก็เพราะเหตุนี้แหละ ท่าน

^๑ ฉ. ตตฺถ.

จึงได้กล่าวถึงนัย ในอรรถกถาัมชณินิกาย
ไว้ด้วย ว่า คำของอรรถกถาัมชณินิกายนี้
เป็นประมาณในการวัดนี้ ดังนี้.

ตโต ตโต มคฺคนฺติ ตตฺถ ตตฺถ
ขุทฺทกมคฺคํ ปิทฺหติ. ชฺตงฺคสฺสทฺธิเกน ชฺตงฺค-
โสธนปฺปสุเตน. ยถาปริจฺฉินฺเน กาเลติ
อุกฺกฏฺจสฺส ตโยปี อุตฺต มชฺฌิมสฺส เทว
มฺหุทฺทสฺส เอโก อุตฺต. ตตฺถปิ ชฺตงฺคํ น
ภิชฺชติ สอฺสสาหตฺตา. นิปฺปชฺชิตฺวา
คมิสฺสามาติ จิตฺตสฺส ลีลิตฺวาเวน ชฺตงฺคํ
ภิชฺชตีติ วุตฺตํ. อรณฺณสณฺณํ มนสิกาโรนฺโตติ
"อหํ วิเวกฺวาสิ วสิสฺสามิ, ยถาลทฺโธ วา
กายวิเวโก สาตฺถโก กาทพฺโพ"ติ
มนสิการสพฺภาวโต "ภพฺโพ ฯเปฯ
รกฺขิตฺนฺ"ติ วุตฺตํ.

คำว่า (ปีค) ทางแต่ที่นั้น ๆ ได้แก่
ปีคทางเล็กทางน้อยในที่นั้น ๆ. ภิกษุชื่อว่า
(มุ่งจะ) เป็นผู้มีชฺตงค์ให้หมดจด คือเป็นผู้ชวน-
ชวายในการทำชฺตงค์ให้หมดจด. คำว่า
(มาจากป่า) ในเวลาตามที่กำหนด ความว่า
สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ก็ทั้ง ๓ ฤดู
สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลางก็ ๒ ฤดู สำหรับ
ภิกษุผู้ถืออย่างอ่อนก็ฤดูเดียว. ชื่อว่าชฺตงค์
ไม่แตกทำลาย แม้ในกาลตามที่ได้กำหนดไว้
นั้น ก็เพราะความที่ยังมีอุตฺสาหะ. คำว่า
เราขอนอนแล้วจักไป เป็นอันท่านกล่าว
อธิบายว่า ชฺตงค์ย่อมแตกทำลายได้ เพราะ
ความย่อหย่อนแห่งจิต. คำว่า เมื่อมนสิการ
ความสำคัญว่าอยู่ป่า ความว่า ท่าน-
อาจารย์กล่าวว่า "ย่อมเป็นผู้ควรที่จะได้
ฯลฯ ที่จะรักษาเอาไว้ซึ่งสมาธิที่ได้แล้ว"

ดังนี้ ก็เพราะมีมติการอยู่ว่า "เราจักอยู่
วิเวก, หรือว่าเราควรทำกายวิเวกตามที่
ได้แล้วให้เป็นของมีประโยชน์" ดังนี้.

อสุส อารณิกสุส จิตต์ น วิกขิปนติ
อาปาณมฺพคฺมนโต. วิคตสนฺตาสฺ โหติ
วิเวกปริจยโต. ชีวิตินิกนฺตี ชหติ
พหุปริสฺสเย อรณฺเณ นีวาเสเนว มรณฺภยสุส
ทฺวารมฺโต. ปวิเวกสุชฺรลฺล อสุสาเทติ
อนฺภวติ ชนฺลฺลสคฺคาภาวโต. อารายณฺโตติ
อนฺนยณฺโต. ยถานฺนฺสิญฺจ ปฏฺิบัติยา
วิเวกสุส อธิญฺจานภาวโต อารณฺิกงฺก-
โยคินฺ วาทนสฺทิสฺนติ กตฺวา วุตฺต
"อวเสสฺสุตฺตายฺโต"ติ, อวสิญฺจสุตฺตมฺมายฺโตติ
อตุโป.

ชื่อว่า ยอมทำจิตของเธอ คือของภิกษุผู้อยู่
ป่าให้ชักส่ายมิได้ ก็เพราะการไม่เข้าถึง
คลอง(แห่งทวาร). ชื่อว่า เป็นผู้ปราศจาก
ความสะอึกกลัว ก็เพราะมีความคุ้นเคยกับ
ความสงัด. ชื่อว่า ละความเยื่อใยในชีวิต
ได้ ก็เพราะการกระทำตนให้เป็นผู้ไกลต่อ
ความกลัวตาย โดยการเข้าอยู่ในป่าอันมี
อันตรายมากมายนั่นเอง. ชื่อว่า ยินดีรส
ของความสุขอันเกิดจากความสงัด คือ
ได้เสวยเพราะไม่มีการคลุกคลีด้วยผู้คน. บท
ว่า อารายณฺโต แปลว่ายังให้ยินดี. ท่าน
กล่าวไว้ เพราะทำให้ในใจว่า ตฺตงคฺช-
อรัญญิกังคะ เป็นเหมือนพาหนะของพระ-
โยคี เพราะความที่วิเวกเป็นที่ตั้งแห่ง

^๑ ส. อานนทยนฺโต.

ข้อปฏิบัติ ตามที่ทรงอนุศาสน์. บทว่า
"อวเสสธตายุโธ" มีความหมายว่า มี
ธตธรรมที่เหลือเป็นอาวธ.

อติ อารณมิกงกถาวณณา

พรรณนากถาวด้วยอารณมิกงก

จบด้วยประการฉะนี้.

๔. รุกขมูลิกงกถาวณณา

๔. พรรณนากถาวด้วยรุกขมูลิกงก

๓๒. ฉน นนติ อิกจกจถนาที่หิ
ฉาหิต, อวเสสนนติ อตโต. สีมนตริกรุกโข หิ
หุวินัน ราชนัน รชชสีมาย จิตรุกโข. ตตถ
หิ เตส ราชนัน พลกาโย อุปคนตวา
อนตรนตตรา ยุหุถ กเรย, โจรานิ
ปาริพนธิกา^๒ สโมสนตคา ภิกขุสส สุเชน
นีสหิตุ น เทนติ. เจติยรุกโข

๓๒. ถาวว่า ที่มุงบัง ใต้แก่ ที่ที่เขา
ใช้เครื่องมุงบังมีอิฐเป็นต้น มุงบังไว้, ความ
ว่า ที่อยู่อาศัย. ถาวว่า ต้นไม้ในระหว่าง
พรมเคน ใต้แก่ ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่ใกล้
พระราชอาณาเขตของพระราชา ๒ ฝ่าย.
จริงอยู่ ณ สถานที่นั้น กองกำลังของพระ-
ราชาเหล่านั้น จะพึงเข้าไปทำการรบกัน

^๑ ฉ. อวเสสนนติ.

^๒ ปาริพนธิกาติ มณเฑ, ฉ. ปาริพนธิกา.

"เทวตาธัญจิโต"ติ มนุสเสหิ สมมตรุกุโข ในระหว่าง ๆ, แม้พวกโจรที่เป็นนักปล้น
 ปุเชตุ อุกคเตหิ มนุสเสหิ อวิวิตโต โหติ. ในระหว่างทางก็ชุมนุมกันอยู่ ไม่ยอมให้ภิกษุ
 ใต้นั่งอย่างเป็นสุข. ชื่อว่า ต้นไม้เป็นเจดีย์
 ใต้แก่ ต้นไม้ที่คนทั้งหลาย เห็นพ้องกันว่า
 "มีเทวดาสงสถิต" จึงเป็นอันไม่สงัดจาก
 พวกคนทั้งหลายที่เข้าไปเพื่อบูชา.

นิยยาสรุกุโข สขชุลรุกขาทิ. วคคฺลिरุกุโข ชื่อว่า ต้นไม้มียาง ใต้แก่ ต้นกำยานเป็นต้น.
วคคฺลฺนิเสวิโต. สีมนฺตริกรุกขาทโย ชื่อว่า ต้นไม้มีค่างขาว ใต้แก่ ต้นไม้ที่ค่าง-
 สปริสฺสยา, ทูลลภาวิเวกา จาติ อาห ค่างเข้าไปเสพ. ต้นไม้ทั้งหลาย มีต้นไม้ที่มี
"อิมะ รุกฺเข วิวชฺเชตฺวา"ติ. ปณฺณสฺสญฺติ ในระหว่างพรมแดนเป็นต้นมีอันตราย, และ
รุกฺชโต ปติตฺตปณฺณ. ปฏฺิจฺจนฺเน จฺาเน หากความวิเวกได้ยาก เพราะเหตุนี้ ท่าน-
นีสิตฺตพฺพ รุกฺขมุสิกภาวสฺส ปฏฺิจฺจนฺตถ. อาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "เว้นต้นไม้เหล่านี้
จนฺเน วาสกบฺปนา ธมฺมสฺสวนาทินมตฺถายปิ เสี่ย" ดังนี้. คำว่า ใบไม้ที่ตกอยู่ คือ
โหติ. ตสฺมา "ชานิตฺวา อรุณ อุฏฺฐาปิต-
มตฺเต"ติ วคฺค. ใบไม้ที่ตกจากต้น. ชื่อว่า ควรนั่งอยู่ในที่
อันเป็นที่ปิดบังมิดชิด ก็เพื่อปิดบังความเป็น
 รุกขมุสิกภิกษุ. การสำเร็จการอยู่ในที่มุงบัง
 ย่อมมี แม้เพื่อประโยชน์แก่กิจทั้งหลายมีการ

^๑ ฉ. สขชุลรุกขาทิ.

ฟังธรรมเป็นต้น. เพราะเหตุนี้ อาจารย์
ผู้สอนคัมภีร์อังกฤษคตริกาย จึงกล่าวว่า
"ในเพราะเหตุสักว่าทราบแล้ว ก็ยังอรุณให้
ตั้งขึ้นในที่มุงบัง" ดังนี้.

อภิญหิ ตรูปณณวีการสฺส ทสฺสเนนาติ
อภิญขณิ ทรุสฺ, ทรุณิ วา ปณฺเณสฺ วีการสฺส
ขณฺณจฺสฺส ทสฺสเนน. เสนาสนมจฺเจร-
กมมารามตํานนติ อาวาสมจฺจริยวกมม-
รตํภาวานิ. เทวตาหิตี รุกฺขเทวตาหิ.
ตํปิ หิ รุกฺขมฺภูจฺวิมาเนสฺ วสนฺติโย รุกฺขเชสฺ
วสนฺติ. อยมฺปิ รุกฺข^๑ สทฺวาสิตา.
วณฺณิโตติ "อปฺปานิ" เจวา"ติอาทินา
ปสฺสิโต.

คำว่า เพราะเห็นความเปลี่ยนแปลง
แห่งต้นและใบบ่อย ๆ ก็เพราะเห็น
ความเปลี่ยนแปลงคือความคับใบในขณะ ใน
ต้น หรือในใบ แห่งต้นไม้ทั้งหลายบ่อย ๆ.
คำว่า (ไม่มี) ความตระหนี่ในเสนาสนะและ
ความยินดีในการงาน ก็คือความตระหนี่
ในที่อยู่ (อาวาสมัจจริยะ) และความยินดี
ในงานก่อสร้าง. คำว่า (มีความเป็นอยู่
ร่วม) กับเทวตาทั้งหลาย ก็คือกับพวกรุกข-
เทวตาทั้งหลาย. จริงอยู่ แม้พวกเทวตา
เหล่านั้น เมื่ออาศัยอยู่ที่วิมานอันตั้งอยู่ที่
ต้นไม้ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าอาศัยอยู่ที่ต้นไม
้ทั้งหลาย. แม้รุกขมุสิกภิกษุนี้ ชื่อว่า อยู่ร่วม
กัน(กับพวกรุกขเทวตา) ด้วยต้นไม้อันทั้งหลาย.

^๑ ฉ. รุกฺขเชติ.

คำว่า ทรงสรรเสริญ ก็ทรงสรรเสริญแล้ว
ด้วยคำว่า "เป็นของเล็กน้อยด้วย" ดังนี้
เป็นต้น.

"รุกขมูลเสนาสน์ นิสสัย ปพพชชา"^๑ และตรัสแล้วว่า เป็นนิตยอย่างนี้ว่า "รุกข-
เอว นิสสัยโยติ จ ภาสิโต. อภิรตฺตานิ มุลเสนาสน์ นิสสัย ปพพชชา" บรรพชา
ตรุณกาเล, นีลานิ มชฺฌิมกาเล, ปณฺฑนฺนิ อาศัยเสนาสนะโคนไม้ ดังนี้. ชื่อว่า
ชิตฺถกาเล. ปติคานิ ปีลายนวเสน. เอว มีสีแดงเข้ม ก็ในเวลาที่ยังอ่อน, ชื่อว่า
ปัสสันโต ตฺรปณฺณานิ ปจฺจกฺขโต เอว มีสีเขียว ก็ในเวลากลาง ๆ, ชื่อว่า
นิจฺจสณฺณํ ปนฺนุติ ปชฺหติ, อนิจฺจสณฺณา มีสีเหลือง ก็ในเวลาแก่. ชื่อว่า ตกไป
เอวสฺส สณฺจาทิ. ยสฺมา ภควโต ชาติ- ก็ด้วยอำนาจความเหี่ยวแห้ง. เมื่อเห็นอยู่
โพธิธมฺมจกฺกบฺปวตฺตตฺนปรินิพฺพานานิ รุกฺข- ซึ่งต้นและใบทั้งหลาย โดยประจักษ์อย่างนี้
มุเลเยว ชาทานิ, ตสฺมา วุตฺตํ ชื่อว่า ย้อมบรรเทา ก็ย้อมละนิจฺจสณฺญาได้,
"พฺพุทธทายชฺชํ รุกฺขมุลนฺ"^๑ เขามีแต่่อนิจฺจสณฺญาเท่านั้น ตั้งมันอยู่.
เพราะเหตุที่การประสูติ การตรัสรู้ การ
ประกาศพระธรรมจักร และการปรินิพพาน
ของพระผู้มีพระภาค เกิดที่โคนไม้นั้นเหี่ยว,

^๑ วิ. มทา. ๔/๑๐๖, ๑๔๓.

ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "โคนไม้อันเป็นมรดก
ของพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

อติ รุกขมุลิกงกถาวณณา.

พรรณนาถว่าด้วยรุกขมุลิกังคะ

จบด้วยประการฉะนี้.

๑๐. อพโลกาสีงกถาวณณา

๑๐. พรรณนาถว่าด้วยอัพโลกาสีงกั

๓๓. "รุกขมุลํ ปฏิภินามิ"ติ เขตฺตเก
วฺตุเต ฉนฺนํ อปฺปฏิภินิตฺตเมว โหตีติ
"ฉนฺนญจ รุกขมุลญจ ปฏิภินามิ"ติ วฺตุคํ.
ธฺตงฺกสฺส สพฺพโส ปฏิโยภินิฏฺเฐเปน ทิ
สมาทานํ อิชฺฉติ, โน อณฺเฏถติ.

๓๓. เมื่อกล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอ
ปฏิเสธโคนไม้" ดังนี้ เพียงเท่านั้น ก็เป็นอัน
มิได้ปฏิเสธที่มุ่งบังเลย เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอปฏิเสธ
ที่มุ่งบังและโคนไม้" ดังนี้. จริงอยู่ การ
สมาทานธฺตงฺกจะสำเร็จได้ก็โดยการปฏิเสธ
ก็องคเสยโดยประการทั้งปวง, ไม่ใช่จะ
สำเร็จได้โดยประการอื่น แล.

"ธมฺมสฺสวานายา"ติ อิมินาว ธมฺมํ ทวํว "เพื่อการพึ่งธรรม" ทวามว
กถเนเตนปิ อฺโปสถทิวสาทีสุ สฺสณฺณคานํ อัพโลกาสีงกิกษุณฺณินํแผละ แม้เมื่อจะกล่าว

จิตตานุรุกรุขณตุถิ เตหิ ยาจิเตน ฉนฺนํ ธรรม เพื่อการตามรักษาจิตของคนที่ฟัง
 ปวิสิตุํ ฏฺฐติ, ฐมฺมํ ปน กเถตุวา ทั้งหลาย ในวันอุโบสถเป็นต้น ถูกคนเหล่า-
 อพฺโลกาโสว กนฺตพฺโพ. รุกฺขมุสิกสุสาปิ นั้นขอร้องแล้ว การที่จะเข้าไปสู่ที่มุ่งบัง
 เอเสว นโย. อุโปสถตถายาติ ย่อมควร, แต่กล่าวธรรมเสร็จแล้วควรไป
 อุโปสถกมฺมาย. ที่แจ้งเท่านั้น. แม้รุกขมุสิกภิกษุก็มีนัยนี้
 เหมือนกัน. คำว่า เพื่อประโยชน์แก่อุโบสถ
 คือ เพื่ออุโบสถกรรม.

อุทฺทิสฺสนเตนาติ ปเรสํ อุทฺทเทสํ เทนฺเตน. คำว่า จะบอกอุเทศ คือจะให้อุเทศ(สอน)
อุทฺทิสฺสาเปเนเตนาติ สยํ อุทฺทเทสํ กณฺหนฺเตน. แก่ภิกษุเหล่านั้น. คำว่า ให้บอกอุเทศ คือ
มกฺกมชฺเฌ จิตฺํ สาสนฺติ สีหฺลทีเป วิย มกฺกา จะถือเอาอุเทศเสียเอง(จะเรียน). คำว่า
อโนกฺกมฺม อุชฺชกเมว ปวิสิตพฺพิ สาละ. ศาลาอันตั้งอยู่ในระหว่างทาง ใต้แก่ศาลา
เวเคน กนฺตุ น ฏฺฐติ อสาธูปตฺตา. ที่ฟังตรงเข้าไปได้เลย ไม่ต้องเลี้ยวลงจาก
ยาว วสุสฺสปฺรมา จตุวา กนฺตพฺพิ, น ทาว ทาง เหมือนอย่างศาลาในสีหฬทวีป. ชื่อว่า
ธฺตฺตฺกเกโท โทตีติ อธิปาโย. การที่จะเดินไปโดยเร็ว ย่อมไม่ควร ก็
 เพราะหาความเป็นสมณสาธูปมิได้. อธิบาย
 ว่า จะไม่มีการแตกทำลายแห่งธฺตฺตฺก ทรบ
 เท่าที่รอรอยู่จนกว่าฝนหยุด แล้วจึงไป.

รุกฺขสฺส อนฺโค นาม รุกฺขมุลํ. ชื่อว่า ข้างในแห่งคันไม้ ใต้แก่
ปพฺพตฺสฺส ปน ปพฺภารสฺสีโส ปพฺพตฺปเทโส. โคนไม้. ส่วนว่าที่ที่เป็นเช่นกับเงื่อมเขา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุจจนนุเมรียาหนติ ยถา วสุโสทกั อนุโต น
ปวิสติ, เอว ฉนสงฺเข เปน อุปริ
อกตเมรียาหิ. อนุโต ปน ปพฺพการสฺส
วสุโสทกั ปวิสติ เจ, อพฺโปกาสสงฺเข-
เมวาติ ตตฺถ ปวิสติ วุฏฺฐติ. สาขามณฺโห โปติ
รูกฺขสาขาหิ วิรพฺจจนฺนมนฺโห โป. ปิฏฺจปโฏ
ชลิตฺถุทฺธสาฎโก.

แห่งภูเขา จัดเป็นส่วนที่เป็นภูเขา. คำว่า
บริเวณที่ไม่ถูกมุงบัง ได้แก่บริเวณที่ใน
เบื้องบน เขามีได้ทำไว้โดยเป็นหลังคาเป็น
อย่างสังเขป(เป็นอย่างน้อย) โดยประการ
ที่น้ำฝนจะไม่สาดเข้าไปข้างใน. แต่ถ้าหาก
ว่าเป็นเง่อมเขา ที่น้ำฝนสาดเข้าไปข้างใน
ได้, ก็จัดเป็นที่แจ้งอย่างสังเขปได้ทีเดียว
เพราะเหตุนั้น การที่เธอจะเข้าไป(อยู่)
ในเง่อมเขานั้น ย่อมควร. คำว่า
ซุ่มกิ่งไม้ ได้แก่ซุ่มที่เขาใช้กิ่งไม้ทั้งหลายมุง
ไว้ห่าง ๆ (ไม่แน่นหนา). ชื่อว่า ผ้าใบ
ได้แก่ผ้าที่ ทึง ทาบ ทึง แข็ง กระด้าง.

ปวิฏฺจกฺขณ ธฺตงฺกั ภิชฺชติ
ยถาวุตฺตปพฺพการาหิ เก จ เปตฺวาติ
อธิปาโย. ชานิตฺวาติ ธมฺมสฺส สฺส นาหิ อตุถ
จนฺนั รูกฺขมุล ปวิสติ วา นิสินฺโน "อิทานิ
อรุโณ อุฏฺฐหตี" ติ ชานิตฺวา. รูกฺขมุ เลปิ
กตฺถจ อตุ เดว นิवास ผาสูกฺคาติ สิยา ตตฺถ

อธิบายว่า ธฺตงฺกั ย่อม แตก ทำลาย ใน
ขณะที่เข้าไป ยก วัน สถานที่ มี เง่อม เขา
เป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า ทราบแล้ว
คือเข้าไปสู่โคนไม้ที่มุงบัง เพื่อกิจมีการฟัง
ธรรมเป็นต้น แล้วนั่งอยู่ ทราบแล้วว่า
"อรุณจะขึ้น ณ บัดนี้" ดังนี้. ความผาสูก

๑ ฉ. ปิรปโฏ.

อาสาชุกุพุกโก^๑ อาวาสปลิโพธ, น ปน
 อภุภอกาสติ อีเชว อาวาสปลิโพธปุจเจโท
 อานิสโส วุคโต.

ในการเข้าอยู่ในที่ไหน ๆ แม้โคนไม้ ย่อม
 มีไค้ที่เกี่ยวแล (แต่)ในที่เหล่านั้นยังมี
 อาวาสปลิโพธ (ความกังวลในสถานที่อยู่)
 อันมีความติดข้องออกหน้าไค้, ส่วนในที่แจ้ง
 หามีไค้ไม่ เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวอานิสงส์ คือการตัดอาวาสปลิโพธไค้
 ไว้ในธุดงค์ข้ออัปภอกาสังกะนี้เท่านั้น.

ปลีสายานุรูปตาคิ อนิเกตาคิ วุคตปลีสาย
 อนาลยภาเวน อนุจฉวิกตา. นิสฺสงฺคตาคิ
 อาวาสปริคฺคทาภาเวน^๒ ตตฺถ นิสฺสงฺคตา.
 อสฺกทิสายํ วสนฺภูจํ นคฺคิ, ตสฺมา ตตฺถ
 กนฺตุํ เนว สกฺกาติ เอทิสฺสฺส ปริวิตกฺกสฺส
 อภาวโต จาทฺททิสฺ. มิกฺกฺเตนาติ
 ปริคฺคทาภาเวน มิสฺสฺส วิย ภูเตน. สิโตติ
 นิสฺสิโต. วินฺทตฺติ ลภติ.

คำว่า มีความเหมาะสมต่อพระดำรัสตรัส
สรรเสริญ ก็มีความเหมาะสมต่อพระดำรัส
 ที่ตรัสสรรเสริญว่า ไม่ติดที่ ดังนี้ เพราะ
 ความไม่มีอาลัย. คำว่า ไม่มีความติดข้อง
 ความว่า เพราะไม่มีความห่วงเหนในที่อยู่
 จึงไม่มีความติดข้องในที่อยู่นั้น. ชื่อว่า เป็น
ผู้ไปได้ตลอดทิศทั้งสี่ เพราะไม่มีความ
 ปริวิตกเช่นนี้ว่า ในทิศโน้นไม่มีที่อันเป็น
 ที่อยู่, เพราะฉะนั้นเราไม่อาจจะไปในทิศ
 นั้นได้ ดังนี้. คำว่า (มีใจ) เป็นเหมือน

^๑ จ. อาสงฺคปฺพุกโก.
^๒ จ. ...ภาเวเนว.

คุณศิริรัตน์ ภัคอธิคม และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒๕-๑๒๖ | ม.ท.๑-๒๕๖

เนื้อ ก็มีใจที่เป็นเหมือนอย่างใจของเนื้อ เพราะไม่มีความทวงแทน(ในที่อยู่). บทว่า สีโต แปลว่าอาศัย. บทว่า วินฺทิตี แปลว่า ย่อมได้.-

อิติ อพฺโภกาสิกกฺกถาวณฺณา.

พรรณนากถาวํทวฺยอํพฺโภกาสิกกํ

จบด้วยประการฉนี้.

๑๑. โสสานิกงฺกถาวณฺณา

๑๑. พรรณนากถาวํทวฺยโสสานิกํ

๓๔. นฺสฺसानนฺติ อสฺसानํ. อณฺณฺโจ น-กาโร, สฺसानลฺกฺขณฺรหิตํ วสนฺญฺจานนฺติ อธิปฺปาโย. น ตตฺถาติ "สฺसानนฺ"ติ วฏฺฐาปิตมตฺเต^๑ จาเน น วสิตฺพหํ. น หิ นามมตฺเตน สฺसानลฺกฺขณํ สิชฺฌติ. เตนาท "น หิ"ติอาทิ. ณฺาปิตกาลโต ปน ปญฺจาย ฯเปฯ สฺसानเมว ฉเวณ สยิตมตฺตาย

๓๔. บทว่า นฺสฺसानํ แปลว่าที่อันอื่น จากป่าช้า. น อักฺขร มีอรรถว่าอัน, อธิบายว่า ได้แก่ที่อยู่อันเว้นจากลักษณะแห่งป่าช้า. คำว่า ไม่ควรรอยู่ในสถานนั้น ก็ ไม่ควรรอยู่ในที่สักว่าเขากำหนดกันว่า "เป็นป่าช้า". เพราะวาลักษณะแห่งป่าช้า หาสำเร็จโดยสักว่าชื่อไม่. เพราะเหตุนี้

^๑ ฉ. ววตฺถปิตมตฺเต.

สุสานลกขณฺณปคฺติโต.
"สุสานนุ"ติ วุจฺจติ.

ฉวสยน์ หิ ท่านจึงกล่าวว่า "นุ หิ" คังนี้เป็นต้น. แต่
ว่าจำเดิมแต่กาลที่เฝ้าแล้ว ฯลฯ ก็ชื่อว่า
เป็นป่าช้านั้นเทียว เพราะถึงลักษณะแห่ง
ป่าช้า โดยสักว่าเป็นที่ซากศพนอนอยู่.
จริงอยู่ ที่ที่ซากศพนอน ท่านเรียกว่า
"ป่าช้า".

โสสานิกเณ นาม อปฺปกิจฺเจน
สลฺลหุทฺตคฺตินา ภวิตพฺพนฺติ หสฺสเสตุํ "ตฺสฺมี
ปน วสนฺเตนา"ติอาทิ วุจฺจติ. กรุกนฺติ
ทฺพฺบริหาริ. ตเมว หิ ทฺพฺบริหารภาวิ
หสฺสเสตุํ "ตฺสฺมา"ติอาทิ วุจฺจติ.

ท่านอาจารย์ เพื่อจะแสดงว่าขึ้นชื่อ
ว่า โสสานิกภิกษุ พึงเป็นผู้มีกิจน้อย มีความ
ประพฤติเบาพร้อม จึงกล่าวว่า "ก็ภิกษุ
เมื่อจะอยู่ในป่าช้านั้น" คังนี้เป็นต้น. คำว่า
หนัก คือรักษาได้ยาก. ก็เพื่อจะแสดงความ
เป็นธุดงค์ที่รักษาได้ยากนั้นนั่นเอง ท่านจึง
กล่าวว่า "เพราะฉะนั้น" คังนี้เป็นต้น.

ตคฺคฺก อฺปนฺนปฺริสฺสยวิมาตคฺคฺกาทฺติ "สุสานิ
นาม มนุสฺสสฺราหเสยฺยกนฺ"ติ โจรฺวาทคคฺกมฺมาปิ
อกคคฺกมฺมาปิ โอสฺรนฺติ, ตคฺคฺก โจเรสุ
ภณฺฑสฺสามิเก หิสฺสุวา ภิกฺขุสฺสฺส สมีเป ภณฺฑิ
ฉทฺเพทฺควา ปลาเศสุ มนุสฺสา ภิกฺขุ
"โจโร"ติ กเหทฺควา โปเถยฺยํ, ตสฺมา

ในคำเหล่านั้น คำว่า เพื่อประโยชน์แก่การ
ป้องกันอันตรายที่เกิดขึ้นได้ ความว่า พวก-
โจรทั้งหลายทั้งที่ยังมิได้ทำกรรม (คือการ-
ปล้น) ทั้งที่ได้ทำกรรมแล้วคิดว่า "ชื่อว่า
ป่าช้าเป็นที่นอนที่ลับตาจากคนทั้งหลาย" คังนี้
จึงมาชุมนุมกันอยู่, เมื่อพวกโจรเห็นเจ้าของ

คุณศิริรัตน์ ภัคอธิคม และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิหาเร สังฆเถร วา โจรคามเม รณฺหา ทรัพย์ในที่นั้นเข้า ก็จะทำสิ่งของไว้ในที่ใกล้
 นิยุตฺตํ ราชยุตฺตก วา อุตฺตโน โสสานิกภาวํ ภิษุแล้วหนีไป คนทั้งหลายก็จะจับเอาภิษุ
ชานาเปตฺวา ยถา คาทิสโส, อยฺโณ วา ด้วยคำว่า "เป็นโจร" แล้วโยยตีเอาได้,
 ปริสฺสโย น โหติ, ตถา อุปฺปมฺคฺเตน เพราะฉะนั้น จึงควรบอกพระสังฆเถระใน
วสิทฺท วิหาร หรือเจ้าหน้าที่ของหลวงที่ประจำอยู่
ที่ละแวกบ้าน ให้ทราบความเป็นโสสานิกภิษุ
ของตน แล้วพึงเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่โดย
ประการที่อันตรายที่เป็นเช่นนั้น, หรือ
อันตรายอย่างอื่นจะมีไม่ได้ เกิด.

จํกมฺนุตฺตสฺส ยทา อาพาหน^๑ อภิมุขํ น. ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่า ในเวลาใด
 โหติ, ตทาปี สํเวคชนนฺตถํ ตตฺถ อุตฺตทิกฺกุสิ^๒ ไม่มีเชิงตะกอนอยู่ตรงหน้า ภิษุผู้กำลัง
 วิสฺสชฺเชตฺตพฺพาติ ทสฺเสตฺถ "อหฺมกฺขิเกน จงกรม, แม้ในเวลานั้น เพื่อจะยังความ
อาพาหน โอโลเกนฺเตนา"ติ วุคฺตํ. สลดใจให้เกิดขึ้น เธอก็ควรเปลื้องอหฺมกฺขิ
กุเชิงตะกอน" ดังนี้.

อุปฺปมฺคฺเตน กนฺตพฺพ อุตฺตโน ชื่อว่า ควรไปตามทางนอก ก็เพื่อ
โสสานิกภาวสฺส อปากฺกภาวคฺถ. ความไม่ปรากฏ (ปกปิด) ความที่ตนเป็น

^๑ ฉ. อาพาหน.

^๒ ฉ. ทิกฺกุสิ.

อารมฺมณฺติ ตสฺมี สุสาเน "อัย วุมฺมิโก, โสสานิกภิกษุ. กาว่า อารมฺ กาว่า
อัย รุกฺโข, อัย ชาณฺโก"ติอาทีนา ทิวาเยว ควรกาหนดอารมฺเสย แต่ในเวลากลางวัน
อารมฺมณฺ ววฺจฺเปตพฺ. ภยานกนฺติ ภยชนกั ที่เคี้ยว โดยนัยว่า "นี่จอมปลวก, นี่ต้นไม้,
วุมฺมิกาที. เกนจิ เลทฺทฺปาสาณาทีนา นี่ต้นไม้" ตั้งนี้เป็นต้น ในสุสานนั้น. กาว่า
อาสนฺเน วิจฺรณฺตี น ปหฺริตพฺ. ติลปิฏฺ สิ่งที่น่ากลัว ได้แก่อารมฺมีจอมปลวกเป็นต้น
วุจฺจติ ติปลลฺ. มาสมิสฺส ภตฺ มาสภตฺ. อันทำความกลัวให้เกิดได้. พวกอมนุษย์
เธอไม่ควรใช้วัตถุอะไร ๆ มีก่อนดินก่อนหิน
เป็นต้น ทำร้ายมัน ด้วยคิดว่า มันมาเที่ยว
อยู่ที่ใกล้ ๆ. ท่านเรียกขนมเบื้องว่าขนม-
หน้างา. ข้าวปนถั่ว ชื่อว่า ข้าวคลุกถั่ว.

คฺุฬาที อาที-สทฺ เทเน ติลสฺงคฺุฬิกาที ด้วย อาที ศัพท์(ที่แปลว่าเป็นต้น) ในกาว่า
มตฺปูวญฺ^๒ สฺงคฺุฬาที. กฺุฬเกทฺ น คฺุฬาที (น้ำอ้อยงบเป็นต้น) ท่านรวมเอา
ปวิสิตพฺพนฺติ เปตฺฐเมเน วาสิตคฺุตา, ขนมที่มีน้ำอ้อยปนกับงาเป็นต้น และมตฺปูวะ
ปิสฺจาณฺพนฺตคฺุตา จ กฺุฬเกทฺสฺ อพฺกนฺตรํ (ขนมปรุขรวมกัน). กาว่า ไม่ควรเข้าไป
น ปวิสิตพฺ. เทวสิกั ฉวทาโท ธฺวทาโท. สู่เรือนแห่งสกุล กาว่า ไม่ควรเข้าไป
มตฺภาคกานั ตคฺุถ กนฺตฺวา เทวสิกั โรหนั ภายในเรือนแห่งสกุล เพราะความที่เธอ
ธฺวโรหนั. วุคฺุตนเยนาติ "ณาปีตกาลโต อบอวลด้วยกลิ่นศพ, และเพราะมีปีศาจ

^๑ ฉ. ปลล.
^๒ ฉ. ติลลํคฺุฬิกาทิมนปูวญฺ,
 ส. . . .คตปูวญ.

คุณจันทน์ อริยะสกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปน ปฏุจายา^๑ติ วุตฺตนเยน. "ปัจจุณิมยามเม
ปฏิกุณมิตฺตํ วมุฏฺฐิตี^๑ติ อิจฺฉิตฺตฺตา "สุสานิ
อภตฺทิวเส^๑ติ อังคฺตฺตรภาณกา.

คิดตามไป. การเผาศพทุก ๆ วัน ชื่อว่า
การเผาศพเป็นประจำ. การที่พวกญาติ
ของคนที่ตายไปที่ป่าช้านั้นแล้วร้องไห้กันทุก ๆ
วัน ชื่อว่า การร้องไห้เป็นประจำ. คำว่า
โดยนัยที่ได้กล่าวแล้ว คือโดยนัยที่ได้กล่าว
แล้วว่า "แต่ว่าจำเดิมแต่กาลที่เผาแล้ว"
เป็นต้น. อาจารย์ผู้สอนอังคตฺตรนิกาย
กล่าวว่า "(ยอมแตกทำลาย)ในวันที่ไม่ไป
ป่าช้า" ดังนี้ เพราะท่านต้องการว่า
"ควรจะกลับเสียในปัจจุณิมยาม" ดังนี้.

สุสานเน นิจฺจกาลํ สีวถิกทสฺสเนน^๑
มรณสฺสตีปฏฺฐิตาโก. ตโต เอว อปฺปมาท-
วิหาริตา. ตตฺถ จตฺติตสฺส มตฺถเพวรสฺส
ทสฺสเนน อสฺสณนิมิตฺตาทิกโม. ตโต เอว
กามราควินอหนิ. พหุลํ สริริสฺส อสฺสจ-
หุคฺคณฺธเชคฺคจฺฉาวาสลลฺกฺขณโต อภินฺท
กายสภาวทสฺสนิ.

ชื่อว่า ได้มรณสติ ก็เพราะการเห็น
ศพในป่าช้า ตลอดกาลเป็นนิตย์. เพราะ
การได้มรณสตินั้นนั่นเอง จึงมีความเป็นผู้อยู่
ด้วยความไม่ประมาทเป็นปกติ. ชื่อว่า
ได้บรรลุนิมิต ก็เพราะการเห็นซาก-
ศพที่เขาทิ้งไว้ที่ป่าช้า. เพราะการ
ได้บรรลุนิมิตนั่นเอง จึงมีการบรรเทา
กามราคะได้. ชื่อว่า มีการเห็นสภาพของ

^๑ ฉ. สีวถิกทสฺสเนน.

ตโต มรณสฺสตีปฏิลากโต จ สํเวกพหุลตา.
 พุยาธิกาณํ, ชราชิตฺถมานนฺจ มตานิ ตตฺถ
 ทสฺสเนน อาโรคฺยโยพฺพนชีวิทมทฺตปทานํ.
 ขุทฺทกสฺส, มหโต จ ภยสฺส อภิภวนโต
ภยภราวสหนตา. สํวิกฺกสฺส โยนิโส ปทหนํ
สมฺภวตีติ อมนฺสฺसानํ ครุภวานนียตา.
นิทฺทาคตมฺปตี สฺสฺสฺสฺสฺส, สฺสฺสฺสฺสฺส
อธิปฺปาโย.

กายไต้บ้อย ๆ ก็เพราะมีการกำหนดซึ่ง
 ความที่สรีระไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น และ
 น่าเกลียดได้เป็นอันมาก.

เพราะมีการเห็นสภาพของกายไต้บ้อย ๆ นั้น
 และเพราะการไต้มรณสติ จึงมีความเป็น
ผู้มากด้วยความสังเวช. ชื่อว่ามีการละ
ความเมา มีความเมาในความไม่มีโรค
ความเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาว และ
ความเมาในชีวิตได้ เพราะการเห็น
 คนป่วย, และคนที่ทรุดโทรมเพราะชราที่
 ตายไปแล้วในป่าช้านั้น. ชื่อว่า มีความ
อดกลั้นต่อความกลัวภัย ก็เพราะครอบงำภัย
 ทั้งน้อยทั้งใหญ่ได้. ความเพียรโดยถูกทาง
 ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีใจสังเวช เพราะ
 เหตุนี้ จึงมีความเป็นผู้ที่พวกอมนุษย์ควร
เคารพยกย่อง. คำว่า ผู้แม้ถึงความหลับ
คือผู้แม้หลับไป, อธิบายว่า แม้ในความฝัน.

อิติ โสสานิกงฺกถากถาภณฺนา.

พรรณนากถาว่าด้วยโสสานิกังคะ

จบด้วยประการฉะนี้.

คุณจันทร์ อริยะสกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒. ยถาสนุติกงกกาเวณา

๑๒. พรรณนาภาวาคัวยยถาสนุติกงกะ

๓๕. เสนาสนุกาหเณ ปเร อฏฐา-
 เปตฺวา กณฺโณ, "อิทํ สุนฺหโร, อิทํ น
 สุนฺหโร"ติ ปริศฺลยิตฺวา ปุจฺจนา, โอลอฺกนา
 จ เสนาสนโลลูปิ. โฏฏฐพฺพนฺติ^๑
 ศุสฺสิตพฺพํ. วิหารสฺส ปฺรียนฺตภาเว
 ทูเรติ วา พฺพุนฺนํ สุนฺนิปาตฺฏจฺานาหิ
อจฺจาสนเนติ วา ปุจฺจิตฺ น ลภติ,
 ปุจฺจนเนนาปิสฺส ธฺตงฺคสฺส สงฺกิลิสฺสนโต.

๓๕. ในการที่เจ้าอธิการแห่งเสนา-
 สนะให้ถือเอาเสนาสนะ การทำให้ผู้อื่นต้อง
 ย้ายไป แล้วจึงถือเอา, การไต่สวนถามว่า
 "เสนาสนะนี้ดีหรือ, เสนาสนะนี้ไม่ดีหรือ"
 ดังนี้, และการ(ไป)ดู ชื่อว่าความละโม
ในเสนาสนะ. บทว่า โฏฏฐพฺพํ แปลว่า
 พึงยินดี. ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ย่อมไม่ได้
เพื่อจะถามว่า อยู่ไกล เพราะมีที่ชายสุด-
 วิหารใหม่ หรือว่าอยู่ใกล้สถานที่ประชุมกัน
 แห่งคนหมู่มากเป็นต้นเกินไปไหม, เพราะ
 ธุตงคฺของเขมือนั้นเสร้างหมองได้แม้ด้วยการ
 ถาม.

โอลอเกตฺนฺติ โลลูปวเสน ปสฺสิตฺ.
สจฺสฺส ติ น รฺจฺจติ อสฺส ยถาสนุติกงสฺส
 ตํ ยถาคาหิตํ เสนาสนํ อฆาสฺกภาเว
 สเจ น รฺจฺจติ, มุทฺทสฺส อสฺติ โวเค.

คำว่า เพื่อจะ(ไป)ดู ก็คือเพื่อจะ(ไป)ดู
 คัวยอำนาจความละโมภ. คำว่า ถ้าหาก
ว่าเสนาสนะนั้นไม่ชอบใจแก่เธอ ก็คือถ้าหาก
ว่าเสนาสนะตามที่เขาให้ถือเอานั้น ไม่-

^๑ ฉ. ตฺฏฐพฺพนฺติ.

คุณจันทน์ อริยะสกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถาคาหิ คัม ปทาย อณฺณสฺส เสนาสนสฺส
 กณฺโณ โลลุปฺปํ, มชฺฌิมสฺส กนฺตฺวา
 โอลโลกนา, อุกฺกุฏสฺส ปุจฺจนา. สพฺเพสฺส
 อุกฺกาเปตฺวา กถเณ วตฺตพฺพเมว นคฺติ.

ชอบใจ เพราะความเป็นที่ไม่ผาสุก แก่เธอ
 ผู้เป็นยถาสันตติกภิกษุ, สำหรับภิกษุผู้ถือ
 อย่างอ่อน เมื่อยังไม่มีโรค การที่ละเสนา-
 สนะตามที่เขาให้ถือเอาเสีย แล้วถือเอา
 เสนาสนะอื่น จัดเป็นความละโมภ, สำหรับ
 ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง การไปถือ จัดเป็นความ
 ละโมภ, สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ การ
 ถามาถึง จัดเป็นความละโมภ. ในการที่ภิกษุ
 แม้ทุกจำพวกให้ผู้อื่นต้องย้ายไป แล้วจึงถือ
 เอา ไม่มีคำที่ต้องกล่าวเลยเทียว (คือจัด
 เป็นความละโมภแน่นอน ไม่ต้องกล่าวถึง).

อุฏฺฐาปนียานมฺปิ อณฺุฏฺฐาปนเน
สพฺรหมจารี นํ หิเตสิตา. ตาย กรุณา-
 วิหารานุกฺคตา. สุนฺทราสุนฺทรวิภาคา-
 กรณโค หีนปฺปณฺตี วิกปฺปปริจฺจาโค. เตน
 ตาทิลกฺขณานุกฺคตา. คโค เอว
อนโรธวิโรธปฺพานํ. ทฺวารปิทนํ

ชื่อว่า มีความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์
เกื้อกูลแก่เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ก็โดย
 การที่ไม่ทำให้ เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์
 แม้ตนพึงสั่งให้ย้ายได้ ต้องย้ายไป. ด้วย
 ภาวะนั้น จัดว่ามีความประพฤติเหมาะสม
 แก่กรุณาวิหาร. ชื่อว่า สละความกำหนด

๑ จ. อุฏฐาปนียานมฺปิ.

โอกาสาทานโต. ยถาสนุตรามตุนติ ว่าเลว ว่าประณีตได้ เพราะไม่กระทำ
 ยถาคาหิเต ยถานิทฺธิภูเจ เสนาสเน การจำแนกว่าดี ว่าไม่ดี. ด้วยการสละ
 อภิริตภาว^๑. ความกำหนดว่าเลว ว่าประณีตนั้น จักว่าเป็น
 ความประพฤตินั้นเอง จึงมีการละความยินดี
และความซัดเคืองได้. ชื่อว่า ปิทประค
 (แห่งความมักมาก) ก็โดยการไม่ให้โอกาส.
 คำว่า ความยินดีในเสนาสเนตามที่เขาจัด-
แจงให้ ก็ความยินดีถึงในเสนาสเนตาม
 เขาให้ถือเอา ก็ตามที่เขาแนะให้.

อติ ยถาสนุติกงคกถาวณณา.

พรรณนากถาวว่าด้วยยถาสนุติกงค

จบด้วยประการฉะนี้.

๑๓. เนสชฺชีกงคกถาวณณา

๑๓. พรรณนากถาวว่าด้วยเนสชฺชีกงค

๓๖. เสยฺยุนติ อิริยาปถลกฺขณํ ๓๖. บทว่า เสยฺย ได้แก่ เสยฺย ซึ่ง
 เสยฺย. ศปฺปฏิกุเชเปเนว หิ ศทตฺถา เป็นลักษณะของอิริยาปถ (คือต้องแปลว่า

^๑ ฉ. อภิริตภาว.

"มฺหโจ ภิสฺส^๑ติเอวมาทิกา เสยฺยา การนอนนั่นเอง เพราะคำว่า เสยฺย แปล
 ปฏิชิตฺตา เอว โทติ^๒ "เนสชชิกโก"ติ ว่า ที่นอนก็ได้). ก็เพราะมีการปฏิเสธการ
 จ สยมนํ ปฏิชิตฺตา นิสชฺชาเยว วิหริตุ นอนนั่นเอง ที่นอนทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า
 สีสมฺสฺสาติ อิมฺสฺส อคฺคฺสฺส อธิ อธิปฺเปตฺตฺตา "เตียง พูก" เป็นต้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่
 เสยฺยา เอเวตฺถ ปฏิโยคินี, น อิตเร การนอนนั้น ก็เป็นอันถูกปฏิเสธ(ด้วย)แล้ว
 ตถา อนิฏฺฐตฺตา, อสมฺภวโต จ. ที่เดียว. อนึ่ง การนอนเท่านั้นเป็นสิ่งที่

ต้องงคในรุดงค์ชั้นนี้ เพราะคำว่า
 "เนสชชิกะ" ในที่นี้ประสงค์เอาความหมาย
 นี้ว่า ได้แก่ผู้มีปกติเพื่ออันปฏิเสธการนอน
 แล้วอยู่ด้วยการนั่งนั้นเดียว ดังนี้, อิริยาบถ
 นอกนี้ หาเป็นสิ่งที่ต้องงคไม่ เพราะท่าน
 มิได้ต้องการอย่างนั้น, และเพราะเป็น
 อย่างนั้นมีได้.

โกสชฺชุกฺโข โห อิริยาบโถ อธิ ปฏิโยคิ- จริงอยู่ ท่านปรารณาอิริยาบถอันเป็นฝัก-
 ภาเวน อิจฺฉิตฺโต, น อิตเรน. น จ ฝ่ายของความเกียจคร้าน โดยความเป็นสิ่ง
 สกฺกา จานกมเนหิ วินา นิสชฺชาเยว ที่ต้องงคในรุดงค์ชั้นนี้, หาปรารณา

^๑ วิ. ขุ. ๗/๑๗๓, ๑๗๖.

^๒ ฉ. โทนฺติ.

^๓ ฉ. อิตเร.

ดร.จงรัก ธรรมายทรวง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยาเปตุ์ ตถา ปวตุเตตุนุติ เสยฺยา เอเวตฺถ
 ปฏิโยคินี. เตนาท "เตน ปนา"ติอาทิ.
จงกมิตพฺพ น "เนสชฺชิกโก อหน"ติ สพฺพรตฺติ
 นิสฺสิตพฺพ. อิริยาปถนฺตรานุกฺคหิตอ หิ
 กาโย มนสิการกฺขโม โหติ.

อิริยาบถนอกนั้นไม่. และใคร ๆ ก็ไม่อาจที่
 จะทำกายให้ดำเนินไป ด้วยการนั่งอย่าง
 เดี่ยว โดยเว้นการยืนและการเดิน คือ
 ไม่อาจที่ทำให้เป็นไปอย่างนั้นได้ เพราะ
 เหตุนั้น การนอนเท่านั้นเป็นสิ่งที่ต้องงค
 ในอุคตงคขึ้น. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "กีนเนสชฺชิกภิกษุณฺณ" ดังนี้
 เป็นต้น. พิง(ลุกขึ้น)จงกรมเถิด ไม่พิงคิด
 ว่า "เราเป็นภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นปกติ" ดังนี้
 แล้วเลยนั่งอยู่ตลอดคืนทุกยาม. จริงอยู่
 ร่างกายที่ถูกอิริยาบถนอนอนุเคราะห์ ย่อมเป็น
 ของควรแก่มนสิการ.

จตุตาโร ปาธา, ปิฏฺฐิอฺปสฺสโย จาติ
 อิมฺเหติ ปถฺจหิ องฺเคหิ ปถฺจงฺโก. จตุหิ
 อฏฺฐนฺนํ, ปิฏฺฐิอฺปสฺสเยน จ ปถฺจงฺโกติ
 อปเร. อฺโภสฺ ปสฺเสสฺ ปิฏฺฐิอฺปสฺเส จ
 ยถาสฺชํ อปสฺสาย วิทรโต เนสชฺชิกสฺส
 "อเนสชฺชิกโต โภ วิเสโส"ติ กาทิ
 นีวาเรตุ อภยตฺเถโร นิสฺสิตโต "เถโร

เก้าชื่อ ปัญจคะ (มืองค์ ๕)
 ด้วยองค์ ๕ เหล่านี้คือขาทั้ง ๔, พนักหลัง
 ๑. อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ชื่อว่า
 ปัญจคะด้วยแม่แคว ๔ อัน และด้วยพนักหลัง
 ดังนี้. ท่านอาจารย์ประสงค์จะป้องกัน
 การถือเอา แห่งเนสชฺชิกภิกษุผู้อยู่ด้วย
 พนักพิงที่ข้างทั้ง ๒ และที่ข้างหลังอย่างเป็น

ดร.จงรัก ธรรมาทรง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนาคามี หุตวา ปรีนิพพายี"ติ.

อุปจุเจตยติ เอเตนาติ อุปจุเจทนนติ
 วินิพนุตุปุเจทสุสุ สาธกตมภาวโ หญจพโพ.
สพพกมมญจานานุโยคสปปายตา อลีนา-
 นุตุจุปุกุชิกุตุตา นิสุชุชาย. ตโตเ เอว
ปาสาทิกอิริยาปถตา. วีริยารมภานกุลตา
 วีริยสมตาโยชนสุสุ อนุจวิกุตา. ตโตเ
เอว สมมาปฏิปติยา อนุพรหนตา.
ปถิธายาติ จปเตวา. ตนนติ อปริมกาย.
วิกมเบติติ จาลเติ, อิจจาวิมาคิ กโรติติ
อธิปาโย. วตนติ ธตงกิ.

สุข ที่ว่า "จะมีอะไรแตกต่างไปจากภิกษุ
ผู้มีใช้เนลล์ชชีกแล้ว" ดังนี้ จึงยกพระอภิ-
เถระเป็นตัวอย่างว่า "พระเถระเป็นพระ-
อนาคามี แล้วปรีนิพพานไป" ดังนี้.

พึงเห็นถึงความเป็นภรรณสาธนะ แห่ง
ธรรมที่ตัดกิเลสเครื่องผูกพัน ว่า ชื่อว่า
อุปจุเจทนิ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องตัด
ดังนี้เกิด. ชื่อว่า มีความสะดวกในการ
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกรรมฐานทั้งปวง ก็
เพราะการนั่งที่เป็นฝักฝ่าย แห่งความไม่หคหุ
และความไม่ฟุ้งซ่าน. เพราะเหตุนั้นนั่นเอง
จึงได้ความเป็นผู้มีอริยาบถน่าเลื่อมใส. ชื่อ
ว่า มีความเหมาะสมต่อการปรารภความ
เพียร ได้แก่ความเป็นผู้สมควรแก่การประ-
กอบความเพียรได้สม่ำเสมอ. เพราะเหตุนั้น
นั่นเอง จึงชื่อว่า มีการเพิ่มพูนสัมมาปฏิบัติ.
บทว่า ปถิธาย แปลว่าตั้ง. บทว่า ตนุ
ได้แก่กายที่อ่อนน. บทว่า วิกมเบติติ แปลว่า
ย่อมยังหทัยของมารให้หวั่นไหว, อธิบายว่า

คุณมุกดา อาริยวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กระทำการหยุดยั้งความต้องการ (ของมาร) เสียได้. คำว่า วัตร (ในคำว่า เนสัชชิก-วัตร) ได้แก่ธุดงค์.

อิติ เนสัชชิกงุคกถาวณณา.

พรรณนากถาว่าด้วยเนสัชชิกังคะ

จบด้วยประการฉะนี้.

ธุดงค์ปกิณณกถาวณณา

พรรณนปกิณณกถาเกี่ยวกับธุดงค์

๓๗. เสกขปุณฺณชฺชานํ วเสน สิยา กุสลานิ, ชีณาสวานํ วเสน สิยา อพฺยากทานิ. ตตฺถ เสกขปุณฺณชฺชานา ปฏฺิบัติปุณฺณตฺถํ, ชีณาสวา ผาสุวิหารตฺถํ ธุดงฺกานิ ปรีหฺรณฺติ. อกุสลมฺปิ ธุดงฺกนฺติ อกุสลจิตฺเตนาปิ ธุดงฺกเสวนา อตุฏฺิถิ อธิปาโย. คํ น ยฺตุคํ, เยน อกุสล- จิตฺเตน ปพฺพิชิตสฺส อารณฺณิกตฺถํ, คํ ธุดงฺกํ นาม น โหติ. กสฺมา ? ลกฺขณาภาวโต.

๓๗. ธุดงค์ทั้งหลาย เนื่องด้วย ผู้สมาทานที่เป็นพระเสกขะและปุณฺณชฺชาน ก็เป็น กุศล, เนื่องด้วยผู้สมาทานที่เป็นพระชีณาสพ ก็เป็นอภัยกตะ. ในบุคคลเหล่านั้น พระเสกขะและปุณฺณชฺชานทั้งหลาย ย่อมรักษาธุดงค์ เพื่อทำข้อปฏิบัติให้เต็ม, พระชีณาสพทั้งหลาย ย่อมรักษาธุดงค์เพื่อการอยู่ผาสุภ. คำว่า ธุดงค์แม้ที่เป็นอกุศลก็มี มีอธิบายว่า การเสพธุดงค์ย่อมมีได้แม้ด้วยจิตที่เป็นอกุศล. คำนั้นไม่ถูกต้อง, บรรพชิตมีความเป็นผู้

คุณมุกดา อาริยวัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยี่ หี^๑ คัม กิเลสานัม ชุณนโต ชุตสฺส
 ปุคฺคสฺส, ฌาณสฺส, เจตนา ย วา อชฺคตฺตัม,
 น คัม อกุสลธมฺเมสุ สมฺภาวติ. ตสฺมา
 อรณฺณวาสาทิมตฺเตน อารณฺณิกาทโย ตาว
 โทนฺตุ, อารณฺณิกงฺกาทีนึ ปน น โทนฺตึติ
 อิมมตฺถํ ทสฺเสตฺถ "น มยฺน"ติอาที วุตฺตัม.
 ตตฺถ อิมานีติ ชุตงฺกานิ. วุตฺตัม เหฏฺฐา
 วจนตฺถนิตฺเตเส. น จ อกุสฺสเลน โภจ
 ชฺชโต นาม โทติ, กิเลสานัม ชุณฺณเจนาติ
 อธิปฺปาโย.

ในป่าเป็นปกติ กัวยอกุสลจิตโต, อกุสลจิต
 นั้น หาชื่อว่าเป็นชุกงค์ไม่. เพราะเหตุไร?
 เพราะไม่มีลักษณะ(แห่งชุกงค์).

จริงอยู่ ภาวะที่บุคคลกัถี, ฌาณกัถี, เจตนา
 กัถี ซึ่งชื่อว่าชุกงค์เหตุเพราะกำจัดกิเลส
 ทั้งหลายได้ เป็นองค์, ภาวะนั้นย่อมไม่มี
 ในอกุศลธรรมทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น เพื่อ
 จะแสดงความชัดขึ้นว่า ภิกษุจะชื่อว่าเป็น
 อรัญญิกะเป็นต้น ด้วยเหตุสักว่าอยู่ป่าเป็นต้น
 ได้ก็ตามที่เถิด, แต่ว่าหาเมื่อองค์ทั้งหลาย
 มีอรัญญิกังคะเป็นต้นไม่ คั้งนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าววว่า "เราไม่ชอกกล่าววว่า" คั้งนี้
 เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า อิมานิ
แปลวว่าชุกงค์เหล่านี้. เป็นคำที่ได้กล่าวแล้ว
 ในการแสดงไขอรรถ ของคำในหนหลัง.
 อธิบายวว่า ใคร ๆ จะชื่อวว่าเป็นชุกงค์ โดย
 ความหมายวว่ากำจัดกิเลสทั้งหลาย กัวย
อกุสฺสก็หาไม่.

^๑ ฉ. หี.

ยสฺส ภิกขุโน เอทานิ สมาทานานิ องฺกานิ. ซึ่งเป็นภิกษุผู้มีองค์ คือการสมาทานเหล่านี้. เอเตน ปจฺเมนาปิ อตฺถวิกฺกเปเน "นตฺถิ อทฺถกฺกํ" ท่านอาจารย์แสดงว่า "อตุกฺกํที่เป็นอกุศล อทฺถกฺกํ อทฺถกฺกํ" ติ ทสฺเสติ. น จ อทฺถกฺกํ ไม่มี" ไว้ แม้ด้วยอรรถวิกฺก (ซึ่งกำหนด กิจฺจํ อทฺถกฺกํ อทฺถกฺกํ กิจฺจํ ปาปํ น จ ความหมายของอตุกฺก)แรกนี้. คำว่า และ อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ (สำหรับการสมาทาน... กระทำอกุศลให้ สมาทานานิ อ อทฺถกฺกํ ฌานํ วิย อทฺถกฺกํ เป็นองค์) อกุศลจะกำจัดบาปอะไร ๆ ได้ กตฺวา ตานิ อทฺถกฺกานํติ วุจฺเจยฺย. อิมินา ก็หาไม่ ความว่า อกุศลจะกำจัดบาปอะไร ๆ ได้ด้วยก็หาไม่เลย เพราะมิใช่ธรรมที่เป็น อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ ปฏิพัทธ์กัน. บทว่า เยสนฺติ ความว่า สำหรับ สมาทานานิ อ อทฺถกฺกํ ฌานํ วิย อทฺถกฺกํ การสมาทานทั้งหลาย พึงเรียกได้ว่าอตุกฺก อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ เหล่านี้ เพราะกระทำอกุศลนั้น ว่าเป็น อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ องค์ คุณทำญาณให้เป็นองค์. แม้ด้วยอรรถ- อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ วิกฺกที่ ๒ นี้ ท่านก็แสดงว่า "อตุกฺกํที่เป็น อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ อกุศลไม่มี". คำว่า ทั้งอกุศล(จะกำจัด อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ บาบ ฯลฯ) เป็นต้น เป็นคำประกอบความ โดยเกี่ยวกับอรรถวิกฺกที่ ๓. คำว่า เพราะ อทฺถกฺกํ เอว อปฺปฏิปกฺกชฺโศ. เยสนฺติ ฉะนั้น เป็นต้น เป็นคำพูดย้ำถึงเนื้อความ ที่ได้กล่าวแล้วนั้นเสีย.

^๑ ฉ. อติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

เยสนติ อภยกีริวาสีเก สนธายาท.
 เต หิ จุดงศ์ นาม ปณณตฺตตี วนฺตตี. ตถา
 สติ ตสฺส ปรมตฺตโต อวิชฺชมานตฺตา
 กิเลสํ ฐนฺนุโจปี น สียา, สมหาตพฺพตา
 จาติ เตสํ วจฺนํ ปาฬิยา วิรุชฺฌตฺตตี ทสฺเสตฺถ
 "กุสลตฺติกวินิมตฺตน"ติอาที วุตฺต. ตสฺมา
 ยสฺมา ปณณตฺตูปกฺเข เอเต โทสา
 ทฺวนิวารา, ตสฺมา ตํ เตสํ วจฺนํ น
กเหตุพฺพิ. วุตฺตนโย เจตนาปฺกฺโขเยว
 กเหตุพฺพิโหติ อตฺถโถ.

คำว่า ภิกษุเหล่าใด ท่านอาจารย์
 กล่าวหมายเอาภิกษุพวกที่อยู่ ณ อภยคีรี-
 วิหาร. จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า
 ชื่อว่าจุดงศ์เป็นบัญญัติ. ท่านอาจารย์ประ-
 สงค์แสดงว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้อรรถว่า
 กำจัดกิเลสทั้งหลายก็ดี, ความเป็นธรรมที่
 ควรสมทานก็ดี ก็พึงมีไม่ได้ เพราะความ
 ที่จุดงศ์นั้นไม่มีอยู่โดยปรมาตฺถ์ เพราะเหตุนั้น
 คำของพวกภิกษุผู้อยู่ที่อภยคีรีวิหารนั้น ย่อม
 ผิดกับพระบาลี ดังนี้ จึงกล่าวว่า "(แม้ภิกษุ
 เหล่าใด มีจุดงศ์)ที่ชื่อว่าพ้นจากกุสลตีกะ"
 ดังนี้เป็นต้น. คำว่า เพราะเหตุนี้ ความว่า
 เพราะเหตุที่โทษเหล่านี้ ภิกษุป้องกันได้ยาก
 ด้วยธรรมอันเป็นฝ่ายของบัญญัติ, เพราะ
 เหตุนี้ คำของภิกษุพวกนั้น นั้น บัณฑิต
ไม่ควรถือเอา, มีความหมายว่า พึงถือเอา
 ธรรมอันเป็นฝ่ายของเจตนา ซึ่งมีนัยอันได้
 กล่าวแล้วเท่านั้น.

ยสุมา เอเตว^๑ ฐคฺคณา กุสลตฺตึเก เพราะเหตุที่ ท่านสงเคราะห์ฐคฺคณเหล่านี้
 ปจฺมตฺตติยปทสงฺกหิตา, ตสุมา สียา สุขาย ด้วยบทแรกและบทที่ ๓ ในกุสลตฺตึเกได้,
 เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สียา อทุกขมสุขาย ฉะนั้น บัณฑิตพึงแสดงการสงเคราะห์
 เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สียา วิปากธมฺมธมฺมา, ฐคฺคณเหล่านี้ แม้ด้วยบททั้งหลายแห่งตฺตึเก
 สียา เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา, สียา และทุกะที่เหลือ ตามสมควรอย่างนี้ คือฐคฺคณ
 อุนฺปาทินฺนุนฺปาทานิยา, สียา อสงฺกิลิฏฺฐ- ที่สัมปยุตกับสุขเวทนาก็มี, ฐคฺคณที่สัมปยุตกับ
 สงฺกิลิฏฺฐาติ^๒ เอว^๓ เสสฺตฺตึกทุกฺปเทหิ^๓ อทุกขมสุขเวทนาก็มี, ฐคฺคณที่มีวิปากธรรม
 เนสํ ยถารหํ สงฺกโท วิภาเวตฺตฺโพ. เป็นธรรมคาก็มี, ฐคฺคณที่ไม่ใช่วิปากธรรม
 ไม่มีวิปากธรรมเป็นธรรมคาก็มี, ฐคฺคณที่
 เป็นอุนฺปาทินฺนุนฺปาทานิยธรรม (ไม่ได้ถูก
 อุนฺปาทานียคํนั้น โดยความเป็นผลของกรรม
 แต่เป็นอารมณ์ของอุนฺปาทานได้) ก็มี, ฐคฺคณ
 ที่เป็นอสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐธรรม (มิได้ถูก
 กิลิฏฺฐทำให้เศร้าหมอง แต่เป็นอารมณ์ของ
 กิลิฏฺฐได้) ก็มีเป็นต้นเกิด.

กามํ สพฺโพปิ อรหา ฐคฺคิเลสํ, พระอรหันต์ แม้ทุกองค์ ชื่อว่าฐคฺคิเลส
 อธิ ปน ฐคฺคฺจเสวนามุเชน กิเลสํ บุคคล (บุคคลผู้กำจัดกิเลสแล้ว) ก็จริง, แต่

^๑ ฉ. ว-สพฺโพ น ทิสฺสติ.

^๒ อภิ. วิ. ๓๔/๗๑.

^๓ ฉ. เสสฺตฺก...

คุณประพัฒน์ ยงวนิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิฐนิตฺวา จิตฺ ชีณาสโว "ชุตฺกิลฺโส ว่าในที่นี้ ท่านประสงคฺเอาพระชีณาสพ
 ปุคฺคโล"ติ อธิปฺเปโต. ตถา สพฺโพปิ ผู้กํจกฺกิลฺส โดยมีการเสพชุตงค์เป็นช่อง-
 อริยมคฺโค นิปฺปรียาเยน กิลฺสชฺนโน ทาง คํารงอยู่ว่าเป็น "ชุตฺกิลฺสบุคฺคล"
 ฐมฺโม, วิเสสโต อคฺคมคฺโค. ปริยาเยน บุคฺคลผู้กํจกฺกิลฺสแล้ว. พระอริยมรรค
 ปน วิปฺสฺสนาณฺณาทิ. แม้ทั้งหมดก็เหมือนอย่างนั้น ชื่อว่า ธรรม

เครื่องกํจกฺกิลฺส โดยนิปฺรียาย(โดยตรง),
 โดยพิเศษ ก็ได้แก่มรรคชั้นยอด (อรหัต-
 มรรค). แต่โดยปฺรียาย (โดยอ้อม) ได้แก่
 วิปฺสฺสนาณฺณเป็นต้น.

เหตุจิมฺปริจฺเจเทน ชุตงฺคเจตนา-
 สมฺปยุตฺตณฺณํ ญฺญชฺพฺ. เอวํ ชุตฺ
 ทสฺเสตฺวา ชุตฺวาเท ทสฺเสตฺพฺเพ ยสฺมา
 ชุตฺวาทภฺแทน ชุตฺโต วิย ชุตฺภฺแทน
 ชุตฺวาโทปิ หุวิโร, ตสฺมา เตสฺ,
 ตทฺภยปฺปฏิกฺกฺเขปฺสฺส จ วเสน จตฺกุกฺกเมตฺถ
 สมฺภาวตฺตีติ ตํ ทสฺเสตฺ "อฺตฺถิ ชุตฺโต"ติอาทิ
 วุตฺติ.

โดยการกำหนดอย่างต่ำ ฟังเห็นว่า ได้แก่
 ญาณที่สัมปยุตกับเจตนาในชุตงค์. ท่าน-
 อาจารย์ ครั้นแสดงกัณฑ์ว่าชุตะไว้อย่างนี้
 แล้ว ประสงค์แสดงความหมายในชุตฺวาท-
 กัณฑ์ที่ฟังแสดงว่า เพราะเหตุที่แม้บุคฺคล
 ผู้เป็นชุตฺวาทะก็มี ๒ จำพวก โดยแตกไป
 ตามบุคฺคลผู้ชื่อว่าชุตะ บุคฺคลผู้ชื่อว่าชุตะ
 ซึ่งมี ๒ จำพวก โดยแตกไปตามบุคฺคลผู้ชื่อว่า
 ชุตฺวาทะฉะนั้น, เพราะฉะนั้นในอธิการณ

๑ ฉ. ตทฺภยปฺปฏิกฺกฺเขปฺสฺส.

จึงเกิดเป็นหมวด ๔ โดยเกี่ยวกับบุคคลผู้
เป็นอุตะ อุทวาพะเหล่านั้น, และบุคคล
ผู้ปฏิเสธ (คือไม่เป็น) บุคคลทั้ง ๒ จำพวก
นั้น คั้งนั้น จึงกล่าวว่า "บุคคล ชื่อว่าอุตะ
ก็มี" คั้งนี้เป็นต้น.

ตยิหนุติ นิปาโต, ตสฺส "โส อยฺห"^๑ติ
อตุโถติ. อุตฺตมฺมา นามาติ อุตฺตงฺกเสวนาย
ปฏฺิปกฺขญฺุตานํ ปาปธมฺมานํ ฐนนวเสน
ปวตฺตียา "อุโต"^๑ติ ลทฺธนามาย อุตฺตงฺก-
เจตนาย อุปการกา ธมฺมาติ กตฺวา
อุตฺตมฺมา นาม. อสมฺปฺตฺตสมฺปฺตฺเตสฺ
ปจฺจเยสฺ อลุพฺภนากาเรน ปวตฺตฺนโต
อปฺปิจฺจตา สฺนตฺตฺฐจฺจิตา จ อตุโถ อโลโก?

ศัพท์ว่า ตยิ เป็นนิบาต, ศัพท์ว่า
ตยิ นั้น มีความหมายว่า "โส อยฺห" แล.
คำว่า ชื่อว่าอุตฺตมฺมา ความว่า ชื่อว่า
อุตฺตมฺมา เพราะทำอธิบายว่า เป็นธรรมที่
อุปการะแก่เจตนาในอุตฺตงฺก ซึ่งได้ชื่อว่า
"อุตะ" เพราะเป็นไปด้วยอำนาจการกำจัด
บาปธรรมทั้งหลาย อันเป็นปฏิปักร์เสียได้
ด้วยการเสพอุตฺตงฺก. ชื่อว่า อฺปิจฺจตา
ความมกน้อย และสฺนตฺตฺฐจฺจิตา ความสันโดษ
โดยสภาวะก็ได้แก่อโลกะ เพราะเป็นไป
โดยอาการที่ไม่โลภ ในปัจจยทั้งหลายที่ยัง
มิได้รับและที่ ได้รับแล้ว.

^๑ ส. อโลเก.

ปจฺจยเกธาทีเหตุกาณํ โลลตาทีนํ สัลเลชตา ความชุกเกลากิเลส และ
 สงฺกิลีสานํ สมฺมเทว ลีชนโต เจทนโต ปวิเวกตา ความสงัด รวมเข้าในธรรม ๒
 กณสงฺกณิกาทิเกทโต สัสสฺสคฺคโต จิตฺตสฺส อย่างเหล่านี้คือ อโลภะ อโมหะ เพราะ
 วิเวจฺจนโต สัลเลชตา ปวิเวกตา จ เป็นการชุกเกลากิเลส ก็เป็นการตัดไค้ที่เกี่ยว
 อโลภะ อโมโหติ อิมะสุ ทวีสุ ธมฺเมสุ ซึ่งสังกิลีสทั้งหลาย มีความละโมภเป็นต้น
อนุปตฺนติ ตทฺนโตคธา ตปฺปริยาปนฺนา อันมีความอยาก ในปัจจัยเป็นต้นเป็นเหตุ
 โหนฺติ, ตทฺภยสฺเสว ปวตฺตตีวิเสสภาวโต. (และ) เพราะเป็นการทำจิตให้สงัดจากความ
 คลุกคลี อันมีประเภทเป็นความคลุกคลี ด้วย
 หม่อมคณะเป็นต้น ได้แก่เป็นธรรมที่หยั่งลงใน
 ภายในอโลภะและอโมหะนั้น นับเนื่องเข้าใน
 อโลภะและอโมหะนั้น, โดยเป็นความเป็นไป
 พิเศษแห่งธรรม คืออโลภะและอโมหะทั้ง ๒
 นั้น.

อิมะที กุสลธมฺเมที อตฺถิ อิทมตฺถิ, เยน บุคคลผู้มีประโยชน์ด้วยกุศลธรรมเหล่านี้ ชื่อ
 ณาณณ ปพฺพชิตฺเตน นาม บัณฑิตกุงกาทีสุ ว่าอิมตฺถิ, ขึ้นชื่อว่าผู้เป็นบรรพชิต ควร
 ปตฺติจฺริเตน ภาวิตพฺพนฺติ ยถานุสฺสิญฺจ เป็นผู้ตั้งอยู่ในจุดงักทั้งหลาย มีบัณฑิตกุงคะ
 ฐตฺตงฺกุงเณ สมานียติ เจว ปรีหริติ จ, คํ เป็นต้น เพราะเหตุนี้ เธอสมาทานและ

^๑ ส. อโลภะ อโมหะ.

^๒ ฉ. อตฺถิ อิทมตฺถิ.

^๓ ฉ. ฐตฺตงฺกุงเณ.

ณานิ อัทธาติ. เทนาท "อัทธาติ" รักษาอุคคกคุณทั้งหลาย ตามที่ทรงอนุศาสน์
ณานิเมวา"ติ. ปฏิกุเขปวตฺตสุตฺติ กหปติ-
 จีวราทีสุ เตหิ เตหิ ธคฺชคฺเขหิ ปฏิกุชฺชิ-
 ตพฺพวตฺตสุ. โลภนฺติ ตณฺหํ. เตเสว^๑
วาติ ปฏิกุเขปวตฺตสุเอว. อาทีนว-
ปฏิจฺฉาทกฺกนฺติ อารกฺขตฺตกุขปราริณฺณวตฺติ-
 โจรภยาทีอาทีนวปฏิจฺฉาทกฺก.

ไว้ได้ด้วยญาณใจ, ญาณนั้น ชื่อว่าอัทธาติ
 (ภาวะแห่งบุคคลผู้มีประโยชน์ด้วยกุศลธรรม
 เหล่านี้). เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "อัทธาติ" ได้แก่ญาณนั่นเอง
 ดังนี้. คำว่า ในวัตถุทั้งหลายที่ต้องปฏิเสธ
ให้แก่ ในวัตถุทั้งหลายมีกหปติจีวร เป็นต้น
 ที่พึงปฏิเสธด้วยอุคคกทั้งหลายนั้น ๆ. คำว่า
 (กำจัด) โลภะ คือ(กำจัด)ตัณหา. คำว่า
ในวัตถุเหล่านั้นนั่นเอง คือในวัตถุทั้งหลาย
 ที่ต้องปฏิเสธนั่นเอง. คำว่า อันปกปิดโทษ
 คือปกปิดโทษมีทุกข์เพราะการรักษา ความ
 ประพฤติอ้ายผู้อื่น และโจรภัย เป็นต้น.

อนฺณทานนฺติ สตฺถารรา นิจฺจนฺทราค-
 ปรีโกทวเสน อนฺณทานัน สขสมฺผลส-
 อตฺถรณฺปะวฺรณาทีนํ. ปฏิเสวนมฺเขนาติ
 ปฏิเสวนทฺวาเรน, เทน เลเสนาคิ อตฺถโธ.
อติสฺสฺเลขมฺเขนาติ อตีวีย สลฺเลขปฺปฏิปฺตฺติ-

คำว่า (ปัจจัยทั้งหลาย) ที่ทรงอนุญาติไว้ คือ
 ปัจจัยทั้งหลาย มีเครื่องอุปโภคบริโภค และ
 ผ้าห่ม เป็นต้นอันมีสัมผัสเป็นสุข ที่พระศาสดา
 ทรงอนุญาติไว้ โดยเกี่ยวกับการใช้สอย
 อย่างปราศจากฉันทราคะ. บทว่า ปฏิเสวน-

^๑ ฉ. เตเสว วาติ.

มุเซน, อุกกุฏจสุส
ปฏิภินวเสนาติ อตุโถ.

วฏฏนทานมฺปิ

มุเซน แปลว่า โคย(อาศัย)การช่องเสฟ
เป็นช่องทาง, ความว่า โคย(อาศัย)การ
ช่องเสฟนั้นเป็นเสค(เป็นอุบาย). บทว่า
อติสฺสเลขมุเซน แปลว่า โคย(อาศัย)การ-
ปฏิบัติชุกเกลายิ่งนักเป็นช่องทาง, ความว่า
โดยเกี่ยวกับการปฏิเสธวัตถุทั้งหลาย แม้ที่
สมควร(เสฟได้)แห่งภิกษุผู้ถืออย่างอกุณฺฐ.

สุขุมกรณสนฺนิสฺสโย ราโค ทุกฺขาย
ปฏิปคฺตียํ ปติฏฺฐํ น ลภตฺติ อาท "ทุกฺขา-
ปฏิปทณฺจ นิสฺสาย ราโค วุปสมตี"ติ.
สฺสฺสฺสโย นาม สมฺปชานสฺส โหติ, สติ
สมฺปชณฺเณ โมโห อปฺปติฏฺฐโจว อปฺปมาท-
สพฺภาวโตติ วุคฺคํ "สฺสฺสฺส นิสฺสาย
อปฺปมคฺตสฺส โมโห ปทียตี"ติ. เอตฺตาติ
เอเตสุ ชฺตงฺเกสุ. คฺคฺตาติ อรณฺ-
รฺกฺขมฺมฺเลสุ.

ราคะ มีการกระทำที่ละมุนละไมเป็น
ที่อิงอาศัย จึงไม่ได้ความตั้งมั่นในข้อปฏิบัติที่
ลำบาก เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ก็เพราะอาศัยทุกขาปฏิปทา
ราคะจึงสงบได้" ดังนี้. ขึ้นชื่อว่าสัลเลข-
ธรรม (ธรรมชุกเกลากิเลส)ย่อมมีแก่บุคคล
ผู้มีสัมปชัญญะ, เมื่อมีสัมปชัญญะ โมหะก็เป็น
อันตั้งอยู่ไม่ได้ที่เกี่ยว เพราะมีความ
ไม่ประมาทอยู่ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์

๑ ส. สุขุมกรณ...
๒ ฉ. ปฏิปคฺตียา.
๓ ฉ. อปฺปมาทสมฺภาวโตติ.

จึงกล่าวว่ "สำหรับบุคคลผู้ไม่ประมาท
เพราะอาศัยสัลเลขะ โมหะจึงถูกละไป"
 ดังนี้. บทว่า เอตถ แปลว่าในบรรดา
 ชุตงค์เหล่านี้. บทว่า ตตถ คือที่ป่าหรือ
 โคนไม้.

สีสังกานีติ สีสภูตานิ องฺกานิ,
 ปเรสมฺปิ เกสณฺจิ นานนฺตริยตาย, สุกรตาย
 จ สงฺกณฺหนโต อุตฺตมฺกานีติ อตุโถ.
อสมฺภินฺนงฺกานีติ เกหิจิ สมฺภทรหิตานิ,
 วิสุํเยว องฺกานีติ วุตฺตํ โหติ. กมฺมฺญฺจานํ
วพฺพติ รากจฺริตฺสฺส, โมหจฺริตฺสฺส,
โทสจฺริตฺสฺสาปิ, ตํ เอกจฺจํ ชฺตงฺคํ
เสวณฺตฺสฺสาติ อธิปฺปาโย.

บทว่า สีสังกานิ แปลว่าองค์ที่เป็น
 ประธาน, ความว่า ได้แก่องค์ที่สูงที่สุด เหตุ
 เพราะรวมเอาองค์แม่อื่น ๆ บางข้อเข้า
 ด้วยกันได้ โดยหาความขัดขวางกันมิได้,
 และโดยภาวะที่กระทำได้ง่าย. คำว่า
องค์ที่ปะปนกันไม่ได้ คือองค์ที่เว้นการปะปน
 กันได้กับองค์ไหน ๆ, เป็นอันกล่าวได้ว่า
 ได้แก่องค์ที่แยกเป็นแต่ละองค์นั่นเอง. ชื่อ
 ว่า กรรมฐานย่อมเจริญขึ้น อธิบายว่า เมื่อ
 คนรากจริต, คนโมหจริต, แม้นคนโทสจริต,
เสพชฺตงค์ บางข้อนั้น กรรมฐานย่อมเจริญขึ้น.

^๑ ฉ. นานนตริกตาย.

^๒ ฉ. สมภทรหิตานิ.

หายติ กมฺมฏฺจานํ สุกุมารภาเวน ลุขปฏิปัตติ กรรมฐาน ชื่อว่า เสื่อมไป ก็สำหรับภิกษุ
 อสหนุตสฺส. วทฺสเดว มหาปุริสชาติกสฺสชาติ ผู้ทนไม่ได้ ซึ่งข้อปฏิบัติเฝ้าหมอง เพราะ
 อธิปาโย. น วทฺสติ กมฺมฏฺจานํ ความที่ตนเป็นคนสุขุมาลชาติ. อธิบายว่า
 อุปนิสฺสยรหิตสฺส. เอกเมว หิ รฺตงฺกํ สำหรับภิกษุ ผู้มีชาติเป็นมหาบุรุษ กรรมฐาน
 ยถา กิเลสฐนฺนุเจณ, เอวํ เจตนา- ชื่อว่า ยอมเจริญแต่อย่างเดียว. กรรมฐาน
 สภาวตฺตา. เตนาท "สมาทานเจตนา"ติ. ชื่อว่า ไม่เจริญขึ้น ก็สำหรับภิกษุผู้ปราศ-
 จากอุปนิสัย. ชื่อว่า แท้จริงจุดงค์มีอันเดียว
เท่านั้น ก็เพราะมีสภาวะเป็นเจตนา
 เหมือนอย่างที่มีอันเดียว เพราะอรรถว่า
 เป็นเครื่องกำจัดกิเลส ฉะนั้น. เพราะ
 เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า คือ "สมาทาน-
เจตนา" ดังนี้.

เตรสปี รฺตงฺกานิ สมาทาย ท่านอาจารย์ครั้งกล่าวว่า "จุดงค์
 ปรีทรนฺตานํ ปุคฺคลานํ วเสน "ทฺวาจตฺตาสีส" ทั้งหลายจักว่ามี ๔๒" โดยเกี่ยวกับบุคคล
โหนตี"ติ วทฺวา ภิกฺขุณฺํ เทรสนฺนํมฺปิ ทั้งหลายผู้สมาทานรักษาคู่จุดงค์ทั้ง ๑๓ ดังนี้-
 ปรีทรณฺสฺส เอกชนฺเวย สมฺภวํ ทสฺเสตฺถ แล้ว ประสงค์แสดงว่า ภิกษุทั้งหลายมีการ
"สเจ หิ"ติอาทิ วคฺคํ. ตคฺค รักษาคู่จุดงค์ทั้ง ๑๓ ใ้พร้อมกันทีเดียว จึง

^๑ ฉ. ทฺวาจตฺตาสีส.

"เอกบุปฺพาเรน สพฺพชฺตงฺคานิ ปริภุชฺชิตํ
สกุโกตี"^๑ติ วุตฺตํ.

กล่าวว่า "ก็ถ้าหากว่า" ตั้งนี้เป็นคั้น.
ในชฺตงฺคฺเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า "(ภิกษุ
แม้รูปเดียว) ย่อมสามารถที่จะบริโภคนชฺตงฺคฺ
ทั้งหมดได้คราวเดียวกัน" ตั้งนี้.

กถํ อพฺุโภกาเส วิหรนฺตสฺส รุกฺขมุลิกงฺกํ ?
"ณฺนํ ปฏิกฺขิปามิ, รุกฺขมุลิกงฺกํ สมหาธิยามิ"^๑ติ
วจนฺโต ฉนฺเน อรฺุณํ อฏฺฐาปีตมตฺเต ชฺตงฺกํ
ภิชฺชติ, น อพฺุโภกาเส, ตสฺมา
ภทฺเททฺุโน อภาเวน ตมฺปิ อโรคเมว.
ตถา ^๒เสนาสนโลลฺุปปสฺส อภาเวน
ยถาสนฺถติงฺกนฺติ ทฏฺฐพฺุ.

ฟังมีคำถามว่า เมื่อภิกษุอยู่ในที่แจ้ง จะมี
ข้อรุกขมุลิกังคะได้อย่างไร ? ฟังมีคำตอบ
ว่า จากคำถามกล่าวสมาทานที่ว่า "ข้าพเจ้าขอ
ปฏิเสธที่มุงบัง, ข้าพเจ้าขอสมาทานองค์
แห่งภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นปกติ" ตั้งนี้ ก็ฟัง
เห็นได้ว่า ชฺตงฺคฺ(ข้อรุกขมุลิกังคะ) ย่อม
แตกทำลายได้ ในเพราะเหตุสักว่า ยังอรฺุณ
ให้ตั้งขึ้นในที่มุงบัง, ไม่ใช่ในที่แจ้ง, เพราะ
ฉะนั้น แม้รุกขมุลิกังคะนั้น ก็หาข้อเสียหาย
มิได้เลย (แม้เมื่ออยู่ในที่แจ้ง) เพราะไม่มี
เหตุแห่งความแตกทำลาย. ยถาสนฺถติงฺกนฺติ
ก็หาข้อเสียหายมิได้ อย่างนั้นเหมือนกัน
เพราะไม่มีความละโมภในเสนาสนะ.

^๑ วิสุทธิมคฺค ๑/๔๒, ฉบับภูมิพโลภิกขุ.
๑/๑๑๗.

^๒ ก. ยถาเสนาสนโลลฺุปปสฺส.

อารณิกังค^๑ คณฺหา โอยฺยณสิกขาปเท^๑
ปฏิชิตฺต^๑, ขลฺปะจณามตฺติกังค^๒ อนตฺริตฺต-
 โภชนสิกขาปเท^๒ ปรีหายตี^๓ ภิกฺขุณฺเีย
 อตฺริตฺตํ กตฺวา ภูตฺตํ น ลภตี. กบฺปิเย
 จ วตฺตฺสุมิ โลลตํ ปทานาย ธุดงฺคสมาทานํ,
 น อกบฺปิเย, สิกขาปเทเนว ปฏิชิตฺตตฺตฺตา.
อฺญฺเจว โหนตี ภิกฺขุณฺเีย สงฺกจฺจิกจิวราตี^๔
 สทุธี ปณฺจปี ติจิวรสฺงฺขเมว กจฺจนฺตฺตี
 กตฺวา.

(สำหรับภิกษุณี) อารณิกังคะ ทรงห้ามไว้
ด้วยสิกขาบท ข้อที่ว่าด้วยการอยู่ห่างไกล
 จากหมู่คณะ, ขลปะจนามตติกังคะ ก็ย่อมลด
 ลงไป ด้วยอนตริตตโภชนสิกขาบท การที่
 ภิกษุณีจะกระทำโภชนะให้เป็นเคนฉัน ย่อม
 ไม่ได้. ก็การสมათานธุดงค์ ย่อมมีเพื่อละ
 ความละโมภในวัตถุที่เป็นกบปิยะ (ถูกต้อง
 ตามพระพุทธานุญาต), ไม่ใช่ในวัตถุที่เป็น
 อกบปิยะ (ไม่ถูกต้องตามพระพุทธานุญาต),
 ท่านทำอธิบายว่า เพราะถูกห้ามไว้ด้วย
 สิกขาบทนั่นเอง. จึงมีธุดงค์ ๘ เท่านั้น ผ้า
 ทั้ง ๕ พร้อมทั้งผ้ารัดอกเป็นต้น ของภิกษุณี
 ก็ถึงซึ่งความนับว่าเป็นติจิวร (จิวร ๓ ผืน)
 นั่นเอง.

^๑ วิ. ภิกษุณี ๓/๓๓.

^๒ วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๓๒๔.

^๓ ฉ. ปวาริตาย ที.

^๔ ฉ. โลลตาปทานาย.

^๕ ฉ. สงฺกจฺจิกจิวราตีที.

ยถาวุตเตสุติ ภิกขุณี วุตเตสุ เตรสสุ
 ติจีวราฎฐจานวินยกมมาภาวโต จเปตวา
เตจิวริกงคํ ทวาทส สามเณรานํ.
 สุตตาคี ภิกขุณีวํ วุตเตสุ อฏฐสํ เอกํ ปหาย
 สุตต ติจีวราฎฐจานวินยกมมาภาวโต.
 "จเปตวา เตจิวริกงคณ"ติ หิ อิมํ
 อนุวตฺตมานเมว กตฺวา "สุตฺต ลิกขมาน-
สามเณรีนํ"ติ วุตฺตํ. ปฏฺฐูปานํติ
 อุปาสกภาวสุเสว อนุจฺจนวีกานิ.

คำว่า (ในอุคตงคทั้งหลาย) ตามที่กล่าวแล้ว
 คือในอุคตงค ๑๓ ข้อที่กล่าวไว้สำหรับภิกษุ
 ทั้งหลาย ยกเว้นข้อเตจิวริกงคเสียที่เหลือ
๑๒ มีแก่พวกสามเณร เพราะไม่มีวินัยกรรม
 ข้ออธิษฐานจิวร ๓ ผืน. คำว่า ๑ ข้อ
 ความว่า ในบรรดาอุคตงค ๘ ข้อที่กล่าวไว้
 สำหรับภิกษุณีสกลงไป ๑ ข้อ ก็เหลือ ๗ ข้อ
 เพราะไม่มีวินัยกรรมข้ออธิษฐานจิวร ๓ ผืน.
 ท่านกล่าวว่า "๑ ข้อมีแก่พวกสิกขมานาและ
สามเณรี" ดังนี้ เพราะกระทำคำว่า
 "ยกเว้นข้อเตจิวริกงคเสีย" ดังนี้ นี้ให้
 คิดตามไปนั้นเถียว. คำว่า ที่เหมาะสม ได้แก่
 ที่สมควรแก่ความเป็นอุบาสกอุบาสิกานั้นเอง.

อุคตงคินิเทศวณฺณา นิฎฐิตา.

อิตติ ทุคฺคิยปริจฺเจทวณฺณา.

พรรณนาอุคตงคินิเทศ จบ

พรรณนาปริเจทที่ ๒

จบด้วยประการฉะนี้.

บริษัทหลักทรัพย์วชิระชนทูน จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓. กัมมฏฐานกคคหนนุเทสวณณา

๓๘. อบัญญัติ อบัญญัติ-
 สนุฏฐิสฺสฺสฺสเลขวิเวกาปจยวีริยารมฺภาทิ.
ปริโยทาเตติ สุวิสุทฺธเ นิรูปกฺกิลเส.
อิมสฺมี สฺลลิตี ยถาวุตฺเต จตุปาริสฺสุทฺธิสฺสฺล.
 "จิตฺตํ ภาวณฺ"ติ อิมเมว เสนํ
 สนุธายาท "อติสงฺเขปเทสิตตฺตา"ติ. โภ
สมาธิ สฺสรูปปฺจฺจ. เกณฺญฺเจน สมาธิ
 เณ อตฺถเณ สฺสมาธิ วุจฺจติ, "สมาธิ"ติ
 ปทํ กิ อภิเชยฺยตฺถํ นิสฺสาย ปวตฺตณฺติ
 อตฺถ. กคฺวิโรตี ปเภทปฺจฺจ.

๓. พรณนากัมมัญฐานกคคหนนุเทส

๓๘. คำว่า (ด้วยกคคทั้งหลาย)
มีความมักน้อยเป็นต้น คือ มีความมักน้อย
ความสันโดษ ความชุกเกลากิเลส ความ
สงัด ความไม่สังสม และความปรารภความ
เพียรเป็นต้น. คำว่า ที่ผ่องแผ้ว คือ
ที่หมดจด ใต้แก่ที่ปราศจากอุปกิเลส. คำว่า
ในศีลนี้ ใต้แก่ในจตุปาริสฺสุทฺธิสฺสฺลตามที่กล่าว
 แล้ว. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "เพราะความ
ที่ทรงแสงงไว้สังเขปยิ่งนัก" ดังนี้ หมาย
 เอาพระเทศนาที่ว่า "จิตฺตํ ภาวณฺ" เจริญ
 จิตอยู่ นั่นเอง. คำว่า อะไรคือสมาธิ
เป็นคำถามถึงตัวสภาวะที่มีอยู่ (ที่เรียกว่า
สมาธิ). คำว่า ชื่อว่าสมาธิ เพราะอรรถ
ว่าอะไร คือเพราะความหมายว่าอะไร
จึงเรียกว่าสมาธิ, ความว่า บทว่า "สมาธิ"
เป็นไปอาศัยความหมายอะไรตั้งชื่อ. คำว่า
มีก้อย่าง เป็นคำถามถึงประเภท.

๑ ฉ. สรุปรูปปฺจฺจ.

"โก สมาริ"^๑ติ กามญจายิ สรูป-
 ปุจจา, วิกากวนตานิ ปน สรูปวิภาวนิ^๒
 วิกากทสฺสนมุขเนว โทตีติ วิกาโค ตาว
 อนวเสสโต ทสฺเสตพุโพ. ตนุทสฺสนเน จ
 อยมาทินโวติ ทสฺเสตฺติ "สมาริ พุวิโร"^๓ติ-
 อาทิ วุตฺติ. ตตฺถ พุวิโรติ กุสลาทิวเสน
 อนเนกวิโร. นानุปการโกติ อารมฺมณ-
 วิโมกฺขสฺสณามนสิการจฺจนุทปณิธิอธิโมกฺข-
 อภินิหารปญฺญานานตฺตาทีนา นานุปกาโร.

คำว่า "อะไรคือสมาริ" นี้ เป็น
 คำถามถึงสภาวะที่มีอยู่ก็จริง, แต่ว่าการ
 เปิดเผยสภาวะที่มีอยู่ แห่งธรรมทั้งหลายที่มี
 การจำแนกได้ ย่อมมีได้โดยแสดงการ
 จำแนกไว้เป็นช่องทางนั้นเทียว เพราะเหตุ
 นั้น ควรแสดงการจำแนกโดยไม่มีเหลือ
 เสียก่อน. แต่ท่านอาจารย์ประสงค์ให้เห็น
 ว่า ในการแสดงการจำแนกโดยไม่มีเหลือ
 นั้น มีข้อนี้เป็นโทษอยู่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"สมาริมิหลายอย่าง" ดังนี้เป็นต้น. ในคำ
 เหล่านั้น คำว่า มีหลายอย่าง คือมีอย่าง
 เป็นอนเนกโดยเกี่ยวกับเป็นกุศลเป็นต้น. คำ
 ว่า มีนานาประการ คือมีนานาประการ
 เพราะความที่มีอารมณ์ วิโมกซ์ สันตฺยา
 มนสิการ จันตะ ปณิธิ อธิโมกซ์ อภินิหาร
 และปัญญาต่าง ๆ กันเป็นต้น.

^๑ ฉ. สรูปปุจจา.

^๒ ฉ. สรูปวิภาวนิ.

^๓ ฉ. อารมฺมณมนสิการจฺจนุทปณิธิอธิโมกฺข-
 อภินิหารสฺสณานานตฺตาทีนानุปกาโร.

น สาธยายาติ ^๑โลกิยสมาธิภาวนา อธิ คำว่า จะไม่พึงยัง(ประโยชน์ที่ประสงค์)
 อธิปุเปตตุโธ, ฌน น สาธยาย. ให้สำเร็จ ความว่า การเจริญโลกิยสมาธิ
 ฌานวิโมกขาทีสุ หิ สมาธิ อุตฺถริตฺวา ตสฺส ชื่อว่าประโยชน์ที่ประสงค์ในที่นี้, และ
 ลพฺภมาเนหิ วิภาเกหิ วิสฺสชฺชเน กิริยมาเน จะไม่พึงยังประโยชน์ที่ประสงค์นั้นให้สำเร็จ
ฌานวิภังกาทีสุ ^๒ อากโต สพฺโพ ได้. จริงอยู่ ในบรรดาฌานและวิโมกข์
 สมาธิปฺปเกโท วิสฺสชฺชเขตฺตพฺโพ สียา. เป็นต้น เมื่อยกสมาธิขึ้นกระทำการวิสาขนา-
 ตถา จ สติ ยฺวายนํ โลกิยสมาธิสฺส สมาธินั้นไป โดยการจำแนกที่ได้อยู่ ก็จะเป็น
 ภาวนาวิธิ อธิปุเปโต, ตสฺส วิสฺสชฺชชานาย อันต้องวิสาขนาประเภท แห่งสมาธิทั้งหมดที่มา
 โอภาโสว น ภเวยฺย. ในฌานวิภังค์เป็นต้น. และเมื่อเป็นอย่างนั้น

ก็ไม่มีโอกาสวิสาขนาวิธีเจริญโลกิยสมาธิ ที่
 ประสงค์นี้ได้เลย.

กิณฺจ ^๓ เยนสฺส ติกจตุกกชฺฌานิเกน ขอแสดงสักหน้อยหนึ่ง คือว่าประเภทแห่งภพ
 หนีนาทิเภทภินฺนเนน ปวตฺตติวิภาเกน ของสมาธินั้น มี ๔ อย่าง โดยเกี่ยวกับ
 พุรหมฺปาริสฺสชฺชาทิวเสน นวิโร, พหุหมปาริสฺสชชาเป็นต้น ย่อมสำเร็จ โดย
 ปญฺจมชฺฌานิเกน เวทฺตผลาทิวเสน ทสฺวิโร การจำแนกความเป็นไป ที่ประกอบด้วยฌาน
 วา เอกาทสฺวิโร วา ภวปฺปเกโท ๓ หรือฌาน ๔ (ซึ่งมีเวทนาเป็นโสมนัส)

^๑ ฉ. ...สมาธิสฺส ภาวนา.
^๒ อภี. วิ. ๓๔/๓๒๘.
^๓ ฉ. กิณฺจ.

มูลนิธิสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการปากเกร็ด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการปากเกร็ด

นิปฺปชฺชติ^๑. สุวาสุ^๒ ปวตฺติวิภาโค อัย อันต่างกันเพราะความต่างกันแห่งฉานที่เลว
 โสติ นินฺทฺธาเรตฺวา วุจฺจมาโน วิกุเขปาย เป็นต้น, มี ๑๐ อย่าง หรือ ๑๑ อย่าง
 สียา, ยถาคํ อวิสเย. เตนาท โดยเกี่ยวกับพรหมชั้นเวทป์ผลาเป็นต้น ย่อม
 "อุตฺตรณฺจ วิกุเขปาย สฺวตฺเตยฺยา"^๓ติ. สำเร็จ โดยการจำแนกความเป็นไปที่ประ-
 กุสลจิตฺเตกคฺคตาติ กุสลา อนวชฺชสุขวิปาก- กอบด้วยฉานที่ ๕ อันใด. การจำแนกความ
 ลกฺขณา จิตฺเตกคฺคตา. เป็นไปนั้น แห่งสมาธินั้น ที่ถอนออกมากล่าว
 อยู่ว่า นีคือสมาธินั้น ดังนี้ ฟังมีเพื่อความ
 พันเผื่อ, ชื่อนั้นเหมือนอย่างเป็นไปในสิ่ง-
 อันไม่ใช่วิสัย. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "และจะฟังเป็นไปเพื่อความ
พันเผื่อยิ่งขึ้น" ดังนี้. คำว่า ความมีอารมณ์
เดียวแห่งจิตที่เป็นกุศล ได้แก่ ความมีอารมณ์
เดียวแห่งจิตที่เป็นกุศล คือไม่มีโทษและ
 มีวิบากเป็นสุข เป็นลักษณะ.

จิตฺตเจตสิกานํ สมํ อวิสารณวเสน^๓ ความตั้งมั่นเสมอ โดยเกี่ยวกับไม่ทำ
 สมฺปิณฺเฑนุคฺคสุส วิย อาธานํ สมาธานํ. ให้จิตและเจตสิกทั้งหลาย กระจัดกระจาย

^๑ ม. ส. นิปฺปชฺชติ.

^๒ ม. สุวายุ.

^๓ ส. อวิสรณ...., ฉ. อวิสารวเสน.

มูลนิธิสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการปากเกร็ด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อวิสารลกฺขโณ ทิ สมาธิ, สมฺปิณฑนโรโส จ. เหมือนอย่างกับรวบรวมเข้าไว้ ชื่อว่า
 สมฺมา อวิกฺชิปนวเสน อาธานํ สมาธานํ. สมาธานะ. จริงอยู่ สมาธิมีความไม่ทำให้
 อวิกฺเขปลกฺขโณ วา ทิ สมาธิ, วิกฺเขป- กระจัดกระจายเป็นลักษณะ, และมีความ
 วิหฺธํสนโรโส จาติ. สุวายํ ยสฺมา รวบรวมเข้าไว้เป็นรส. ความตั้งมั่นโดยชอบ
 เอการมฺมเณ จิตฺตสฺส จิตฺติเหตุ, ตสฺมา คือด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า
 "จปนฺนติ วุคฺคํ โหตี"ติ อาห. ตถาเทศ สมาธานะ. ก็อีกอย่างหนึ่ง สมาธิมีความไม่
 "จิตฺตสฺส จิตฺติ สณฺจิติ อวฺภูจิติ"ติ^๒ นิตฺทิกฺกุโธ. ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ, และมีการกำจัดความ
 ฟุ้งซ่านเป็นรส แล. สมาธินั้นเพราะเหตุที่
 เป็นเหตุ แห่งความตั้งอยู่ได้ในอารมณ์เดียว
 แห่งจิต, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 "มีอธิบายว่าเป็นความดำรงอยู่ได้" ดังนี้.
 จริงอย่างนั้น สมาธินี้ ทรงแสดงไขไว้แล้วว่า
 "จิตฺตสฺส จิตฺติ สณฺจิติ อวฺภูจิติ" ความดำรง
 อยู่ได้ ความตั้งอยู่ด้วยดี ความตั้งลงแห่งจิต
 ดังนี้.

เอการมฺมณฺคฺคทณฺณเจคฺคก สมาธิสฺส ก็ในที่นี้ ท่านใช้ศัพท์ว่าอารมณ์เดียว เพื่อ
 สนฺตทานฺนุจิติภาวทสฺสนคฺคํ. ตถาหิสฺส แสดงความตั้งอยู่ได้โดยติดต่อกันแห่งสมาธิ.

^๑ ส. อวิสรณ... .
^๒ อภ. ส. ๓๔/๒๑.

อุฏฺฐกถาย^๑ ทีปจฺจิจฺจิริตฺติ^๒ นิทฺสฺสิตา. จริงอย่างนั้นในอรรถกถา ท่านแสดงไขไว้
อาภาเวนาติ พเลน, ปจฺจยภาเวนาติ ว่า สมาธินั้นมีความตั้งอยู่คงเปลงวประทีป.
อตุโถ. อวิกฺขิปมานาติ น วิกฺขิปมานา คำว่า ด้วยอาภาพ คือด้วยกำลัง, ความ
รูปสมมานา. อุปสมฺปจฺจฺปฏฺฐาโน ที ว่า ด้วยความเป็นปัจจัย. คำว่า อวิกฺขิป-
สมาธิ. เอเตนสฺส วิกฺเขปปฏิปกฺขตฺ มานา แปลว่าเป็นธรรมชาติไม่ฟุ้งซ่าน คือ
ทสฺเสติ. อวิปฺปกิณฺณาติ อวิสฺฐา^๓ เข้าไปสงบ. ด้วยว่า สมาธินั้นมีความเข้าไป
เอเตน อวิสารลกฺขณตฺ. สงบเป็นปัจจุปัฏฐาน. ด้วยคำว่า อวิกฺขิป-
มานา นี้ ท่านแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อ
ความฟุ้งซ่านแห่งสมาธินั้น. คำว่า
อวิปฺปกิณฺณา แปลว่าไม่ระจัดกระจาย.
ด้วยคำนี้ ท่านแสดงความไม่ทำให้ระจัด-
กระจายเป็นลักษณะ.

สยํ น วิกฺขิปติ, สมฺปยุตฺตา วา น ชื่อว่าอวิกฺเขปะ เพราะอรรถว่า
วิกฺขิปนฺติ เอเตนาติ อวิกฺเขโป, โส ไม่ฟุ้งซ่านเอง, หรือเป็นเหตุให้สัมปยุต-
ลกฺขณํ เอตสฺสาติ อวิกฺเขปลกฺขโณ. วิกฺเขป ธรรมทั้งหลายไม่ฟุ้งซ่าน, สมาธิ ชื่อว่า
วิทฺธฺเสติ, ตถา วา สมฺปชฺชตฺติ วิกฺเขป- อวิกฺเขปลกฺขโณ เพราะอรรถว่ามีอวิกฺเขปะ

^๑ อุฏฺฐสาสินี. ฉบับภูมิพโลภิกขุ. ๒๕๔.

^๒ ส. ทีปจฺจิจฺจิริตฺติ.

^๓ ฉ. อวิสฺฐา.

วิหิตสนรโส. อุตฺตจฺเจ อวิกฺกมฺปนฺนวเสณ
 ปจฺจุปฺตฺยฺยจฺติ, สมฺปยุตฺตคานํ วา ตํ
 ปจฺจุปฺตฺยฺยเปตฺติ อวิกฺกมฺปนฺนปจฺจุปฺตฺยฺยจฺราโน.
 สุขฺนฺติ นีรามีสี สุขํ ทฺฐุสฺสพฺพํ.

นั้นเป็นลักษณะ. ชื่อว่า วิกฺเขปวิหิตฺสนรโส
 เพราะอรรถว่ากำจัดความฟุ้งซ่านได้, หรือ
 ถึงพร้อม โดยอาการที่กำจัดความฟุ้งซ่านนั้น.
 ชื่อว่า อวิกฺกมฺปนฺนปจฺจุปฺตฺยฺยจฺราโน เพราะอรรถ
 ว่า ปราภฏด้วยอำนาจความไม่หวั่นไหวใน
 เพราะอุทฺตจฺจะ, หรือยังความไม่หวั่นไหว
 แห่งสัมปยุตฺตรมทั้งหลายนั้น ให้ปราภฏ.
 คำว่า สุข ฟังเห็นว่าได้แก่สุขที่ไม่มีอามิส.

๓๘. อวิกฺกเขปลกฺขณํ นาม สมาธิสฺส
 อาเวณิกโก สภาโว, น เตนฺนสฺส กิจฺจ
 วิภาโค ลพฺภตฺตีติ อาท "อวิกฺกเขปลกฺขณ
คาว เอกวิโหติ. สมฺปยุตฺตธมฺเม
 อารมฺมณเ อปฺเปเนโต วิย ปวตฺตตฺตีติ วิตฺกโก
อฺปฺปนา. ตถา ทิ โส "อฺปฺปนา
 พฺยอฺปฺปนา"^๑ติ นิตฺทฺยฺยโจ. ทปฺปมฺชคาวเสณ
 ปน สพฺพสฺสมี มหคฺคคานุคฺคเร ฌานธมฺเม
 "อฺปฺปนา"^๑ติ อฺญฺยจฺกถาโวหาโร.

๓๘. ชื่อว่าลักษณะ คืออวิกฺเขปะ
 (ไม่ฟุ้งซ่าน) เป็นสภาวะมีเฉพาะสำหรับ
 สมาธิ, ด้วยลักษณะนั้น สมาธินั้น ย่อมไม่ได้
 การจำแนกอะไร ๆ เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ก่อนอื่น สมาธิมี
อย่างเดียว โดยลักษณะคือไม่ฟุ้งซ่าน"
 คำนี. วิตก ชื่อว่าอฺปฺปนา เพราะอรรถว่า
 เป็นไปราวกระยังสัมปยุตฺตรมทั้งหลายน ให้
 แนบแน่นในอารมณ์. จริงอย่างนั้น ทรง

^๑ อภี. ล. ๓๔/๑๓.

คุณสอวงศ์ ศิลปินันท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

แสดงไขว้กันไว้ว่า "อปปนา พุชฺฌนา"
 ดังนี้. แต่มีคำพูดในอรรถกถาว่า "อปปนา"
 มีในฉานธรรมที่เป็นมัทตะและโลกุทธะทั้ง-
 ปวง ด้วยอำนาจแห่งความที่มีอปปनावิตกนั้น
 เป็นประมุข ดังนี้.

ตถา ตสฺส อณุปตฺตติฏฺฐาณฺญเต ปรีตฺตชฺฌาเน
 อฺปะจารโวหาโร. คามาทีนํ สมีปฺญาเน
 คามฺปะจาราทีสมฺมณฺหา วิทยาตี อาท
 "อฺปะจารปฺปนาวเสณ ทฺวิโร"ติ. อิตฺ ปน
 สมาริวเสณ เวทิตพฺพํ. ลุชฺชนปฺลุชฺชนฺญเจณ
 โลโกติ วุจฺจติ วฏฺฐํ, ทปฺปริยาปนุนตาย
 โลเก นียุตฺโต, ตตฺถ วา วิทิตฺติ โลกิโย.
 ตตฺถ อปฺริยาปนุนตาย โลโกติ อุตฺตโร
 อุตฺตนิฺนโยติ โลกุตฺตโร.

อย่างนั้นเหมือนกัน โวหารว่า อฺปะจาระ
 ย่อมมีในปรีตฉาน(กามาวจรฉาน) อัน
 ไม่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งอปปनावิตกนั้น. เหมือน
 อย่างสมญาว่าอฺปะจาระบ้านเป็นต้น ย่อมมีได้
 ในที่ไกลบ้านเป็นต้น ฉะนั้น เพราะเหตุนี้
 ท่านจึงกล่าวว่า "มี ๒ อย่างคืออฺปะจาร-
สมาธิกับอปปนาสมาธิ" ดังนี้. ก็ในที่นี้
 พึงทราบคำพูด โดยเกี่ยวกับว่าเป็นสมาธิ.
 วัฏฏะ ท่านเรียกว่าโลก เพราะอรรถว่า
 ย่อยยับทำลาย, ชื่อว่า โลกิยสมาธิ เพราะ
 อรรถว่า เป็นสมาธิที่ประกอบในโลก เพราะ
 ความที่นับเนื่องเข้าในโลกนั้น, หรือเป็น
 สมาธิที่ประสบได้ในโลกนั้น. ชื่อว่า โลกุตร-
สมาธิ เพราะอรรถว่า เป็นสมาธิที่ข้ามขึ้น

คุณสอวงศ์ ศิลปินันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กามณฺเจตฺถ โลภียสมาธิ ภาเวตฺตพฺพภาเวน
 คยฺหติ, อุกฺกมฺ ปน เอกชฺฌํ กเหตุวา ตโต
 อิตฺรํ นินฺทฺธาเรตฺตํ "โลกียโลกุตฺตรวเสน
 หุวิโร"ติ วุตฺตํ. สพฺปีติกนิปฺปีติกวเสนาคิ
 สห ปีติยา วตฺตตฺตีติ สพฺปีติโก, ปีติสมฺปยุตฺโต.
 นตฺถิ เอตฺสฺส ปีติคิ นิปฺปีติโก,
 ปีติวิปฺยุตฺโต. เตสฺส วเสน. สุเขน สห
 เอกุปฺปาทาทีภาวํ กโตคิ สุขสหคโต,
สุขสมฺปยุตฺโตติ อตฺถโถ.

คือข้ามชั้นได้แล้วจากโลก เพราะความที่
 ไม่นับเนื่องเข้าไปในโลกลนั้น.

ในที่นี้ ท่านถือเอาโลกียสมาธิ โดยความ
 เป็นสมาธิที่ควรเจริญ ก็จริง, ถึงกระนั้น
 เพื่อจะรวมสมาธิทั้ง ๒ ให้เป็นส่วนเกี่ยว
 แล้วถอนเอาโลกุตรสมาธินอกนี้ ออกไปจาก
 ที่รวมเป็นส่วนเดียวกันนั้น จึงกล่าวว่า
 "มี ๒ อย่าง คือ โลกียสมาธิกับโลกุตร-
สมาธิ" ดังนี้. คำว่า คือสมาธิที่มีปีติกับ
สมาธิที่ไม่มีปีติ ความว่า สมาธิ ชื่อว่ามีปีติ
 ก็เพราะอรรถว่าเป็นไปพร้อมกับปีติ, ใ้แก่
 สมาธิที่สัมปยุตกับปีติ. สมาธินี้หาปีติมิได้
 เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าไม่มีปีติ, ใ้แก่
 สมาธิที่วิปยุตกับปีติ. สมาธิมี ๒ อย่าง คือ
 สมาธิที่มีปีติ กับสมาธิที่ไม่มีปีตินั้น. สมาธิ
 ชื่อว่าสหรคคด้วยสุข เพราะอรรถว่า ถึง
 ความเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นคัน กับสุข, หมาย
 ความว่า เป็นสมาธิที่สัมปยุตกับสุข.

อุเบกขาสหคเตปิ เอเสว นโย. อุเบกขาติ เจตถ อทุกขมสุขเวทนา อธิปุเปตา. อุเบกขติ มชฺชคฺคาการสญฺจิตคฺคา. สุขสหคต-ปเทน เจตถ สปิปีติโก, นิปิปีติเกกเทโส จ สงฺกหิโต, สหคต-ปเทน ปน นิปิปีติเกกเทโส วาติ อยเมเตสํ ปทานํ วิเสโส.

แม้ในสมาธิที่สหคตด้วยอุเบกขา ก็มีนัยนี้แหละ. ก็ไม่ว่า อุเบกขา นี้ ประสงค์เอาอทุกขมสุขเวทนา. จริงอยู่ อทุกขมสุขเวทนานั้น ย่อมวางเฉยซึ่งความเป็นไป โดยอาการที่เป็นสุขและทุกข์ เพราะตั้งมั่นอยู่ โดยอาการที่เป็นกลาง (เพราะฉะนั้น เวทนานี้จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า อุเบกขา). อนึ่ง ในที่นี้สงเคราะห์เอาสมาธิที่มีปีติ (ฉาน ๓ ข้างต้น), และส่วนหนึ่งแห่งสมาธิที่ไม่มีปีติ (ฉานที่ ๔) เข้าด้วยบทว่าสหคตด้วยสุข, ก็หรือว่า สงเคราะห์เอาส่วนหนึ่งแห่งสมาธิที่ไม่มีปีติ (ฉานที่ ๕) เข้าด้วยบทว่าสหคตด้วยอุเบกขา ข้อที่กล่าวมาอย่างนี้ นี้เป็นความต่างกันแห่งบททั้งหลายเหล่านี้.

สภาวะโต, ปจฺจยโต, ผลโต จ มชฺฉิมปณีเตหิ นีหิโน, เตสํ วา กุณฺเดหิ ปรีหิโนคิ หิโน, อตฺตโน ปจฺจเยหิ ปธานภาวํ นีโต ปณีโต, อุภินฺนํ มชฺเชภโว มชฺฉิม. สมฺปโยกวเสน ปวตฺตมาเนน

สมาธิ ชื่อว่าอย่างเลว ก็เพราะ อรรถว่า เลวลงกว่าสมาธิอย่างกลางและอย่างประณีต โดยสภาวะ, โดยปัจจัย, และโดยผล, หรือว่า เสื่อมรอบแล้วจากคุณทั้งหลายของสมาธิอย่างกลาง และอย่าง

พ.ท.หญิงวิบูลพร บรรหารสุภวาท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สท วิตกฺกณ สวิตกฺโก, สท วิจาเรณ สวิตกฺโก จ โส สวิตกฺโก จาติ สวิตกฺกสวิตกฺโร. อาทิ-สทฺเทน อวิตกฺก-วิจารมคฺโต อวิตกฺกาวิจารो จ คหิตो. ประณิตเหล่านั้น, สมาธิที่ปัจจัยทั้งหลายของ คน นำเข้าไปสู่ความเป็นประธาน ชื่อว่า อย่างประณิต, สมาธิที่มีในท่ามกลางแห่ง สมาธิทั้ง ๒ ชื่อว่า อย่างกลาง. สมาธิที่เป็นไปกับวิตก อันเป็นไปอยู่ด้วยอำนาจ ความประกอบร่วมนั้น ชื่อว่ามีวิตก, ที่เป็น ไปกับวิจาร ชื่อว่ามีวิจาร, สมาธิที่มีวิตกด้วย สมาธินั้นมีวิจารด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อ ว่า มีวิตกมีวิจาร. ด้วยอาทิ กัณฑ์(ที่แปล ว่า เป็นต้น) ถือเอาสมาธิที่ไม่มีวิตกมีเพียง วิจาร และสมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร.

ตตฺถ วิจารโต อุตฺตริวิตกฺกณ สมฺปโยคา- ภาวโต อวิตกฺโก จ โส วิจารมคฺโต จาติ อวิตกฺกวิจารมคฺโต. วิเสสนิวตฺตคฺโค โฉ วา มคฺต-สทฺโท. สวิตกฺกสวิตกฺโร หิ สมาธิ วิตกฺกวิสิญฺเฐน วิจาเรณ สวิตกฺโร, อภี ปน วิจารมคฺเตน วิตกฺกสงฺฆาตฺวิเสส- รหิตฺเตน, คสมฺว อวิตกฺกวิจารมคฺโต. ในบรรดาสมาธิเหล่านั้น สมาธิไม่มีวิตก เพราะไม่มีความประกอบร่วมนั้นกับวิตก อัน ยิ่งขึ้นไปจากวิจารด้วย สมาธินั้นมีเพียง วิจารด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร. อีกอย่างหนึ่ง มคฺต กัณฑ์ (ในคำว่า อวิตกฺกวิจารมคฺโต) มีอรรถว่า ห้ามธรรมพิเศษ. จึงอยู่ สมาธิที่มีวิตก

^๑ ฉ. อุตฺตริ วิตกฺกณ . . .

มีวิจารณ์ ชื่อว่าสมาธิที่มีวิจารณ์ ด้วยวิจารณ์อันพิเศษด้วยวิตก, แต่ที่ว่าสมาธินี้ เพราะมีเพียงวิจารณ์วันธรรมพิเศษ กล่าวคือ วิตก, เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าไม่มีวิตก มีเพียงวิจารณ์.

อถวา ภาวนาย บหีนตฺตา วิตกฺกาภาเวนายํ วิจารณ์ตฺโต, น วิจารณ์ตฺโต อณฺณสฺส อคฺคณา สมนฺยตฺตตมฺมสฺส กสฺสจฺจ อภาวาทิ ทสฺเสตฺถ อวิตกฺก-วจเนน วิจารณ์ตฺต-ปทํ วิเสเสตฺวา วุตฺตํ. อุกฺขรหิโต อวิตกฺกาวิจารณ์. ปีติสทฺคตาทิวเสนาคิ ปีติสทฺคตฺสฺสทฺคต- อุกฺเขกาสทฺคตฺวเสน. ยเหตุถ วตฺตพฺพํ, ตํ สฺขสทฺคตฺทฺเก วุตฺตนยเมว.

อีกนัยหนึ่ง เพื่อแสดงว่าสมาธินี้ ชื่อว่า มีเพียงวิจารณ์ เพราะไม่มีวิตก เหตุเพราะ ถูกละไปด้วยภาวนา, จะชื่อว่ามีเพียงวิจารณ์ เพราะไม่มีธรรมอะไร ๆ ที่สัมปยุตกับตน อย่างอื่นจากวิจารณ์ก็หาไม่ ดังนี้ ท่านจึง กล่าวทำบทว่า วิจารณ์ตฺต มีเพียงวิจารณ์ ให้พิเศษไปด้วยคำว่า อวิตกฺก ไม่มีวิตก. สมาธิที่เว้นจากธรรมทั้ง ๒ ชื่อว่า สมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์. คำว่า คือ สมาธิที่สทฺคตด้วยปีติเป็นต้น คือสมาธิที่สทฺคตด้วยปีติ สมาธิที่สทฺคตด้วยสฺข และสมาธิที่สทฺคตด้วยอุเบกขา. มีคำใดที่ควรกล่าว

^๑ ฉ. อคฺคโน.

ปฏิบัติเขหิ สมฺมุตโต ชุตฺติตตฺตา ปริตฺโต.
 ปริตฺตุนฺติ วา อปฺปมตฺตกั วุจฺจติ, อยมฺปิ
 อปฺปานุภาวตาย ปริตฺโต วิทยาติ ปริตฺโต.
 กิเลสวิกฺขมฺภนโต, วิปุลผลโต,
 ทิมสนฺตानโต จ มหนฺตภาวํ คโต,
 มหนฺเตหิ วา อุฬารจฺจนฺทาทีหิ คโต
 ปฏิปนฺโนติ มหคฺคโต. อารมฺมณฺกรณวเสนาปี
 นตฺถิ เอตสฺส ปมาณกรณฺมา, เตสํ วา
 ปฏิปกฺโขติ อปฺปมาเณ.

ปฏิบัติชฺชติ ฌานํ เอตายาติ ปฏิปทา, ภาวนาอันเป็นส่วนเบื้องต้น ชื่อว่า
 ปุพฺพภาควาณา. ทุกฺขา กิจฺจวา ปฏิปทา ปฏิปทา เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องปฏิบัติ

ในตีกะนี้, คำนั้นมีนัยอันได้กล่าวแล้วในทุกะ
 แห่งสมาธิที่สหระกตด้วยสุขเป็นต้น นั้นเทียว.

สมาธิ ชื่อว่า ปริตตะ เพราะถูกธรรมอันเป็น
 ปฏิปักษ์ทั้งหลายตัดรอนโดยรอบ. อีกอย่าง
 หนึ่ง สิ่งที่มีประมาณเล็กน้อย ท่านเรียกว่า
 ปริตตะ, แม้สมาธินี้ก็เหมือนเล็กน้อย
 เพราะความที่มีอาณาภาพน้อย เพราะเหตุนี้
 จึงชื่อว่า ปริตตะ. สมาธิ ชื่อว่า มหคตะ
 เพราะอรรถว่า ไปสู่ความยิ่งใหญ่โดยการ
 ข่มกิเลสได้, โดยมีผลมาก, และโดยมี
 ความสืบทอดกันได้นาน, หรือว่าไป คือ
 ดำเนินไปด้วยธรรมทั้งหลายที่ยิ่งใหญ่ มี
 ฉันทะที่โอฬารเป็นต้น. สมาธิ ชื่อว่า
อัปมาณะ เพราะอรรถว่าไม่มีธรรมที่
 กระทบประมาณทั้งหลาย แม้โดยเกี่ยวกับการ
 การกระทำให้เป็นอารมณ์, หรือว่าเป็น
 ปฏิปักษ์ต่อธรรมที่กระทบประมาณเหล่านั้น.

คุณล้าดวล ทรประสิทธิ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอตสฺสาติ ทุกขาปฏิปโท. ปกฺติปณฺยาณ. สฺมาธิ ชื่อว่าทุกขาปฏิปท เพราะ
 อภิวสิฏฺฐจตุตา อภินฺดา นาม อปฺปนาวทา อรรธวามิปฏิปทาเป็นทุกขํ คือลำบาก.
 ภาวนาปณฺดา, ทนฺธา มนฺทา อภินฺดา ภาวนาปณฺดา อन्नํมาซึ่งอปปนา ชื่อว่า
 เอตสฺสาติ ทนฺธาภินฺดา. ทุกขาปฏิปโท อภินฺดา เพราะความเป็นปณฺดาที่วิเศษยิ่ง
 จ โส ทนฺธาภินฺดา จาติ ทุกขาปฏิปทา- กว่าปกฺติปณฺดา, สฺมาธิ ชื่อว่าทนฺธาภินฺดา
ทนฺธาภินฺดา, สฺมาธิ, ตทาทิวเสน. เพราะอรรธวามิภินฺดาชา คืออ่อน. สฺมาธิ
จตุกกชฺฌานงฺควเสนํ^๑ จตุณฺนํ ฌานานํ ชื่อว่าทุกขาปฏิปทด้วย สฺมาธินั้น ชื่อว่า
 องฺคภาววเสน, จตุกกนยวเสน เจตํ วุตฺตํ. ทนฺธาภินฺดาด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
ทานภาคิยาทิวเสนํ ทานโกฏฺฐาสิกาทิ- ทุกขาปฏิปทาทนฺธาภินฺดาสฺมาธิ, สฺมาธิมี ๔
 วเสน. อย่าง คือ ทุกขาปฏิปทาทนฺธาภินฺดาสฺมาธิ
 เป็นต้นนั้น. บทว่า จตุกกชฺฌานงฺควเสน
 แปลว่าคือความเป็นองค์แห่งฌาน ๔, ก็คำนี้
 ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับฌานจตุกนฺย. คำ
 ว่า คือสฺมาธิที่เป็นทานภาคิยะเป็นต้น ความ
 ว่า คือสฺมาธิที่มีส่วนแห่งความเสื่อมเป็นต้น.

^๑ ฉ. จตุฌานงฺควเสน.

สมาธิเอกกทวายน

พรรณาสมาธิหมวดที่มีอย่าง เดียว

และหมวดที่มี ๒ อย่าง

ฉน อนุสสติญาณานนติ
 พุทธานุสสติอาทนี ฉน อนุสติกมฺมญาณาน.
อิมส วเสนาติ อิมส ทสนน กมฺมญาณาน
 วเสน. "พุพฺพภาเค เอกกุตตา"^๑ติ อิมินา
 อปฺปนาย อูปการกานาวชฺชนฺปนจารสฺสาปี
 สงฺคโท ทฺฐจฺพุโพ, น เอกาวชฺชนสฺเสว.
อปฺปนาสมาธิ^๒นฺติ ทิ^๑ อูปกตฺตพฺพูปการก-
 สมฺพนฺธ สามิวจฺน "ปฺริสฺสส อตฺโต"^๓ติอาทิสฺ
 วีย. ปฺริกมฺมนฺติ โคตฺตรภฺ. อปฺริตฺโต
 สมาธิติ ทสฺเสตฺ "ปฺจมฺสฺส ฌานสฺสา"^๓ติอาทิ
 วุตฺติ.

คำว่า อนุสติฐาน ๖ ได้แก่ อนุสติ-
กรรมฐาน ๖ มีพุทธานุสติเป็นต้น. คำว่า
ด้วยอำนาจกรรมฐานเหล่านี้ ก็คือด้วยอำนาจ
 กรรมฐาน ๑๐ อย่างเหล่านี้. ด้วยคำพูดว่า
 "เอกกุตตาในส่วนเบื้องต้น" นี้ ฟังเห็นว่า
 รวมเอาทั้งอุปจารสมาธิที่มีอาวัชชนะต่าง ๆ
 กัน อันอุปการะต่ออัปนา, ไม่ใช่รวมเอา
 เฉพาะอุปจารสมาธิที่มีอาวัชชนะอย่างเดีย
 กันเท่านั้น. เพราะว่า บทว่า อปฺปนา-
สมาธิ (ของอัปนาสมาธิทั้งหลาย) เป็น
 ัญญูวิภคฺติ ในความสัมพันธ์กันแห่งธรรมที่พึง
 อุปการะ และธรรมที่เป็นผู้อุปการะ กุจใน
 ประโยคว่า "ปฺริสฺสส อตฺโต" ประโยชน์
 ของบุรุษเป็นต้น ฉะนั้น. คำว่า บริกรรม

^๑ ฉ. ทิ สทฺโท น ทิสฺสติ.
^๒ ฉ. อูปกตฺตพฺพูปการ...
^๓ ฉ. โคตฺตรภฺ.

คุณดำดวล ทรประสิทธิ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ได้แก่โคตรภู. เพื่อแสดงว่าไม่ใช่สมาธิที่เป็นปริตตะ (เป็นกามาวจร) ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "แก้ปฐมฌาน" ดังนี้ เป็นต้น.

ที่สุ ภูมิสูติ กามรูปารูปภูมิสุ. กุศลจิตเตกคฤคตาย อธิปะเตตตตตต "อริยมคคสมปะตตต"ติ วุตต. สียา สปะปิตโก, สียา นิปะปิตโกติ อนิยมวจน. อุปจารสมาธิสามณณณ สพะเพสมปิ ฌานานัน นานาวชชณวิถิยั อุปจารสมาธิ สียา สปะปิตโก, สียา นิปะปิตโก.

คำว่า ในภูมิ ๓ ได้แก่ในกามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ. ท่านกล่าวว่า "ที่สัมปะตกับพระอริยมรรค" ดังนี้ เพราะท่านประสงค์เอาเอกัคตาแห่งจิตที่เป็นกุศล. คำว่า เป็นสมาธิที่มีปีติก็มี, เป็นสมาธิที่ไม่มีปีติก็มี เป็นคำกล่าวที่ไม่กำหนดแน่นอน. อีกอย่างหนึ่ง เพราะความเป็นอุปจารสมาธิเหมือนกัน อุปจารสมาธิในวิถิที่มีอวัชชนะต่าง ๆ กันแห่งฌานแม้ทั้งปวง เป็นสมาธิที่มีปีติก็มี, เป็นสมาธิที่ไม่มีปีติก็มี.

เอกาวชชณวิถิยั ปน อาทิโต ทุกติกชฌานานัน อุปจารสมาธิ สปะปิตโกว, อิตเรส นิปะปิตโกว, วิสภาคเวทนสสุ จิตตสสุ อาเสวเนจจยตตตภาวโต, เอกวิถิยั เวทนาปริวตตนาภาวโต จ. สียา สขสทคโต, สียา อุปะกชชสทคโตติ

แต่อุปจารสมาธิแห่งฌาน ๒ หรือฌาน ๓ ข้างต้น ในวิถิที่มีอวัชชนะเดียวกัน เป็นสมาธิที่มีปีติอย่างเดียวกัน, อุปจารสมาธิแห่งฌานนอกนี้ (คือฌาน ๒ ข้างท้าย) เป็นสมาธิที่ไม่มีปีติอย่างเดียวกัน, เพราะจิตที่มีเวทนาเป็นวิสภาคกัน ไม่มีความเป็น

คุณดำดวล ทรประสิทธิ
สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกตปิ วุคฺคนเยเนว อตฺโต เวทิตฺตฺโพ. ตตฺถ ปน "ทุกฺคิกฺขุณฺณานนฺ"ติ วุคฺคํ, อธิ "คิกฺกจฺจกฺกฺขุณฺณานนฺ"ติ วุคฺคพฺพิ.

อาเสวนัยจัจจกัน และเพราะในวิถึเดียวกัน ไม่มีความเปลี่ยนแปลงแห่งเวทนา. แม้ใน คำว่า เป็นสมาธิที่สทรกตด้วยสุขกัม, เป็น สมาธิที่สทรกตด้วยอุเบกขากัม นี้ ก็พึงทราบ ความหมาย ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว. แต่ในทักะที่ ๓ นั้น ข้าพเจ้ากล่าวว่ (อุปจารสมาธิ) "แห่งฌาน ๒ หรือฌาน ๓" (...เป็นสมาธิที่มีปีติอย่างเดียวกัน), ในทักะ ที่ ๔ นี้ควรกล่าวว่ (อุปจารสมาธิ) "แห่ง ฌาน ๓ หรือฌาน ๔" (...เป็นสมาธิที่ สทรกตด้วยสุขอย่างเดียวกัน).

สมาธิคิกวณฺณา

พรรณาสมาธิหมวดที่มี ๓ อย่าง

ปฏิสทฺธมคฺโคติ อธิคตมคฺโคติ
อนาเสวิตฺโต อพฺพลิกฺโคติ. โส ทิ
ทุพฺพลาเวเน หิโน โทคิ. นาคิสฺสฺภาวิตฺโคติ

กล่าว สักว่าได้มา คือสักว่าได้บรรลุ ยังไม่เสพกัน ยังมีได้กระทำให้มาก. ก็ สมาธินั้นจัดเป็นอย่างเลว เพราะมีกำลัง-

๑ จ. ปรีทุพฺพลาเวเน.

คุณจำลอง ศรีประสิทธิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อติวิย ปุคณาวิ อปาปิโต. สุภาวิโตติ
สุภูจฺ ภาวิโต สุมมเทว ปุคณตํ อุปนีโต.
เตนาท "วลิปุคฺโต"ติ. จนนทาทีนํ
หีนตาทิวเสนาปี อิมสํ หีนาทิตา
เวทิตพพา.

ทราม. คำว่า ที่เจริญได้ไม่คืนัก คือที่ยัง
มิได้ทำให้ถึงความคล่องแคล่วยิ่งขึ้น. คำว่า
ที่เจริญดีแล้ว คือที่เจริญได้ด้วยดี ใต้แก่
นำเข้าไปสู่ความคล่องแคล่วได้โดยชอบแล้ว
นั่นเอง. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"ถึงวลี" ทั้งนี้ พึงทราบความที่สมาธิ
เหล่านี้เป็นอย่างเร็วเป็นต้น แม้โดยเกี่ยว
กับความที่ธรรมทั้งหลายมีฉันทะเป็นต้น เป็น
อย่างเร็วเป็นต้น.

ตถาที อุฬารปุณณผลกามตาวเสณ ปวตฺติโต
หีนโน, โลภียาภินญาสมุปาทนาย ปวตฺติโต
มชฺฉิมโ, วิเวกกามตาย อริยภาเว จิตฺเตน
ปวตฺติโต ปณฺฑิต. อตฺตทิตาย ภาวสมุปฺตติ-
อตุตฺถํ ปวตฺติโต วา หีนโน, เกวลํ
อโลภชฺฉาเสเนน ปวตฺติโต มชฺฉิมโ,
ปรหิตาย ปวตฺติโต ปณฺฑิต. วฏฺฏชฺฉาเสเน
วา ปวตฺติโต หีนโน, วิเวกชฺฉาเสเน
ปวตฺติโต มชฺฉิมโ, วิวฏฺฏชฺฉาเสเน
โลกุตฺตรปาทกตุตฺถํ ปวตฺติโต ปณฺฑิต.

จริงอย่างนั้น สมาธิที่บุคคลทำให้เป็นไป
ด้วยอำนาจความต้องการ ในผลบุญที่อุฬาร
ชื่อว่า อย่างเร็ว, ที่ทำให้เป็นไป เพื่ออัน
ยังโลกียอภินญาให้สำเร็จ ชื่อว่า อย่าง-
กลาง, ที่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความเป็นอริยะ
ทำให้เป็นไปด้วยความต้องการวิเวก ชื่อว่า
อย่างประณีต. อีกอย่างหนึ่ง สมาธิที่บุคคล
ทำให้เป็นไป เพื่อประโยชน์ตน คือเพื่อ
ภพสมบัติ ชื่อว่า อย่างเร็ว, ที่ทำให้เป็นไป
ด้วยมีอชฺฉาสัยในอโลภะล้วน ๆ ชื่อว่า

คุณฉำควอ ทรประสิทธิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อย่างกลาง, ที่ทำให้เป็นไป เพื่อประโยชน์
ผู้อื่น ชื่อว่า อย่างประณีต. อีกอย่างหนึ่ง
ที่ทำให้เป็นไปด้วยมีอชฌาสัยในวิภูฏะ ชื่อว่า
อย่างเลว, ที่ทำให้เป็นไปด้วยมีอชฌาสัยใน
วิเวก ชื่อว่า อย่างกลาง, ที่ทำให้เป็นไป
เพื่อเป็นบาทแห่งโลกุตรธรรม ด้วยมีอชฌาสัย
ในวิวิภูฏะ ชื่อว่า อย่างประณีต.

สทธิ อุปจารสมาธินาติ สหุเพสมฺปิ
ณานานํ อุปจารสมาธินา สห. วิตกก-
มตเตเยว อาทีนํ ทิสฺวาติ วิตกฺเกเยว
โอสฺวาริกโต อุปฏฺฐนฺเต "จิตฺตสฺส
โฆภกรธมฺโม อณฺ"ติ อาทีนํ ทิสฺวา
วิจฺจเร สนฺตโต มนสิกริตฺวา. เตนา
"วิจฺจเร อทิสฺวา"ติ. คํ สนฺธายาติ คํ
เอวํ ปฏฺฐิตํ สมาธิ สนฺธาย. เอตํ
"อวิตกฺกวิจฺจเร มตฺโต สมาธิ"ติ หุคฺคิยพํ
วคฺคํ. คฺคิ อทิตโต คฺคิ.

คำว่า พร้อมกับอุปจารสมาธิ คือ
พร้อมกับอุปจารสมาธิแห่งฌาน แม้ทุกฌาน.
คำว่า เห็นโทษในเพียงวิตกเท่านั้น ความ
ว่า เมื่อทำให้ปรากฏว่าเป็นของหาย
เฉพาะในวิตกเท่านั้น ก็เห็นโทษว่า "วิตกนี้
เป็นธรรมที่กระทำความกำเริบแก่จิต" และ
ทำไว้ในใจซึ่งพิจารณา เป็นธรรมสงบ.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ไม่เห็นใน
พิจารณา" ดังนี้. คำว่า หมายเอาสมาธินั้น
คือหมายเอาสมาธิที่ได้มา ตามประการที่
กล่าวแล้วนี้ นั้น. ชื่อว่า คำว่าสมาธิที่ไม่มี
วิตก มีเพียงพิจารณา ท่านกล่าวถึงบทที่ ๒

คุณฉัตรพร ตรีประสิทธิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๖๕

ที่ว่า "อวิตกกวิจารณ์มคฺโต สมภา" สมภาที่
ไม่มีวิตก มีเพียงวิจารณ์. คำว่า ในฉาน ๓
ได้แก่ในฉาน ๓ ข้างคั้น.

เตเสววาติ เตสุ เอว จตุกกปญฺจก-
นเยสุ. ตติเย จตุตถเถ จตุกกนเย
ตติเย, ปญฺจนเย จตุตถเถ โยเชตพฺพ.
อวสาเนติ ทวีสุปี นเยสุ ปรีโยसानชฺฌาเน.
ยถากุกมฺ จตุตถเถ ปญฺจเม วา.
ปิติสฺขสฺสทคฺโต วาติ เอกุถาปี เหฏฺฐา
วุตฺตนเยเนว อตุโถ เวทิตพฺโพ.

คำว่า ในนัยเหล่านี้นั่นแหละ คือ
ในจตุกนัยและปญฺจนนัย เหล่านี้แหละ.
คำว่า ในฉานที่ ๓ (และ) ในฉานที่ ๔ พึง
ประกอบความว่า ในฉานที่ ๓ ในจตุกนัย,
ในฉานที่ ๔ ในปญฺจนนัย. คำว่า ในฉาน
สุดท้าย คือในฉานที่สุกรอบในนัยแม้ทั้งสอง.
คือในฉานที่ ๔ หรือที่ ๕ ตามลำดับ. แม้
ในคำว่า เป็นสมภาที่สทรคตด้วยปิตีและสุข
บ้างนี้ พึงทราบความหมายตามนัยที่ข้าพเจ้า
ได้กล่าวไว้ในหนกอนนั้นเทียว.

เอกุถ จ สติปี ปิติสฺสทคฺตสฺสาปี สมภาสฺส
สุขสฺสทคฺตคฺเต คีณปี ปทานิ อสงฺกรโต
ทสฺเสตุํ นิปฺปิติกสุขโต สนฺปิติกสุขสฺส
วิเสสทสฺสนคฺคํ สคฺคํ ปิติกคิกเหสนาติ
นิปฺปิติกสฺเสว สุขสฺส วเสน สุขสฺสทคฺโต

อนึ่ง ในหมวดนี้ สมภาแม้ที่สทรคตด้วยปิตี
แม้เมื่อมีความสทรคตด้วยสุข (ด้วยก็ตาม)
พระศาสดาทรงประสงค์แสดงบททั้ง ๓ โดย
ไม่ปะปนกัน จึงทรงมีพระเทศนาปิตีคิกะไว้
เพื่อแสดงความต่างจากสุขที่ไม่มีปิตี แห่งสุข

คุณดำดวล ทรประสิทธิ์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปจมาภินิเวโส. ตสฺส ตสฺส ณานสฺส
อุปจารนฺติ นีวรณวิตกกุวิจารนิกนฺตฺวาทีนํ
 วุปสฺเม ธิรฎฺกํ กามาวจรชฺฌานํ. "ยว
 อปฺปนา"ติ อิมินา ปุพฺพภาคปณฺณาย เอว
 อภิญญาภาโว วุตฺโต วย ทิสฺสตีติ วทนฺติ.
 อปฺปนาปณฺณาย ปน อภิญญา.

ผู้เริ่มภาวนา ชื่อว่าปฐมสมันนาหาร. คำว่า
อุปจาระแห่งณานัน ๆ ได้แก่กามาวจรฌาน
 ที่ถึงความมั่นคง ในเพราะเข้าไปสงบปัจจ-
 นิกธรรมมีนิวรรณ์ วิตก วิจาร นิกันติ เป็นต้น
 ได้. ด้วยคำว่า "ตราบจนอัปนาเกิดขึ้น"
 นี้ กล่าวได้ว่า ย่อมปรากฏราวกะทันถั่ว
 ถึงความเป็นอภิญญาไว้สำหรับปัญญา อันเป็น
 ส่วนเบื้องต้นเท่านั้น. ถึงกระนั้น อัปนา-
 ปัญญา ก็จักเป็นอภิญญาได้ทีเดียว.

ยทคฺเคน ทิ ปุพฺพภาคปณฺณาย ทนฺตสฺมิตฺตา,
 ตทคฺเคน อปฺปนาปณฺณายปิตฺติ. สมฺมา-
จารกฺคหณตฺยาติ สมฺมาจารสฺส
 คทคฺคาเวน, ปวตฺตติพาหุสฺสโตติ อตฺโถ.
อสุขาสฺเสวนาติ กสิรภาวนา.

จริงอยู่ ปัญญาอันเป็นส่วนเบื้องต้น มีความ
 ช้าความรวดเร็วได้ ด้วยเหตุใด, แม้
 อัปนาปัญญา ก็มีความช้าความรวดเร็วได้
 ด้วยเหตุนั้น ฉะนั้นแล. คำว่า เพราะความ
ที่(ปัจจนิกธรรม) ยึดไว้โดยการเที่ยวพลา
น ความว่า เพราะปัจจนิกธรรมอันเที่ยว
 พลาไปยึดไว้, ก็เพราะปัจจนิกธรรมมี
 ความเป็นไปมาก. คำว่า ช่องเส
ไม่สะทก ได้แก่เจริญไค้ยาก.

คุณจิรนนท์ วิเศษสุข
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัสสัทธิ อภิมุข เจตาทันตี อาทิ-สทฺเทน กล่าว บุพกิจทั้งหลายมีการคัลปัสสัทธิ
ภาวนา วิธาน ปรีหา ปนาตี สังคณฺหตี เป็นต้น ด้วยอาทิ คัมภี (ที่แปลว่า เป็นต้น)
อสนฺปาย เสวี ติ อุปจารา ธมโต บุพเพ ท่านสงเคราะห์เอาวิธีเจริญ (กรรมฐาน)
อสนฺปาย เสวี ตาย ทุกขา ปฏิปทา ปัจจุ การป้องกันไม่ให้กรรมฐานเสื่อมรอบไปเป็น
อสนฺปาย เสวี ตาย ทณฺธา ภินฺญา โหตี ต้น กล่าว เป็นผู้เสพลี ที่เป็นอสนฺปายะ
สฺปาย เสวี โนตี เอตฺตา ปิ เอเสว นโย ความว่า เพราะความเป็นผู้เสพลี ที่เป็น
บุพฺพ ภา เกติ อุปจารา ชฺฌานา ธมโต อสนฺปายะ ในกาลก่อนแต่การบรรลุอุปจาร-
โอร ภา เก อปร ภา เกติ ตโต อุทฺธ ฉาน จึงเป็นทุกขาปฏิปทา เพราะความ
เป็นผู้เสพลี ที่เป็นอสนฺปายะ ในภายหลังจาก
การบรรลุอุปจารฉาน จึงเป็นทณฺธา ภินฺญา แม้ในคำว่า (ปฏิปทา) ของพระโยคีผู้เสพลี
ที่เป็นอสนฺปายะนี้ ก็มีนัยนี้ แหละ กล่าว
ในตอนต้น คือในส่วนเบื้องต้นแต่การบรรลุ
อุปจารฉาน กล่าว ในตอนหลัง ได้แก่
ภายหลังแต่การบรรลุอุปจารฉานนั้น

ตสฺส โวมิสฺส สก ตาคิ โย บุพฺพ ภา เก กล่าว ความที่พระโยคีผู้นั้นมีปฏิปทาและ
อสนฺปาย มํ เสวี ตฺวา อปร ภา เก สฺป าย เสวี อภินฺญา กล ละ กัน คือว่า พระโยคีบุคคลใด

๑ ฉ. สังคณฺหาคิ.
 ๒ ฉ. ทณฺธา อภินฺญา.

คุณจิรนนท์ วิเศษสุข
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วัดสุทัศนธรรมวราราม ป.พ.๑-๓๐

ตสุส ทุกขาปฏิปทา ชิปปาภิญญา. อิตรสสุ
 สุขาปฏิปทา ทนต์ภิญญา โหติ. เอวัง
 ปฐมจตุตถานัน โวมิสฺสกตายน หุคฺคิตฺติยาติ
 อตุโถ. อกตปฺลิวุคฺคฺจฺเจตฺตสุส
 สปริพนฺธตายน^๑ ปฏิปทา ทุกขา โหติ,
 อิตรสสุ สุขา. อสมฺปาติคอปฺปนาโกสฺลลฺลสุส
ณฺณสุส อวิสฺสทตายน ทนต์ ภิญญา โหติ,
วิสฺสทตายน ชิปปา ภิญญา.

ในตอนที่เห็นสิ่งที่เป็นอสังขารแล้ว ใน
 ตอนหลังเป็นผู้เส่งที่เห็นสังขาร, พระ-
 โยคีบุคคลนั้น มีปฏิปทาลำบาก มีภิญญา
 เร็ว. พระโยคีนอกนี้ มีปฏิปทาสะดวก
 มีภิญญาช้า. ความว่า ปฏิปทาและภิญญา
 ที่ ๒ กับที่ ๓ ย่อมมีได้เพราะความที่ปฏิปทา
 กับภิญญาที่ ๑ กับที่ ๔ ละครกัน ตามประการ
 ที่กล่าวมานี้. ปฏิปทาของพระโยคีผู้ไม่ได้ทำ
 การตัดปฺลิวุคฺคเป็นอันลำบาก เพราะมีความ
 ชัดข้อง, ปฏิปทาของพระโยคีนอกนี้ เป็นอัน
 สะดวก. พระโยคีผู้ไม่ได้ทำอปปนาโกสฺล
 ให้สำเร็จ ชื่อว่า มีภิญญาช้า เพราะความ
 ที่ญาณไม่แก่ล้าวกช้า, พระโยคีนอกนี้ ชื่อว่า
มีภิญญาเร็ว เพราะความที่ญาณแก่ล้าวกช้า.

คณฺหาอวิชฺชาวเสนาติ คณฺหาอวิชฺชานัน
อภิกฺวาณภิกฺวาเวสน. สมณวิปฺสฺสนาธิการ-
วเสนาติ สมณวิปฺสฺสนาสุ อสฺโต, สฺโต จ

คำว่า คัวยอานาจคณฺหาและอวิชชา
 คือ คัวยอานาจแห่งความที่คณฺหาและ
อวิชชาครอบงำและไม่ครอบงำ. คำว่า

^๑ ฉ. สปริพนฺธตายน.

อธิการสัส วเสน. คณฺหาย สมาธิสัส ด้วยอำนาจอธิการในสมณะและวิปัสสนา คือ
 อุษุปฺปิฏกชคฺคา สา สมณปฏิปทาย ด้วยอำนาจแห่งอธิการที่ไม่มี, และมีอยู่ใน
 ปริพนฺธิ^๑ อาท "คณฺหาภิกฺขุสฺส หิ ทุกฺขา- สมณะและวิปัสสนา. เพราะคณฺหาเป็น
ปฏิปทา โหตี^๑. อภิกโว จสฺสา ปฏิปักษ์ตรงต่อสมาธิ คณฺหานัน จึงจัดเป็น
 อิตฺรภิเลเสหิ อธิกตาย อนภิกฺขุสฺส เหตุขัดข้องแห่งการปฏิบัติสมณะ เพราะเหตุ
 คณฺหาชาติ อธิการโต เวทิตพฺพ. นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "จริงอยู่ สำหรับพระ-
โยคีผู้ถูกคณฺหาครอบงำ ก็มีปฏิปทาลำบาก"

ทั้งนี้. ก็คณฺหานัน มีการครอบงำได้ เพราะ
 ความเป็นธรรมชาติ ที่ยิ่งกว่ากิเลสทั้งหลาย
 นอกนี้ ฟังทราบโดยอธิการว่า ชื่อว่าผู้ไม่ถูก
ครอบงำ ก็คือไม่ถูกคณฺหาครอบงำ.

คณา อวิชชา ปณฺมาย อุษุปฺปิฏกชาติ อย่างนั้นเหมือนกัน อวิชชาเป็นปฏิปักษ์ตรง
 คณฺหาภิกฺขุสฺส ทนฺธาภิกฺขุคฺคา วุตฺตา. ต่อปัญญา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
อกตาทิกาโรติ ภาวนตฺเร อกตปริจโย ยถา ความเป็นผู้มีอภิญญาซ้ำไว้ สำหรับพระโยคี
 ปคฺคณํ กตฺวา วิสฺฐจฺจนฺโต อปฺปมคฺคตฺแทน ผู้ถูกอวิชชานั้นครอบงำ. คำว่า เป็นผู้ไม่
 ปโยเคน สุปฺปวตฺตฺติวาจกฺกโตว โหตี, เหว ได้กระทำอธิการไว้ คือไม่ได้ทำการสั่งสม
 ปุพฺเพ กตฺปริจยสฺส ภาวนา อปฺปกสิเรเนว ไว้ในภพอื่น ภาวนาของพระโยคีผู้ได้ทำการ
 อิชฺฌนฺตี อาท "กตาทิการสฺส สุชา"^๑. สั่งสมไว้ในภพก่อน ย่อมสำเร็จได้โดย-

^๑ ฉ. ปริพนฺธิณฺติ.

สวายั อกโต, กโต จ อธิกาโร ไม่ยากเลย, เหมือนอย่างคันถะ(บทเรียน):
สมณิสฺสึโต ปฏิปทาย^๑ วุตฺโต สมာธิ- ที่เขาทำให้คล่องแคล่วแล้วก็เลิก (ชวน-
ปธานตุตา ปฏิปทาย. ขวาย)เสีย ย่อมเป็นอันขึ้นสู่วาจาโดยเป็น

ไปโดยง่าย(คล่องปาก) ด้วยความพยายาม
เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวว่า "สำหรับพระโยคีผู้ได้
กระทำอธิการไว้(ในสมณะ)แล้ว ก็มีปฏิทา
สะควก" ทั้งนี้. อธิการที่อาศัยสมณะที่มีได้
กระทำไว้, และที่ได้กระทำไว้นั้น ท่าน
กล่าวไว้สำหรับปฏิทา เพราะปฏิทามี
สมาธิเป็นประธาน.

วิปัสสนานิสฺสึโต อภิญญา^๒ ฌาณุปธานตุตา
อปฺปนาย. กิเลสสินุทริยวเสนาติ

ติกุชาติกุชานัน กิเลสสินุทริยานัน วเสน.

เตนาท "คิพุกิเลสสฺสาติ"อาทิ. คตฺถ

กิเลส กามจฺจนฺทาทโย, อินุทริยานิ

สทฺธาทีน.

อธิการที่อาศัยวิปัสสนา ท่านกล่าวไว้สำหรับ
อภิญญา เพราะอัปปนามีญาณเป็นประธาน.

คำว่า โดยเกี่ยวกับกิเลสและอินทรีย์ คือ

โดยเกี่ยวกับกิเลส และอินทรีย์ที่กล้าแข็ง

และไม่กล้าแข็ง. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง

กล่าวว่า "สำหรับพระโยคีผู้มีกิเลสกล้าแข็ง"

^๑ ฉ. ปฏิปทาย.

^๒ ฉ. อภิญญา.

ยถาวุตฺตา ปฏิปทาภิญญา ปุคฺคลา-
 ธิญฺจนาติ ธมฺมนิหฺเทศมฺปิ ปุคฺคลาธิญฺจนา-
 มุเขน ทสฺเสตฺถุ "โย ปุคฺคโล"ติอาทิ วุตฺตํ.
อปฺปคฺโคติ น สุภาวิโต วสีภาวํ อปฺปิโต.
 เตนาท "อฺปริชฺฌานสฺส ปจฺจโย ภฺวิตํ น
สฺกโกติ"ติ. อโย ปริตฺโตติ อโย สฺมาธิ
 อปฺปานุภาวตาย ปริตฺโต. อวทฺธิเตติ
 เอกงฺกุลทฺวงฺกุลมตฺตมฺปิ น วทฺธิเต
 ยถาอุปฺภูจฺิเต อารมฺมเณ. เอกงฺกุลมตฺตมฺปิ
 ติ วทฺธิตํ อปฺปมาณเมวาติ วทฺนติ.

ดังนี้ เป็นต้น. ในธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า
กิเลส ได้แก่ธรรมทั้งหลายที่มีกามฉันทะ
 เป็นต้น, ชื่อว่า อินทรีย์ ได้แก่ธรรมชาติ
 ทั้งหลายมีศรัทธา เป็นต้น.

ปฏิบัติและอภิญญา ตามที่กล่าวแล้ว
 เป็นบุคคลาธิษฐาน (มีบุคคลเป็นที่ตั้ง)
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์กล่าวว่า
"บุคคโล" เป็นต้น ก็เพื่อแสดงแม้ธรรม-
 นิเทศ โดยบุคคลาธิษฐานเป็นช่องทาง.
 คำว่า ยังไม่คล่องแคล่ว ได้แก่ไม่ใช่เจริญ
 ได้ดีแล้ว ก็ยังไม่ทำให้ถึงความเป็นวสี.
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ไม่อาจที่
จะเป็นปัจจัยแก่ฌานเบื้องสูงได้" ดังนี้. คำ
 ว่า สมาธิชื่อว่าปริตตะ คือสมาธิชื่อว่า
 ปริตตะ เพราะความที่มีอาณาพน้อย. คำ
 ว่า (ในอารมณ์) ที่ยังไม่ขยาย คือ (ใน-
 อารมณ์) ที่ยังไม่ขยาย แม้เพียง ๑ นิ้ว หรือ
 ๒ นิ้ว ในอารมณ์ตามที่ปรากฏแล้ว. จริงอยู่
 ท่านกล่าวถึงอารมณ์ที่ขยายแล้วแม้เพียง ๑
 นิ้วว่า เป็นอัประมาณทีเดียว.

คุณจุฑามาศ สมบุญยาริโรจน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"ปคุโณ สุภาวิโต"๑ติ วตฺวา "อุปริชฺฌานสุส
 ปจฺจโย ภวิตฺถุ สกฺโกตฺตี"๑ติ อิมินา ยถา
 ปคุโณปิ อุปริชฺฌานสุส ปจฺจโย ภวิตฺถุ
 อสฺกฺโกนฺโต สฺมาธิ ปริตฺโตเยว โทติ,
 น อปฺปมาโณ, เอว ฌานตฺตรสุส
 เอกาสเนเนว อุปริชฺฌานนิพฺพตฺตเนนาติ
 สุภาวิโตปิ อุปริชฺฌานสุส ปจฺจยภาว-
 สงฺขาทาย สุภาวิทกิจฺจสฺสิตฺธิยา "อปฺปมาโณ"-
 เตว วุจฺจติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "คล่องแคล่วเจริญ
 ได้ดีแล้ว" ทั้งนี้แล้ว ก็กล่าวถึงสมาธิ แม้ที่
 เจริญได้ดีแล้วว่า "ชื่อว่าอัประมาณ" ทั้งนี้
 ที่เกี่ยว เพราะความสำเร็จแห่งกิจที่เจริญ
 ได้ดีแล้ว กล่าวคือความเป็นปัจฉัยแก่ฌาน
 เบื้องสูงไว้ด้วยคำว่า "อาจที่จะเป็นปัจฉัย
 แก่ฌานเบื้องสูงได้" นี้ เพราะอรรถว่า
 สมาธิของท่านผู้ยิ่งด้วยญาณ ชื่อว่าเป็น
 อัประมาณ ไม่ชื่อว่าเป็นปริตตะ โดยการทำ
 ฌานเบื้องสูงให้บังเกิดได้ โดยการนั่งเพียง
 ครั่งเดียวเท่านั้น เหมือนอย่างสมาธิแม้ว่า
 คล่องแคล่ว เมื่อไม่อาจเป็นปัจฉัยแก่ฌาน
 เบื้องสูงได้ ก็ชื่อว่าเป็นปริตตะอย่างเดียวกัน,
 ไม่ชื่อว่าเป็นอัประมาณ ฉะนั้น.

อปฺเร ปน สเจ สุภาวิโต ปคุโณ วสีภาว
 ปตฺโต อุปริชฺฌานสุส ปจฺจโย อโหนฺโตปิ
 อปฺปมาโณ เอว, ปมาณทรานํ รากาติ-
 ปฏิปกฺขานํ สุวิหฺรภาวโตติ วทนฺติ.

ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ถ้าหาก
 เป็นสมาธิที่เจริญได้ดีแล้ว คล่องแคล่วถึง
 ความเป็นวสีแล้วไซ้ แม้ไม่เป็นปัจฉัย
 แก่ฌานเบื้องสูง ก็ชื่อว่าเป็นอัประมาณนั้นทีเดียว,

๑ ฉ. อุปริชฌานสุส.

วุดคฺคฺกฺขณโวมิสฺสสกาตยาติ โย อปฺปคฺคฺโค เพราะความอยู่ในที่แสนไกลต่อธรรมอันเป็น
 อฺปฺริชฺฌานสฺส ปจฺจโย ภวิตฺตํ น สกฺโกติ, ปฏิปັทฺสํหฺลหาย มีรากะเป็นต้น ซึ่งกระทำ
 วทฺธิเต อารมฺมณฺเ ปวตฺโต, อยฺมฺ ปฺริตฺโต ประมาณดังนี้. คำว่า โดยความเจือกันแห่ง
 อปฺปมาณารมฺมณฺเ. โย ปน ปคฺคฺโค ลักษณะที่กล่าวแล้ว ความว่า ฟังทราบนัย
 อฺปฺริชฺฌานสฺส ปจฺจโย ภวิตฺตํ สกฺโกติ, แห่งสมาธิที่เจือกัน อันรวบรวมเอาสมาธิ
 อวทฺธิเต อารมฺมณฺเ ปวตฺโต, อยฺมฺ ที่ ๒ และที่ ๓ โดยภาวะที่เจือกันแห่งลักษณะ
 อปฺปมาณฺเ ปฺริตฺตารมฺมณฺเติ เอว ที่กล่าวไว้สำหรับสมาธิที่ ๑ และที่ ๔ อย่างนี้
 ปจฺมจฺจตฺตสมฺมาธิํ วุดคฺคฺกฺขณสฺส ว่า สมาธิใดไม่คล่องแคล่ว ไม่อาจที่จะเป็น
 โวมิสฺสสกาเวณ ทฺตฺติยตฺตฺติยสมฺมาธิสํกฺกาทโก ปัจจัยแก่ฌานเบื้องสูงได้, เป็นไปในอารมณ์
 โวมิสฺสสกันโย เวทิตฺตฺโพ. ที่ได้ขยายแล้ว, สมาธินี้ชื่อว่าปริตค-
 อํปฺปมาณารมฺมณฺเ (เป็นปริตตะมีอารมณ์เป็น
 อํปฺระมาณ). ส่วนสมาธิใดคล่องแคล่ว
 สามารถที่จะเป็นปัจจัย แก่ฌานเบื้องสูงได้,
 เป็นไปในอารมณ์ที่ยังไม่ขยาย, สมาธินี้ชื่อ
 ว่าอํปฺปมาณปฺริตตารมฺมณฺเ (เป็นอํปฺระมาณ
 มีอารมณ์เป็นปริตตะ) ดังนี้.

ตฺโตติ ตฺโต ปจฺมชฺฌานตฺโต อฺทฺธํ. คำว่า ถัดจากนั้นไป คือเหนือแต่
วิรตฺตปฺปติกฺกนฺติ อตฺติกฺกนฺตฺตฺติกํ ว่า ปฐมฌานนั้นไป. คำว่า คล้ายปติได้ ได้แก่

๑ ฉ. ...โวมิสฺสสตาย.

ชิกุฉนิตกัม ภา. อวยโว สมุทหายสฺส
 องฺกนฺติ วุจฺจติ, "เสนงฺกํ รณงฺกนฺ"ติอาทิสฺสุ
 วิทยาติ อาท "จตุณฺ ณานานํ องฺกนฺตา
จตุตาโร สมาธิ"ติ.

ก้าวล่วงปีติได้ หรือรังเกียจปีติได้. ส่วน-
 ย้อยของส่วนใหญ่ ท่านเรียกว่าองฺก, คุจใน
 คำว่า "องฺกเสนา องฺกฺรณ" เป็นต้น เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สมาธิ จึงจักว่า
มี ๔ คือเป็นองฺกแห่งณาน ๔" ดังนี้.

หानํ ภาชตีติ หานภาคิโย, หานภาโค
 วา เอตสฺส อตุถิติ หานภาคิโย,
 ปริหานิโกฏฺฐาสิโกติ อตุโธ. อาลยสฺส
 อเปกฺขาย อปริจฺจชนโต จิตฺติ ภาชตีติ
จิตฺติภาคิโย. วิเสสํ ภาชตีติ วิเสสภาคิโย.
ปจฺจนีกสมุทฺทาวารวเสนาติ ตสฺส ตสฺส
ณานสฺส ปจฺจนีกานํ นีวรณวิตกฺกวิจาราทีนํ
ปวตฺติวเสน. ตทฺนุธมฺมตฺตายาติ ตทฺนุรูปตา-
ภูตฺตาย สตียา. สณฺฐานวเสนาติ
สณฺจหนวเสน ปติฏฺฐานวเสน.

สมาธิ ชื่อว่า หานภาคิยะ เพราะอรรถ
 ว่าคบกะความเสื่อม, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า
หานภาคิยะ เพราะอรรถว่ามีส่วนแห่งความ
 เสื่อม, ความว่า เป็นสมาธิที่มีส่วนแห่ง
 ความเสื่อมรอบ. สมาธิ ชื่อว่า จิตฺติภาคิยะ
 เพราะอรรถว่าคบกะความตั้งอยู่ เพราะยัง
 ไม่สละความเยื่อใยซึ่งอาลัย (กามคุณ)
 (หรือเพราะอรรถว่ามีส่วนแห่งความตั้งอยู่).
 สมาธิ ชื่อว่า วิเสสภาคิยะ เพราะอรรถว่า
 คบกะคุณวิเศษ (หรือมีส่วนแห่งคุณวิเศษ).
 คำว่า คัวยอานาจความเป็นไปแห่งธรรมอัน
เป็นข้าศึก คือคัวยอานาจความเป็นไปแห่ง

^๑ ฉ. ปริหานิโกฏฺฐาสิโกติ.

^๒ ฉ. ตทฺนุรูปตฺตาย.

ธรรมทั้งหลายมีนิเวศน์ วิคก วิจาร เป็นต้น
อันเป็นข้าศึกของฌานนั้น ๆ. บทว่า
คตฺถมฺมตฺยา แปลว่า แห่งสติอันถึงความ
เหมาะสมต่อสมาธินั้น. บทว่า สณฺจํวเสณ
แปลว่า คุ้มอำนาจความหยุคอยู่ คุ้มคุ้ม
อำนาจความตั้งมั่น.

"สา ปน ตทสฺสาทสงฺขาทา, ตทสฺสาท-
สมฺปยุตฺตกฺขนฺธสงฺขาทา วา มิจฺฉาสตี"ติ
สมฺมอฺหวิโนทนี วุตฺตํ. ตตฺถ สาเปกฺขสฺส
อุปริวิเสสํ นิพฺพตฺเตตฺตํ อสกฺกุญฺเณยฺยตฺตา
อวิกตนิกฺกตฺติกา ตํปฺริหฺรณสตีปิ วุตฺตํ
วภูฏติ. เอวญฺจ กตฺวา "สตียา วา
นิกฺกตฺติยา วา"ติ วิกฺขปฺวจฺจญฺจ ยุตฺตํ โหติ.

มีคำกล่าวไว้ในสมมโหวิโนทนี ว่า "สา ปน
ตทสฺสาทสงฺขาทา, ตทสฺสาทสมฺปยุตฺตกฺขนฺธ-
สงฺขาทา วา มิจฺฉาสตี" ก็สตินั้นที่นับว่าเป็น
ความยินดีในสมาธินั้น, หรือที่นับว่าเป็นขั้น
อันสัมปยุตกับความยินดีในสมาธินั้น เป็น
มิจฉาสตี ดังนี้. ในค่านั้น ควรจะกล่าวได้
ว่า เป็นสติ ในการบริหารสมาธินั้น ๆ อัน
ยังไม่ปราศจากความใคร่ เพราะพระโยคี
ผู้มีความเยื่อใย ไม่พึงอาจที่จะทำคุณวิเศษ
เบื่อง่วงให้บังเกิดได้. ก็เพราะทำอธิบาย
ไว้อย่างนี้ คำพูดที่เป็นข้อกำหนดว่า "แห่ง
สติก็ได้ แห่งนิกกตติก็ได้" ดังนี้ จึงเป็นอัน
ใช้ได้คุ้ม.

๑ สมฺมอฺหวิโนทนี ๔๔๓.

คุณสุวรรณ สวาทสูต และคณะ
สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิเสสธัมมวเสนาติ   วิเสสธัมมสฺส   คำว่า   ด้วยอำนาจเป็นเหตุบรรลุคุณวิเศษ
 ปจฺจยภาววเสน, วิเสสํ   วา   อธิจฺจฺจติ   คือ   ด้วยอำนาจความเป็นปัจจัยแก่การบรรลุ
 เอเตนาติ   วิเสสธัมโม,   สฺส   วเสน.   คุณวิเศษ,   อีกอย่างหนึ่ง   สมานิ   ชื่อว่า
นิพพิทาสหคตสณฺณามนสิการสมฺมาจารวเสนาติ   วิเสสธัมม   เพราะอรรถว่าเป็นเหตุบรรลุ
 อาทีนวทสฺสนปฺพุพฺงกมนิพฺพิทฺทณฺณวเสนปฺยุตฺต-   คุณวิเศษ,   ได้แก่ด้วยอำนาจเป็นเหตุบรรลุ
 สณฺณาย   จ   อาโภกสฺส   จ   ปวตฺติวเสน.   คุณวิเศษนั้น.   คำว่า   ด้วยอำนาจความเป็น
นิพเพชภาคิยตาติ   สจฺจจํ   นิพพิชฺชนปฺกฺขิกตา   ไปแห่งสัญญา   และมนสิการที่สหคตด้วย
วิปัสสนาย   สํวตฺตตีติ   อตฺโถ.

นิพพิทา   คือด้วยอำนาจความเป็นไปแห่ง
 สัญญาที่สัมปยุตกับนิพพิทาญาณ   ซึ่งมีการเห็น
 โทษเป็นเบื้องต้น   และแห่งการคำนึงถึง.
คำว่า   ความเป็นนิพเพชภาคิยะ   ความว่า
 ความเป็นสมานิ   มีในฝ่ายแห่งการแทงตลอด
 สัจจะทั้งหลาย   ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อ
 วิปัสสนา.

กามสหคตาติ   กามารมฺมณา,   กาม-   บทว่า   กามสหคตา   แปลว่า   ที่มีกาม
 สณฺณาทิ   วา   โวภิกฺขณา.   อวิตกกุสหคตาติ   เป็นอารมณ์,   หรือที่เคลื่อนกล่นด้วยกาม-
 "กถนฺนุ   โช   เม   อวิตกกํ   ฌานํ   ภเวยฺยยา"ติ   สัญญาทั้งหลาย.   บทว่า   อวิตกกุสหคตา
 เอว   อวิตกฺการมฺมณา   อวิตกฺกวิสยา.   ความว่า   ที่มีฌานอันหาวิตกมิได้เป็นอารมณ์
 กามญฺจาญํ   'ปจฺมสฺส   ฌานสฺสุสา"ติอาทีโก   คือ   ที่มีฌานอันหาวิตกมิได้เป็นวิสัยอย่างนี้คือ

คุณสุวรรณา   สวาทสุต   และคณะ
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปาโง ปณฺณาวเสน อากโต, สมาธิสฺสํปิ
 ปเนตฺถ สงฺกโท อคฺคเววาทิ อุตฺทาทรณสฺส
 สํคฺคกตํ ทสฺสเสคฺคิ "ตาย ปน ปณฺณาย
สมฺปยุตฺตา สมาธิํ จตฺตาโร โหนตี"ติ
 เตสํ วเสน เหวํ วุตฺตุนฺติ อคฺคโถ.

"ฌานที่ไม่มีวิตก จะฟังมีแก่เราได้อย่างไร
 หนอแล" ดังนี้. ปาฐะที่ว่า "(ของ
 บุคคลผู้ได้)ปฐมฌาน" เป็นดังนี้ มาแล้ว
 โดยเกี่ยวกับปัญญาที่จริง, แต่แม้สมาธิ
 ก็มีอันสงเคราะห์เข้าไปในปาฐะนี้ได้เหมือนกัน
 เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงถึงความที่อุททาทรณ์
 (อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญญา) เป็นของมี
 ประโยชน์ (คือการแสดงสมาธิ) ท่าน-
 อาจารย์จึงกล่าวไว้อย่างนี้ โดยเกี่ยวกับ
 สมาธิเหล่านั้นว่า "ก็แม้สมาธิที่สัมปยุตกับ
ปัญญานั้น ก็จัดได้ว่ามี ๔ อย่าง" ดังนี้.

ภาวนามยสฺส สมาธิสฺส อธิฐป-
 เปตฺตตฺตา "อุปฺจําเรกคฺคตฺตา กามาวจโร
สมาธิ"ติ วุตฺตํ. อธิปฺตี กริตฺวาติ
 "ณฺนทวโต เจ สมาธิ โทติ, มยฺหิปี เหวํ
 โทตี"ติ ณฺนํ อธิปฺตี, ณฺนํ ฐุํ เชฏฺฐกํ
 ปุพฺพหฺงกมฺ กตฺวา. ลกฺขิ สมาธินฺติ เหวํ
 ยํ สมาธิ ลกฺขิ, อฺยํ วฺจฺจติ ณฺนทสมาธิ,
ณฺนทอธิปฺตี สมาธิติ อคฺคโถ. เหวํ

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "เอกํคฺตาใน
อุปฺจําเรกคฺคตฺตา ชื่อว่ากามาวจรสมาธิ" ดังนี้
 เพราะในที่นี้ท่านประสงค์เอาสมาธิที่สำเร็จ
 ด้วยภาวนา. คำว่า กระทำ(ฉันทะ)ให้เป็น
อธิปฺตี คือ พระโยคีคิดว่า "ถ้าหากว่าสมาธิ
 จะมีแก่คนผู้มีฉันทะแล้วไซ้ไร, ก็จะมีแม้แก่เรา
 ใ้ได้อย่างนี้" ดังนี้ แล้วกระทำฉันทะให้เป็น
อธิปฺตี, กระทำฉันทะให้เป็นฐุระ คือให้เป็น

สงฺกมมสํ สํมมม สํมม สํมม สํมม

คุณสิริจิตต์ จุลทะ โกศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วรัยสมาธิอาทโยปี เวทิตพพา.

ใหญ่ ให้ออกหน้า. คำว่า ได้สมาธิ คือ ได้สมาธิโคโดยประการอย่างนี้, สมาธินี้ เรียกว่าฉันทสมาธิ, ความว่า สมาธิที่มี ฉันทะเป็นอธิปัต. แม้วรัยสมาธิเป็นต้น ก็พึง ทราบตามประการที่กล่าวมานี้.

จตุกกเกเทตี

จตุกกวเสน

คำว่า ในประเภทสมาธิหมวด ๔ คือ

สมาธิปฎเภทนิตุเทเส. อณฺณตฺต
สมฺปโยควเสน วิจาเรน สห วุตฺตมาโน
วิตกโก ปณฺจกนเย หุติยชฺฌาเน วิโยชิตฺตปิ
น สฺมฺมจฺ วิโยชิตฺตติ, เตน สหุธิเยว
วิจาสมตฺตีกุภมํ หสฺสเสตฺตํ วุตฺตํ "วิตกฺก-
วิจาราตฺตีกุภเมน ตตฺตียน"ติ. ทูวิชา
ภินฺทิตฺวา จตุกกเกเท วุตฺตํ หุติยํ ฉานนฺตติ
โยชนา. ปณฺจฉานจฺวเสนาติ ปณฺจนฺนํ
ฉานานํ อญฺภาววเสน สมาธิสฺส ปณฺจวิธตา
เวทิตพพา.

ในการแสดงไขประเภทแห่งสมาธิ โดย
เกี่ยวกับเป็นหมวด ๔. วิตกที่เป็นไปพร้อม
กับวิจาร ด้วยอำนาจความประกอบร่วมกัน
ในนัยอื่น (ในจตุกนัย) แม้ว่าถูกพรากไป
แล้วในเพราะฉานที่ ๒ ในปณฺจกนัย ก็ไม่เชื่อ
ว่าถูกพรากไปด้วยดี, เพราะเหตุฉนั้น ท่าน
ประสงค์แสดงการก้าวล่วงวิจาร พร้อมกับ
วิตกนั้นนั้นเทียว จึงกล่าวว่า "เชื่อว่าเป็น
ตตฺตียน ก็โดยการก้าวล่วงทั้งวิตกทั้งวิจาร"
ทั้งนี้. ประกอบความว่า แบ่งฉานที่ ๒ ที่ได้
กล่าวไว้ในประเภทแห่งจตุกนัยออกเป็น ๒
ฉาน. คำว่า คือเป็นองค์แห่งฉาน ๔

๑ วิสุทธีมคฺเค. จตุกกเกติ.

ความว่า พึงทราบถึงความที่มีสมาธิมี ๔ อย่าง
ด้วยอำนาจความเป็นองค์แห่งฌาน ๕.

๔๐. วิภังเกติ ฌาณวิภังเก. ตตฺถ
หิ "ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ สงฺกิลฺเส-
โวทานนุ"^๑ติ, เอตฺถ "สงฺกิลฺเสน"^๒ติอาทิ
วุตฺตํ. ตตฺถ หฺนภาคิโย ธมฺโมติ อปฺคฺเณหิ
ปจฺมชฺฌานาตีหิ วฺญฺจิตฺตฺสฺส สธฺณามนสิการานํ
กามาทีอนุปฺกฺขนฺทนํ. วิเสสภาคิโย
ธมฺโมติ ปฺคฺเณหิ ปจฺมชฺฌานาตีหิ
วฺญฺจิตฺตฺสฺส สธฺณามนสิการานํ หุคฺคิยชฺฌานาตี-
อนุปฺกฺขนฺทนํ.

๔๐. คำว่า ในคัมภีร์วิภังค์ คือใน
ฌาณวิภังค์. จริงอยู่ ในฌาณวิภังค์นั้น ตรัส
คำว่า "สงฺกิลฺเส" ความเศร้าหมองเป็นต้น
ไว้ในบทว่า "ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ
สงฺกิลฺเสโวทานํ" ฌาน วิโมกข์ สมาธิ และ
สมาบัติ มีความเศร้าหมองและความต้อง-
แผ้ว นี้. ในคำเหล่านั้น คำว่า หฺน-
ภาคิยธรรม ได้แก่ความที่เมื่อพระโยคีออก-
จากฌานทั้งหลายมีปฐมฌานเป็นต้น ที่ยังไม่
คล่องแคล่ว สัญญาและมนสิการก็มีอันแล่นไป
สู่กามเป็นต้นเนื่อง ๆ. คำว่า วิเสสภาคิ-
ธรรม ได้แก่ความที่เมื่อพระโยคีออกจาก
ฌานทั้งหลายมีปฐมฌานเป็นต้น ที่คล่องแคล่ว
สัญญาและมนสิการก็มีอันแล่นไปสู่คุณวิเศษ มี
หุคฺคิยฌานเป็นต้นเนื่อง ๆ.

^๑ ส. ฌานสมาธิ.

^๒ ส. ปกฺขนฺทานิ. ม. ส. ปกฺขนานิ.

คุณสิริจิตต์ จุสทะโกศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๐๑-๓๑-๓๑
๑๓๐๑-๓๑-๓๑
๑๓๐๑-๓๑-๓๑

เทนาท "ปจฺมสฺส ฌานสฺส ลากินฺ"ติอาทิ.
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ผู้ได้ปฐม-
 ฌาน" เป็นต้น. ความหมายของคำนี้คือ :
 ผู้ได้ปฐมฌานที่ยังไม่คล่องแคล่ว คั้งนี้ สัญญา
และมนสิการ เป็นกามสหคตะ โดยเกี่ยวกับ
 กระทำ(กาม)ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไป
 ก็ย่อมเตือน ย่อมย้ำ พระโยคีผู้ออกจาก
 ปฐมฌานเป็นต้นนั้น นั้น, ปัญญาในปฐมฌาน
 นั้น ย่อมเสื่อมไป ด้วยอำนาจแห่งสัญญาและ
 มนสิการที่มีอันแล่นไปสู่กามเนื่อง ๆ ของ
 พระโยคินั้น, เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
หानภาคินีปัญญา.

อวิตกกสหคตาทิ อวิตกกํ หุติยํ ฌานํ
 สนฺตโต ปณีตโต มนสิ กโรโต อารมฺมณ-
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

คำว่า ที่มีฌานอันหาวิตกมิได้เป็นอารมณ์
 ความว่า สัญญาและมนสิการที่เป็นอวิตกก-
สหคตะ โดยเกี่ยวกระทำ(ฌานที่ไม่มีวิตก)
 ให้เป็นอารมณ์ แห่งพระโยคีผู้มนสิการอยู่
 ซึ่งหุติยฌานอันไม่มีวิตกว่าสงบ ว่าพระโยคี
ย่อมเป็นไป ก็ย่อมเตือน ย่อมย้ำ พระโยคี

๑ สมุโมหวิโนทนี. ๕๔๓.
 ๒ ม. ลากี, ค. ฉ. ลากินี.

คุณศิริจิตต์ จุลทะโกศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วเสน ปรมชฌานปณฺญา วิเสสภุทสฺส
 ทุคฺคิชฌานสฺส อูปฺตคฺคิยา ปทฺฐจฺานตฺาย
วิเสสภากินี ปณฺญา. ทํสฺมฺปยุคฺโต สฺมาธิ
 อธิธาปิเปโต. อิมินา นเยนาติ อิมินา
 ปรมชฌาเน วุคฺเคน วิธินา ทุคฺคิชฌานาที่สุปี
 ทานภากิยธฺมฺโม, วิเสสภากิยธฺมฺโม จ
 เวทิตพฺโพ.

ผู้ออกจากปฐมฌานที่คล่องแคล่ว เพื่อประ-
 โยชน์แก่การบรรลุตุคฺคิชฌาน, ปณฺญาใน
 ปฐมฌาน ค้ำยอำนาจแห่งสัญญาและมนสิการ
 ที่มีอันแล่นไปสู่ทุคฺคิชฌานของพระโยคินั้น ชื่อ
 ว่า วิเสสภากินีปณฺญา เพราะความเป็น
 ปทฺฐฐาน แห่งความเกิดขึ้น แห่งทุคฺคิชฌานอัน
 เป็นคุณวิเศษ. ในที่นี้ ประสงค์เอาสมาธิที่
 สัมปยุตกับปณฺญานั้น. คำว่า โดยนัยนี้ ความ
 ว่า พึงทราบทานภากิยธรรมและวิเสส-
 ภากิยธรรม แม้ในทุคฺคิชฌานเป็นต้น โดยวิธีที่
 ได้กล่าวแล้วในปฐมฌานนี้.

ทสฺปติโพธวณฺณา

พรรณนาปติโพธ ๑๐

๕๑. อริยมกฺคสฺมฺปยุคฺโต โลกุตฺตร-
 อปฺปมาณอปฺริยาปนฺนคฺคหฺณเณ โลกิเยหิ
 อสฺาธารณโต, สบฺปีติกาหิคฺคหฺณเณ
 สฺาธารณโต จ อริยมกฺคสฺมฺปยุคฺโต

๕๑. คำว่า ที่สัมปยุตกับพระอริย-
มรรค ได้แก่ สมาธิ ที่สัมปยุตกับพระอริย-
มรรค ที่ท่านกล่าวไว้ โดยไม่สฺาธารณะค้ำย
 โลกิยสมาธิทั้งหลาย ค้ำยศัพท์ว่าโลกุตระ

คุณสรिया ภอภิรมย์, คุณวัชรวิ พูลประภักตร์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมาธิ วุคโค.^๑ ภาวิโตว โทติ ปณฺณาย^๑ บ้าง อัมระมาณบ้าง อปริยาปนนะบ้าง,
 สมฺปยุคฺคตฺตา. ศฺนฺติ อริยมกฺกสมาธิ. และโดยสาธารณะด้วยศัพท์ว่า สัมปติกะ
วิสุตฺติ ปณฺณากาวนาย วิสุ กตฺวา น วทาม. เป็นต้น. ชื่อว่า เป็นอันเจริญสมาธิแล้ว
 ที่เดียว ก็เพราะความเป็นธรรมที่สัมปยุคกับ
 ปัญญา. บทว่า ศฺนฺ ได้แก่อริยมรรคสมาธิ.
 ศัพท์ว่า วิสุ (อีกอย่างต่างหาก) ความว่า
ข้าพเจ้าจะไม่กล่าว แยกเป็นอีกอย่างต่าง-
 หากจากการเจริญปัญญา.

กมฺมญฺจานาภาวนํ ปริพฺพุตฺติ^๒ อฺปโรเชติ^๒ อวาสา(ที่อยู่)เป็นต้น ชื่อว่า ปฺลิโพธ
 ปวตฺตฺติคฺคํ น เทตฺติ ปฺลิโพธ ร-การสฺส เพราะอรรถว่ารบกวน คือเข้าไปขัดขวาง
 ล-การ กตฺวา, ปริพฺพุ ๓ อตฺโถ. การเจริญกรรมฐาน ได้แก่ไม่ให้เข้าไป
อฺปจฺฉินฺทิตฺวา สฺมาปเนน, สงฺกฺหณฺน ทานทำ ร อักษร ให้เป็น ล อักษร (คือ
 ๓ อฺปรนฺธิตฺวา, อปฺลิโพธ กตฺวาติ ที่จริงเป็น ปฺริโพธ นั้นเอง), ความว่า
 อตฺโถ. พัวพัน. คำว่า คฺค (ปฺลิโพธ) คือหยุดยั้ง
 เสียด้วยการทำให้เสร็จ, หรือรวบรัด,
 ความว่า ทำให้เป็นปฺลิโพธ.

^๑ ฉ. สญฺญา. .

^๒ ฉ. ปริพฺพุ เตติ .

^๓ ฉ. ปริพฺพุ โถติ .

คุณสรिया ภอภิมย์, คุณวัชรีย์ พูลประภัตร์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อวาสุนฺติ เอตฺถาติ อวาโส.
 ปริจฺเจทวเสณ เวณียํ^๑ ทิสฺสตีติ ปริเวณฺ. วิหาเร ภิกฺขุณฺ ตํ ตํ วสนฺนุจํ. สฺวายํ
อวาโส. นวกมฺมาทิสฺสตี อาทิ-สทฺเท
อวาสสฺส คทฺถมฺ อภิปุทฺธิการณํ สงฺกคฺคหฺติ.
การณนาติ "ฉายฺยทกสมฺปนฺนํ สฺลภภิกฺขุณฺ"^๒ติ-
อาทินา การณ. อเปกฺขวาติ สาโย.

ชื่อว่า อวาส เพราะอรรถว่าเป็น
 ที่มาอยู่. ชื่อว่า ปริเวณ เพราะอรรถว่า
 อันเขาย่อมรู้จักอุปราภฏ โดยเกี่ยวกับเป็น
 ขอบเขต. ได้แก่สถานที่อยู่นั้น ๆ แห่งภิกษุ
 ทั้งหลายในวิหาร. ได้แก่อวาส^๑นั้น.
 คำว่า ในการงานมิ่งงานก่อสร้างเป็นต้น
ด้วยอาทิ ศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ท่าน
 สงเคราะห์เอาเหตุรบกวนแห่งอวาสอย่าง
 อื่นจากงานก่อสร้างนั้น. คำว่า ด้วยเหตุ
 คือด้วยเหตุมีอย่างนี้ว่า "เป็นสถานที่อัน
 สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำ มีภิกษาหาได้
 ง่าย" ดังนี้เป็นต้น. บทว่า อเปกฺขวา
 แปลว่ามีอาลัย.

ตฺตฺราติ ตสฺมี ปสิโพธภาเว.
ปาจันชฺชตฺตราชินฺติ ปุรคฺคิมทิสายํ ปพฺพต-
ชฺชทฺธานํ อนฺคเร วนราชินฺจํ. "นามา"ติ
อิมินา ตสฺส ปเทสฺส อัย สมณฺญาติ
ทสฺเสติ. ปฏิสามิกเมวาติ นิจฺจกาสํ

บทว่า ตฺตฺร แปลว่าในความไม่มี
 อวาสเป็นปสิโพธนั้น. คำว่า ปาจันชฺชตฺตราชี
 คือสถานที่เป็นป่าไร่ ในระหว่างภูเขาค
 ทางทิศตะวันออก. ด้วยคำว่า "นาม" (ชื่อ)
 นี้ ท่านแสดงว่า ปาจันชฺชตฺตราชี^๑ เป็น

^๑ ส. เวทียติ. ^๒ ฉ. อภิปุทฺธิการณํ.

คุณวรนุช เนตินิยม, คุณปรารภ พรหมทัต, คุณทองหล่อ แก้วประยูร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

www.dhammadownload.com

ปฐิสำเมตวาว วิหารโต นิกุขมามีติ
 ทสฺเสติ. ธาตุนิธานุจฺจานนฺติ กายพฺนุธ-
 ฌมฺมกรกนฺทานสํภิกฺกอกุชกธาตฺสงฺขาทานํ
 ปรีโภกสรีรธาตุนํ นิตฺติจฺจฺจฺจํ. อีทิสฺสส
 อยํ เถโร วีย อลคฺคจิตฺตสฺส. เอเตน
 "ภิกฺขุณา นาม อววาเส เอวรูเปน
 ภวิตพฺพนฺ"ติ โอวาทอ ทินฺโน โทติ. อิต
 ปเรสฺปิ วตฺตฺตฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 เอเสว นโย.

สมญาของประเทศนั้น. คำว่า (ซึ่งผมก็)
เก็บมันไว้แล้วที่เดียว ท่านแสดงว่า ผมเก็บ
 มันแล้วเที่ยว จึงจะออกจากวิหารไปตลอด
 กาลเป็นประจำ. คำว่า สถานที่บรรจุ
พระธาตุ คือสถานที่เก็บพระบริโภกธาตุ
 (เครื่องใช้สอย) และพระสรีรธาตุ (อัฐิ)
 กล่าวคือ รัศประคต กระบอกกรองน้ำ
 ผ้าสร่งน้ำ และพระรากขวัญ. สำหรับภิกษุ
 ผู้มีจิตไม่ติดข้อง(ในอาวาส)เห็นเช่นนั้น ก็
 เป็นอย่างพระเถระนี้. คัวยเรื่องนี้ที่สสนะ
 นี้เป็นอันท่านอาจารย์ให้โอวาทแล้วว่า "ชื่อ
 ว่าภิกษุ ควรจะเป็นอย่างนี้ในอาวาส" คังนี้.
 ในวัดตฤทั้งหลาย แม้ที่อื่นไปจากอาวาสนี้
 ก็มึนย่นแหละ.

กฺลฺลนฺติ กฺลฺลคฺคทณฺณ กฺลฺลมนุสฺสฺสํ
 กทณฺ์ คามคฺคทณฺณ คามวาสีนํ วีย.
อุปฺปจฺจกฺลฺลนฺติ ปฺป-สทฺทฺทณฺณ ปเคว
 ฌาตฺติกฺลฺลนฺติ ทสฺเสติ. อุทฺทเทสคฺคณฺติ
 อุทฺทิสำปนคฺคณฺ์, ปาจํ อุทฺทิสำเปตฺวา

คำว่า กฺลฺล ความว่า ท่านถือเอา
 กนทั้งหลายในตระกูล คัวยศัพท์ว่ากฺลฺล คฺจ
 ถือเอาคนผู้อยู่ในบ้านไว้ คัวยศัพท์ว่าบ้าน
 ฉะนั้น. คำว่า แม้ตระกูลอุปฺปจฺจก คัวย
 ปฺป คัพฺท (ที่แปลว่า แม้) ท่านแสดงให้เห็น

มุลนธิปฺปญฺญาวรรณิญฺญโณ
 สร้งตันฉบป์พระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สชฌายิตุนฺติ อตุโธ. อิธวาติ อิมสมิเยว ว่า จะป่วยกล่าวไปไยถึงตระกูลญาติเล่า.
 ปเทเส, ยตุถ กตุถจิ วิหาเรติ อตุโธ. บทว่า อุทฺทเสตถ (ที่แปลว่า เพื่อเรียน
คัมภีร์ วิหารนฺติ คัมภีร์ โกรนฺทกวิหารี. พระบาลี) ก็เพื่อให้อาจารย์ชี้แนะ, ความ
 ว่า เพื่อให้อาจารย์ชี้แนะพระบาลีแล้วตน
 สาธยาย. คำว่า ณ ที่นึ้แหละ คือ ณ
 ประเทศนี้แหละ, ความว่า ณ วิหารใด
 วิหารหนึ่ง. สองบทว่า คัมภีร์ วิหารี คือ
 โกรนฺทกวิหารินั้น.

อุปกโตติ วสฺสํ อุปกโต. สทาติ บทว่า อุปกโต ได้แก่อยู่จำพรรษา.
 คตกกาลโต ปฏฺติ วิเสสโต ปวาริตทิวสโต คำว่า ตลอดเวลา ได้แก่ตลอดกาลทุกเมื่อ
 ปฏฺจาย สพฺพทา ทิวเส ทิวเส. ปริเทว- คือทุก ๆ วัน นับตั้งแต่กาลที่พระเถระไป
มานาติ คณฺฑวิปฺลปนวเสน วิวิท แล้ว โดยพิเศษ ก็ตั้งแต่วันที่พระเถระ
 ปริเทวนฺตี. สพฺพํ ปวฺตฺตินฺตี อตุคฺนา คตุถ ปวารณาแล้ว. คำว่า คร่ำครวญอยู่ ได้แก่
 ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺจาย ปจฺจาสมาคมปริโยสานํ คร่ำครวญ ไปต่าง ๆ โดยเกี่ยวกับพร้าเพื่อ
ทฺทวสฺส สพฺพํ ปวฺตฺตี. ถึงเรื่องนั้น ๆ. คำว่า ความเป็นไปทั้งหมด
 คือ ความเป็นไปทั้งหมดของภิกษุหนุ่ม ตั้งแต่

^๑ ฉ. ติตฺตวิปฺลปนวเสน.

^๒ ฉ. ปวฺตฺตินฺตี.

^๓ ฉ. ปจฺจา.

คุณพระนิภา ลืมประสูตร, คุณเฉลา ทองวิเศษ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กาลที่ตนได้พบ ณ ที่นั้น แล้วกลับมาพบกัน
เป็นครั้งสุดท้าย (ณ ที่นั้นนั่นแหละ).

กายสักขินฺตี "ปัสส อิมนฺ"ติ สมมุชา
ปฏิคฺคาหกั กถฺวา. รตฺวินิตฺตปฏิปทฺนติ
ทสกถาวตฺตฤทฺตคฺคตฺตพฺพิกั รตฺวินิตฺตพฺมาหิ
วิภาวิตฺติ รตฺวินิตฺตสฺสฺเต^๒ อากตฺติ สตฺตฺตวิสุทฺธิ-
ปฏฺธิทํ. นาลกปฏฺธิทฺนติ "โมเนยฺยนฺนเต
อุพฺถนฺนิตฺตสฺส"ติอาทินา^๓ สตฺตฺตารา
นาลกตฺเตรสฺส เทลิตฺตปฏฺธิทํ. คฺวํมฺมุกฺ-
ปฏฺธิทฺนติ "มฺมัลลํ ปปฺถจฺสงฺขายา"ติอาทินา^๔
ภควฺตฺตา เทลิตฺตปฏฺธิทํ. ตตฺถ หิ ยถากุภฺมํ :

คำว่า (กระทำให้เป็น) กายสักขี คือ
ทำให้เป็นผู้รับรอง (ยืนยัน) ต่อหน้าใจว่า
"จงดูสิ ผู้นี้ใจล่ะ" ดังนี้. คำว่า รตฺวินิต-
ปฏฺธิทฺนา ได้แก่ปฏฺธิทฺนาคือวิสุทฺธิ ๑ อันมาแล้ว
ในรตฺวินิตฺตสฺสฺตร ที่พระปุณณมฺนตฺตานีบุตรเถระ
ได้แสดงไว้ โดยอุปมาด้วยรต ๑ ผลัด อันมี
การยกย่องภควฺตฺตฤ ๑๐ เป็นเบื้องต้น. คำ
ว่า นาลกปฏฺธิทฺนา ได้แก่ปฏฺธิทฺนาคือพระศาสดา
ทรงแสดงแก่พระนาลกเถระ ด้วยคำว่า
"โมเนยฺยนฺนเต อุพฺถนฺนิตฺตสฺส" เราจักแนะนำ
ปฏฺธิทฺนาคืออันเป็นของมุนีแก่ท่าน ดังนี้เป็นต้น.
คำว่า คฺวํมฺมุกฺปฏฺธิทฺนา ได้แก่ปฏฺธิทฺนาคือพระผู้มี
พระภาคทรงแสดงไว้ด้วยคำว่า "มฺมัลลํ

^๑ ฉ. มุขปฏิคฺคาหกั.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๒๘๗.

^๓ ขุ. สฺ. ๒๕/๔๗๐.

^๔ ขุ. สฺ. ๒๕/๕๑๓.

คณะครูและนักเรียนชั้นประถมปีที่ ๔ โรงเรียนประถมนันทรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปปัญจสงขาย" ตัดหาเป็นมูลแห่งความ
เนิ่นช้า ดังนี้ เป็นต้น. จริงอยู่ ถ้ามั่นว่าด้วย
ความมักน้อยอย่างยิ่ง มาแล้วในนาลกสูตร
และคฤฎีกสูตรนั้น ตามลำดับอย่างนี้ว่า :

"น มุนี กามมากมม

กุเลสฺ สหสา จเร

มาเสสนํ ฉินฺนโก

น วาจํ ปยุตฺตํ ภาณ^๑

"คามเม จ นามิสฺชเชยฺย

ลามกมฺยา ชนํ น สฺปเยยฺยา"^๒

"มุนีถึงบ้านแล้ว ไม่พึงเที่ยวไปด้วย
ความคลุกคลีในสกุลทั้งหลาย พึง
เป็นผู้ตัดคำพูด ไม่กล่าววาจาประ-
กอบการแสวงหาอาหาร" "ไม่พึง
ติดข้อง (ด้วยความคลุกคลีกับ
ภคหัตถ์)ในบ้าน ไม่พึงปล่อยผู้คน
เพราะความใคร่ลาม"

เอวมาทิกา ปรมฺปิจฺจกถา อากตา.

จตฺตฺยจฺยสนฺโตสภาวนารามตาทีปกนฺติ

จีวราทิสฺ จตฺตฺย ปจฺจเยสฺ สนฺโตสสฺส,

ภาวนารามตาย จ ปกาสกํ.

ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า ซึ่งแสดงถึงความ
สันโดษในปัจจุบัน ๔ และความเป็นผู้มีภาวนา
เป็นที่ยินดี ก็ซึ่งประกาศถึงความสันโดษใน
ปัจจุบัน ๔ มีจีวร เป็นต้น และความเป็นผู้มี
ภาวนาเป็นที่ยินดี.

^๑ ชุ. ส. ๒๕/๔๗๑.

^๒ ชุ. ส. ๒๕/๔๗๖.

ลพุกคีติ ลาโก. เตนาท "จตุตาโร
ปจฺจยา"ติ. มหาปริวารเรติ วิปฺลปริวารเร.
 ปิณฺฑปาตี คาว ทนฺตาค^๑ พุทฺธชฺชาปตฺต-
 จีวรานิ คสฺส ปริวารานิ กตฺวา เตนฺติ,
 ตถา จีวรานิทาเนปิ. พาหุลลิกปิณฺฑ-
ปาตีกาติ ปิณฺฑปาตีกา หุตฺวา ปจฺจย-
 พาหุลลิกา. วทนฺตคีติ ปุริมทิวเส ภิกฺขุชย
 อาทิตฺตนาเล ยถาสุตฺติ วทนฺตฺติ.
นิจฺจพฺยาวโร อุปาสกาทนี สงฺกตฺตเน.

ชื่อว่า ลาม เพราะอรรถว่าบุคคล
 ย่อมได้. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "ได้แก่ปัจจัย ๔" ดังนี้. บทว่า
มหาปริวารเร แปลว่าอันมีของบริวารมาก.
 ความว่า คนทั้งหลายเมื่อจะถวายบิณฑบาต
 ก่อน ย่อมกระทำเครื่องพุทฺธชฺชาปาตฺร จีวร
 เป็นต้น ให้เป็นของบริวารแห่งบิณฑบาตนั้น
 ถวายไป, แม้ในการถวายปัจจัยที่เหลือ
 มีจีวร เป็นต้น ก็อย่างนั้น. บทว่า พาหุลลิก-
ปิณฺฑปาตีก ได้แก่เป็นภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต
 เป็นปกติ ซึ่งมักมากในปัจจัย. คำว่า บอกว่า
 ก็บอกไปตามที่ได้ยิน ในเวลาที่เที่ยวไป
 เพื่อภิกษาในวันก่อน. ชื่อว่า เป็นคนที่ชวน-
ชวายอยู่เป็นประจำ ก็ในเพราะการ
 สงเคราะห์พวกอุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น.

คสฺสสาติ คณฺสฺส. โสติ คณฺพลีโพธ.
เอวนฺติ อิทานิ วุจฺจมานากาเรน โส ได้แก่คณฺพลีโพธ. คำว่า โดยอาการ

^๑ ฉ. เตนฺตาค.

กณวาทสฺส ปรีเยสนมฺปิ ลหุกเมว อย่างนี้ คือโดยอาการที่จะกล่าว ณ บัดนี้
 อัจฉิตพฺพติ อาท "โยชนโต ปรี แม้การเที่ยวแสวงหากณวาทก ก็เป็นสิ่งที่พึง
อภินฺตฺวา"ติ. อตุตโน กมฺมนฺติ ต้องการเร็ว ๆ ที่เกี่ยว เพราะเหตุนี้
 สมณชมฺมมาท. ท่านจึงกล่าวว่า "ไม่ไปเกินกว่า ๑ โยชน"
 ดังนี้. ท่านกล่าวถึง สมณธรรมว่า การงาน
ของตน.

กตาทเตติ กเต จ อกเต จ กมฺเม คำว่า ที่ทำแล้ว และยังมีได้ทำ ความ
 ชานนฺวเสณ อุสฺสกกํ อาปชฺชิตพฺพํ, ว่า ต้องถึงความชวนชวน โดยเกี่ยวกับ
กตาทเตติ วา อปฺเปเก จ มหนฺเต จ การรับรู้ในงานก่อสร้างที่ทำแล้ว และยัง
 ปกเต, ยถา "ผลาผล"ติ. สเจ พหุ มีได้ทำ, อีกอย่างหนึ่ง บทว่า กตาทเต
 อวสิฏฺจนฺติ สมฺพฺนฺโต. ภารทารา แปลว่า ในงานก่อสร้างทั้งน้อยทั้งใหญ่ ที่ได้
 สัมภิจฺจปริณายกา. ทำเสร็จแล้ว, เหมือนอย่างคำว่า
 "ผลาผล" ผลน้อยและผลใหญ่ ฉะนั้น.
 เชื่อมความว่า สเจ พหุ อวสิฏฺจ. ชื่อว่า
ผู้นำภาระ ได้แก่ภิกษุผู้เป็นผู้นำในกิจของ
 สงฆ์.

ปพฺพชฺชาเปกฺโขติ สิทฺททีเป กิร คำว่า บรรพชาเปกษะ คือทราบมา
 กุลทารกานํ ปพฺพชฺชา อาวาทวิวาทสทิสฺสา, ว่า การบรรพชาของเด็กในสกุลทั้งหลายใน
 ศสฺมา คํ ปริจฺฉินฺนทิวสํ อติกกฺกเมคฺคํ น สิทธทวปี ก็เป็นเหมือนพิธีอวาทะและ

คุณกมลรัตน์ โชตินันท์, คุณสิวพร ศิริกัม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สกุภา. "สเจ ตํ อลภนโต น สกุโกติ
อธิวาเสศนุ"^๑คืออาทีนา สมายเนน ปลิโพธ-
 ปจุเจโท วุคฺโค, พุยติเรกโต ปน "สเจ
 ตํ อลภนโต น สกุโกติ อธิวาเสศุ,
 อรณฺหํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺโมว กาคพฺโพ"^๑ติ
 อยมคฺโค ทสฺสิตฺติ สงฺกทณฺเณ ปลิโพธ-
 ปจุเจโท เวทิตฺพฺโพ. เอส นโย เสเสสฺสปี.

วิวาหะ (พิธีหมั้นและพิธีแต่งงาน), เพราะ
 ฉะนั้น ภิกษุไม่อาจที่จะละเลยวันที่เขา
 กำหนดไว้แล้วนั้นได้. ด้วยคำว่า "ถ้าหาก
ว่าเธอ เมื่อยังไม่ได้สิ่งนั้น ก็ไม่อาจที่จะ
นิ่งเฉยอยู่ได้" เป็นต้น ท่านกล่าวถึงการ
 ตัดปลิโพธ โดยการทำให้เสร็จ, ก็เป็นอัน
 ท่านอาจารย์ได้แสดงความหมายนี้ไว้แล้วว่า
 "ถ้าหากว่า เธอเมื่อไม่ได้สิ่งนั้น ก็ไม่อาจ
 ที่จะนิ่งเฉยอยู่ได้แล้วไซ้, ก็ควรเข้าป่า
 กระทำสมณธรรมเสียเถิด" ทั้งนี้ โดย
 เป็นคำพูดที่ยังเหลืออยู่ เพราะเหตุนี้ ฟัง
 ทราบว่า เป็นการตัดปลิโพธโดยการ
 สงเคราะห์. แม้ในปลิโพธที่เหลือ ก็มีนัยนี้.

คตฺตาติ ยถา อุปชฺฌาโย กิลาน
 ยาวซีวี อุปฏฺฐาตพฺโพ, คตฺตา อุปสมฺปาทิต-
อนฺเตวาสิโก อตุตฺตโน กมฺมวาจํ วคฺวา
อุปสมฺปาทิต.

บทว่า คตฺตา (ก็อย่างนั้น) คือ
 อันเตวาสิกที่ตนให้อุปสมบทแล้ว คือที่ตน
 กล่าวกรรมวาจาให้อุปสมบทแล้ว ก็ควรทะนุ
 บำรุงไปตลอดชีวิต เหมือนอย่างทะนุบำรุง
อุปัชฌาย์ใช้ตลอดชีวิต ฉะนั้น.

^๑ ฉ. น-สทฺโท น ทิสฺสตี.

คุณกมลรัตน์ โชตินันท์, คุณทิวพร ศิริกัม
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โยโกจิ โรโคติ มุลญุโต, อนุพนุโธ
วา อตุตโน อุปนุโน. อนมตคฺเคติ อนุ
อนุ มตคฺเค อนาติมติ.

คำว่า โรคอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่
โรคที่เป็นมูล, หรือที่คิดพัน(ยังไม่หายขาด)
อันเกิดขึ้นแล้วแก่ตน. คำว่า อันมีที่สุดที่
ใคร ๆ รู้ไม่ได้ คือรู้ว่าไม่มีเบื้องต้นใน
สังสารวัฏอันมีที่สุดที่ใคร ๆ ตามรู้ไม่ได้.

"คนุโถ"^๑ติ อิมินา กนุถปสิโพธ อิต
วฺตุโตติ อาท "ปริยตุติปริทรณ"^๒ติ.
สขฺฌายาทิหิติ สขฺฌายธารณปริจย-
ปริปุจฺจาตีหิ.^๓ อิตรสฺสาติ อพฺยวามฺสุส.
ยสฺส กนุถุริ วิสฺสชฺเชตฺวา จิตฺสฺสาปิ
คนุโถ วฺตุตฺเตว, น ตฺสฺส คนุโถ ปสิโพธ.
ยถา ตฺมฺหิ ตฺมฺหิ วฺตุถฺมฺหิ อาคตฺเตรานํ,
นาปี สพฺเพ สพฺหํ อกนุถปฺสฺส.
มขฺฌิมปณฺณาสโก อากจฺจติ, สฺสฺสฺสฺส เทสํ,
วารานญจ สทิสฺสตาย พฺยวามฺพฺพนโค. ปฺน น
โธโลเกสฺสามีติ กมฺมฺจฺจานํ กเหตุวา

ด้วยบทว่า "กนุถะ" นี้ ในที่นี้ ท่าน
กล่าวถึงกนุถปสิโพธ เพราะเหตุนี้ จึง
กล่าวว่า "การบริหารปริยัติ" ดังนี้. คำว่า
ด้วยกิจทั้งหลายมีการสาธยายเป็นต้น คือ
ด้วยกิจทั้งหลายมีการสาธยาย(สวด) การ
ทรงจำ การทำความคุ้นเคย(ทบทวน) การ
ไต่ถาม เป็นต้น. คำว่า สำหรับภิกษุอัน
คือ สำหรับภิกษุผู้ไม่ชวนชวาย. กนุถะของ
ภิกษุ ผู้แม้ทอคิดทั้งกนุถุระหยุกเฉยอยู่รูปใด
ยังเป็นไปได้อยู่ (ยังไม่หลงลืม), กนุถะ
ของภิกษุรูปนั้น ย่อมไม่เป็นปสิโพธ. เหมือน

^๑ ฉ. อนุ อนุ อมตคฺเค.
^๒ ฉ. ปริยตุติทรณฺติ.
^๓ ฉ. ...ปริจยปุจฺจาตีหิ.

คุณดวงรัตน์ โอสถสงเคราะห์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คนุตฺตฺร วิสฺสชฺเชมิตฺติ อตฺตโณ.

อย่างกันณะของพระเถระทั้งหลาย ผู้มาใน
เรื่องนิตฺสสนะนั้น ๆ, ทั้งยังไม่เป็นปฺลิตโศ
สำหรับภิกษุผู้ไม่ชวนชวายในกันณะโดยประ-
การทั้งสิ้นทั้งปวง. ชื่อว่า มัจฉิมปัดณาสก
ก็จะมา ก็เพราะความหลงเลอะ เพราะ
ส่วนแห่งพระสูตรและวาระทั้งหลาย มีความ
คล้ายคลึงกัน. คำว่า จักไม่เหลียวแลอีก
เลย มีความหมายว่า ผมรับกรรมฐานแล้ว
จะสละกันตฺตฺระเสีย.

คามวาสีกคฺเตเรหิตฺติ อนุราชปุรวาสีหิ.

อนุกฺคเหตฺวาตี อุกฺคเหตฺวา ตตฺถ ปริจย
อุกฺควา. ปญฺจนิกายมคฺคเลตฺติ ทีฆาคมาทีเก
ปญฺจนิกาเย สิกฺขิตฺตปริสาย. ปริวตฺเตสฺสามิตฺติ
วณฺณยิสฺสามิ. สุวณฺณเกรินฺติ เสฏฺฐเกรี.
กตมาจฺรียาน อุกฺคโหตี กตเมส อาจฺรียาน
อุกฺคโ, เกน ปริวตฺตียตีตี อธิปฺปาโย.
อาจฺรียมคฺโคตี อาจฺรียาน กถามคฺโค.

คำว่า (เทียบเคียง)กับพระเถระ
ทั้งหลายผู้เป็นคามวาสี คือ (เทียบเคียง)
กับพระเถระทั้งหลายผู้อยู่ในกรุงอนุราชปุระ.
คำว่า ไม่หันเรียน(อรรถกถา)เลย ได้แก่
ไม่หันได้ถือเอา คือไม่ได้กระทำการสั่งสม
ไว้ในอรรถกถานั้น. คำว่า ในวงปญฺจนิกาย
คือในบริษัทที่ศึกษานิกาย ๕ มีที่สมณิกาย
เป็นต้น. คำว่า เราจักปริวัตร คือเราจัก

^๑ ฉ. ปญฺจปี นิกายเย.

พรรณนา. คำว่า กลองทอง ก็คือกลอง
ชั้นเยี่ยม. คำว่า มีการเรียนต่ออาจารย์
ไทน ก็คือมีการเรียนต่ออาจารย์เหล่าไทน,
อธิบายว่า อาจารย์ไทนให้ปริวรรตได้. คำ
ว่า อาจารย์มรรค ได้แก่กถามรรค (คำพูด
ที่เป็นแนวทาง)ของอาจารย์ทั้งหลาย.

อตุตโน อาจารย์านนติ อตุตโน กเถตุ
ยตุตทานิ อาจารย์านัน. สุวินิจฉิตา สพพา
ติปิฎกปริยตติ เอตสฺมิ อตุตติ สหปรียตติโก,
เตปิฎโกติ อตุโต. ปี่แจ นินฺโน ตโต
โอคริตฺวา ภูมิมิ คฺนุฏิกาย นินฺนิตฺวา.
กตกสฺสชาติ ปฏิบัติคฺมเนน กตสฺส
ทิกฺขสฺสจฺจสฺส. จิวรํ ปารุปีตฺวา อาจารย์สฺส
อปจิตฺทสฺสสนฺตํ ปริมณฺทลํ จิวรํ ปารุปีตฺวา.
สาเอชฺยภาวโต อุชฺ. การณการณสฺส
อาชานนโต อาชานฺนโย.

คำว่า ของอาจารย์ทั้งหลายของตน ได้แก่
ของอาจารย์ทั้งหลาย ผู้สมควรที่จะบอกได้
ของตน. ปริยติ คือพระไตรปิฎกทั้งหมด
ที่วินิจฉัยดีแล้ว มีอยู่ในภิกษุรูปนี้ เพราะเหตุ
นั้น ภิกษุรูปนี้จึงชื่อว่า สหปรียตติก
(ผู้ชำนาญปริยัติทั้งปวง), ความว่า ทรง
พระไตรปิฎก. พระเถระนั่งอยู่บนตั่ง
หย่อนตัวลงจากตั่งนั้น แล้วนั่งบนเสื่อที่พนัก.
คำว่า (ธรรมคำว่าทาง)แห่งบุคคลผู้ถึงแล้ว
คือแห่งบุคคลผู้ถึงแล้วโดยการไป ก็ปฏิบัติ
ได้แก่แห่งบุคคลผู้ได้เห็นสัจจะแล้ว. คำว่า
ครบหม้จิวรแล้ว ได้แก่หม้จิวรเป็นปริมณทล
เพื่อแสดงความเคารพต่ออาจารย์. ชื่อว่า

คุณดวงรัตน์ โอสถสงเคราะห์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อตรง ก็เพราะไม่มีสาไถย(เสแสร้ง).
ชื่อว่า อาชาไนย ก็เพราะรู้ทั่วถึงเหตุและ
ไม่ใช่เหตุ.

ไปถุชชนิกาติ ปุถุชชเน กวา. บทว่า ไปถุชชนิกา แปลว่ามีใน
หุปปริหารา หุปปริสสุยตาย. ตถา หิ ส^๑
อุตตานเสยยกทารโก, ตรณสสสจ
นิตสูสิตา. วิปัสสนาย ปติโพธ
สมถยานิกสส, น วิปัสสนายานิกสส.
เยภุเยน หิ ฌานลามิ สมถยานิโกว
โทธิ วิปัสสนาสุชโต. อิตเรนาติ
สมถตุถิเกน. อวเสสา นว ปติโพธา.

บทว่า ไปถุชชนิกา แปลว่ามีใน
ปุถุชน. ชื่อว่า รักษาไคยัก เพราะความ
ที่มีอันตรายมาก. จริงอย่างนั้น ท่านแสดง
ฤทธิ์นั้นไว้ว่า คจทารกนอนแบเบาะ, และ
คจข้าวกล้าอ่อน. ชื่อว่า เป็นปติโพธสำหรับ
วิปัสสนาของพระโยคีผู้เป็นสมถยานิก, ไม่ใช่
ของพระโยคีผู้เป็นวิปัสสนายานิก. จริงอยู่
พระโยคีผู้ไคฌาน โดยมากก็เป็นสมถยานิก
นั้นแหละ เพราะง่ายต่อการพิจารณาเห็น
แจ้ง. คำว่า ภิกษุออกนี้ คือภิกษุผู้มีความ
ต้องการด้วยสมณะ. ชื่อว่า ปติโพธที่เหลือ
ให้แก่ปติโพธ ๘ (เว้นอิทธิ).

^๑ ฉ. ตถา หิสสา.

^๒ ฉ. นิตสูสิค.

^๓ ม. สี. สุกุชโต.

คุณดวงรัตน์ โอสถสงเคราะห์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กมฺมฐานทายกถา

พรรณนากรรมฐานทายก

๔๒. กมฺมฐานเน นียุตโต
 กมฺมฐานิกโก, ภาวนมนุชฺชชฺโช. เตน
กมฺมฐานิกเก. ปริจฺฉินฺทิตฺวา "อิมสฺมิ
 วิหารเ สพฺเพ ภิกฺขุ"ติ เอวํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา.
สหวาสนํ ภิกฺขุณฺํ. มฺหุจฺจิตฺตคฺค อตฺตนิ
มฺหุจฺจิตฺตํ ชเนติ, อชฺชจ สหวาสนํ
 จิตฺตมทฺทวชนนาทิตฺตโต "มนุสฺसानํ ปิโย
 โหติ"ติ อาทินยปฺปวตฺเต เมตฺตานิสฺส-
สฺสฺสฺส ทีเปตฺตโพ.

๔๒. ภิกษุผู้ประกอบในกรรมฐาน ชื่อ
 ว่า กมฺมฐานิก, ใ้แก่ผู้บำเพ็ญภาวนา.
 ใ้แก่ ภิกษุผู้ประกอบในกรรมฐานผู้นั้น.
 คำว่า กำหนด คือกำหนดอย่างนี้ว่า "ขอ
 ภิกษุทั้งหลายทั้งปวงในวิหารนี้" ดังนี้. ชื่อ
 ว่า สหวาสนํ (ผู้อยู่ร่วมกัน) ใ้แก่ภิกษุ
 ทั้งหลาย. คำว่า ความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยน
 คือ ยังความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนให้เกิดขึ้น
 ในตน, ก็ความหมายของคำว่ายังความเป็น
 ผู้มีจิตอ่อนโยนให้เกิดขึ้น แก่ภิกษุทั้งหลาย
 ผู้อยู่ร่วมกันเป็นต้น นี้ บัณฑิตพึงแสดงด้วย
เมตตานิสังสสูตร อันเป็นไปโดยนัยว่า
 "มนุสฺसानํ ปิโย โหติ" ย่อมเป็นที่รักของ
 พวกมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้เป็นต้นเกิด.

อนิลินวคฺคิกโก โหติ สมฺมาปฏิปคฺคิยํ.
ทีพฺพานิ อารมฺมณานิ ปเคว อิตฺรานิ.

ภิกษุ ชื่อว่าเป็นผู้มีความประพฤติไม่ย่อหย่อน
 คือ เป็นผู้มีความประพฤติไม่ย่อหย่อน

๑ อชฺ. เอกาทสก. ๒๔/๓๗๑, ขุ. ป.
 ๓๑/๔๘๒, มลินทปญฺหา. ๒๗๖.

สัพพตถ สัพพสมิ สมณกรณิเย, สัพพสมิ ในสัมมาปฏิบัติ. ชื่อว่า อารมณ์ทั้งหลาย เป็นทิพย์ (ก็หาครอบงำจิตได้ไม่) ทว่า จะป่วยกล่าวไป ไปถึงอารมณ์นอกนี้ แล้ว. ชื่อ ว่า สัพพตถ คือ ในกิจที่สมณะพึงกระทำ ทั้งปวง, หรือว่าในการบำเพ็ญกรรมฐาน ทั้งปวง. ชื่อว่า พึงต้องการ ก็ด้วยอำนาจ ความเสพคุ้นในเบื้องต้น. การประกอบ เนื่อง ๆ ซึ่งโยคะคือภาวนา ชื่อว่า อนุโยคะ, การประกอบเนื่อง ๆ นั้นนั่นแหละ เป็นการงาน เพราะอรรถว่าควรทำ, ชื่อว่า เป็นที่ตั้ง ก็เป็นเหตุบังเกิดขึ้นแห่งการงานคือ การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งโยคะ นั้น.

นิจจำ ปริหริตัพพตคาคิ สัพพตถก-
กมฺมฺจฺจํ วีย เอกทาว อนนฺนุชิตฺวา
สัพพกาลํ ปริหริณียตฺวา อนนฺนุชิตฺวา.
เอวมาทิกฺกฺกสมฺมฺนาคตนฺติ ปิยภาวาทิ
คฺกุณฺเฑ สมฺปนฺนํ. กลฺยาณมิตฺโต หิ

คำว่า เพราะพึงบริหารเป็นประจำ คือเพราะพึงประกอบเนื่อง ๆ ไว้คราวหนึ่ง เหมือนอย่างสัพพตถกรรมฐาน นั้น ทีเดียว แล้วก็พึงบริหาร คือพึงประกอบเนื่อง ๆ ไป ตลอดกาลทั้งปวง. บทว่า เอวมาทิกฺก-

^๑ ฉ. โยคานุโยโค.

^๒ ฉ. นิปฺพตฺติเหตุ.

^๓ ฉ. อนนฺนุชิตฺวา.

ฝ่ายขนสง กฟผ.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สทุธาสมฺปนฺโน โทติ สีสฺมฺปนฺโน สมฺนฺนาคตฺ ความว่า ถึงพร้อมด้วยคุณทั้ง-
 สุตฺสมฺปนฺโน จากสมฺปนฺโน วิริยสมฺปนฺโน หลาย มีความเป็นคนน่ารักเป็นค้น. จึงอยู่
 สติสมฺปนฺโน สมาธิสมฺปนฺโน ปณฺณาสมฺปนฺโน. ผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
 ทตฺถ สทุธาสมฺปคุตฺติยา สทุทฺทติ ตถาคตฺสฺส ศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสุตะ
 โโพธิ, กมฺมผลณฺจ, เตน สมฺมาสมฺโพธิยา ถึงพร้อมด้วยจาคะ ถึงพร้อมด้วยวิริยะะ ถึง
 เหตุภูตฺ สุตฺเตสฺ หิเตสฺสํ น ปริจฺจชฺติ. พร้อมด้วยสติ ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อม
 ด้วยปัญญา. ในบรรดาคุณเหล่านั้น ด้วย
 ศรัทธาสมฺปติ ท่านจึงเชื่อความตรัสรู้ของ
 พระตถาคต, และเชื่อกรรม ผลของกรรม,
 เพราะเหตุนั้น จึงไม่สละความเป็นผู้แสวง-
 หาประโยชน์เกื้อกูลในสัตว์ทั้งหลาย อันเป็น
 เหตุแห่งการตรัสรู้เองโดยชอบ.

สีสฺมฺปคุตฺติยา สุตฺตานํ ปิโย โทติ เพราะศีลสมบัติ ท่านจึงเป็นคนน่ารักสำหรับ
 ครุภาวนีโย โจทโก ปาปกรหิ วตฺตา สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้น่ารักและน่ายกย่อง
 วจนกฺขโม, สุตฺสมฺปคุตฺติยา สจฺจปฏิจฺจ- เป็นผู้ใจหนักถือดีเทียมเบา เป็นผู้ว่ากล่าว
 สมฺปปทาหิปฏิสฺยุตฺตานํ กมฺภีรานํ กณํ อคฺทนตฺถการว่ากล่าว, ด้วยสุคสมฺปติ ท่าน
 กคุตา โทติ, จากสมฺปคุตฺติยา อปฺปิจฺโจ จึงเป็นผู้แต่งกถาที่ลึกซึ้ง ที่เกี่ยวข้องกับ
 โทติ สนฺคฺกุโจ ปวิวิคฺโต อสฺสํกุโจ, สัจจะปฏิจสมฺปบาทเป็นค้นได้, ด้วยจาก-
 วิริยสมฺปคุตฺติยา อารทฺธวิริโย โทติ สมฺปติ ท่านจึงเป็นคนมักน้อย สันโทษ

ฝ่ายขนส่ง กฟผ.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๖๓ โดย มูลนิธิส่งเสริมธรรมศึกษา

อตุตทิตปรัทปฏิบัติ, สติสมปุตติยา เจียบสังัด ไม่กลุกกลี, คัวยวิริยสมบัติ ท่าน
 อุกุจิตสสตี โหตี, สมาธิสมปุตติยา จึงเป็นผู้ปรารภความเพียร ในการปฏิบัติ
 อวิกุชิตโต สมาหิตจิตโต, ปณณาสมปุตติยา เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น, คัวย
 อวิปริตัง ปชานาตี. สติสมบัติ ท่านจึงเป็นผู้มีสติตั้งมั่น, คัวย
 สมาธิสมบัติ ท่านจึงเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิต
 ตั้งมั่น, คัวยปัญญาสมบัติ ท่านจึงรู้จักได้
 ไม่ผิดพลาด.

โส สติยา กุสลากุสลานัน ฐมมานัน คติโย ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น เมื่อใช้สติแสวงหา
 สมณเนสมาโน ปณณาย สตุตทานัน หิตาหิตัน อยู่โดยชอบซึ่งคติแห่งธรรมที่เป็นกุศล และ
 ยถากุตัง ชานิตุวา สมาธินา ตตุถ อกุศลทั้งหลาย ก็รู้ตามความเป็นจริงซึ่งสิ่ง
 เอกกุคจิตโต หุตุวา วิริเยน สตุเต อหิตัน อันเป็นประโยชน์เกื้อกูล และไม่ใช้ประ-
 นิเสเชตตุวา หิตเต นิโยเชตี. เตน วุตตุคัง โยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลายด้วยปัญญา เป็น
 "ปิโย ๗ เปฯ นิโยชเยตี เอวมาทิกุณ- ผู้มีจิตอันมีอารมณ์เกี่ยวในสิ่งที่รู้แล้วนั้น คัวย
 สมณนาคตุน"ตี. สมาธิ ห้ามสัตว์ทั้งหลายไว้จากสิ่งอันไม่เป็น
 ประโยชน์เกื้อกูล ให้ประกอบในสิ่งที่ เป็น
 ประโยชน์เกื้อกูล คัวยวิริยะ. เพราะเหตุ
 นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ถึงพร้อมด้วย
 คุณอย่างนี้ คือ น่ารัก ๑ ฯลฯ ไม่ยังสัตว์

๑ ฉ. นิโยชโกตี.

ฝ่ายขนส่ง กฟผ.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทั้งหลายให้ประกอบ ในฐานะที่ไม่ควร ๑
ตั้งนี้เป็นต้น" ดังนี้.

คัมภีร์ ปน กลุยาณมิตต์ ปริมุทกัมภีร์
ทสฺเสตฺ "มมฺหิ" คีอาทิตฺ วุคฺคํ. การกภาวํ
โยคกมฺมสฺส. ปกาเสตฺ อุตฺตานํ ปฏิปตฺติยา
อโมฆภาวทสฺสเนน สมุตฺเตชฌาย
สมฺปทิสฺสํ นจ, นนุ กเถสิ ปเวณิ-
पालนตฺถนุติ อธิปฺปาโย. เอวรฺูปตฺติ
เปสฺโล ทุคฺควา พหุสฺสโต. ตนฺตฺธิโรติ
สุตฺตโร.

ก็ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงกัลยาณ-
มิตร ผู้ถึงความสูงส่งอย่างยิ่งนั้น จึงกล่าว
ว่า "มมฺหิ" ตั้งนี้เป็นต้น. พระชัชวาล
ทราบ ความเป็นผู้กระทำโยคกรรมจริง.
ย่อมประกาศตน เพื่อกระตุ้น(ภิกษุ) และ
เพื่อให้บันเทิง โดยการแสดงภาวะที่การ
ปฏิบัติไม่เหลวเปล่า, อธิบายว่า เพื่อเป็น
การรักษาแบบแผนเอาไว้ ก็ย่อมบอกให้มีใช้
หรือ. คำว่า ท่านผู้เป็นเช่นนั้น ได้แก่ท่าน
ผู้เป็นคนชำนาญพหุสุตม์ศีลเป็นที่รัก. คำว่า
เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งแบบแผน ก็เป็นผู้ทรง
พระสูตร.

คตฺถ เกทิจิปี อสฺสโร. วัสฺสานุรฺกฺชโกติ
พฺพฺธานุพฺพฺทวสฺสํ อุนฺรฺกฺชโก. ปเวณิ-
पालโกติ ปเวณิยา อาวริยฺกฺคทสฺสํ

ในพระสูตรนั้น แม้ใคร ๆ ก็ทำให้คลาด-
เคลื่อนมิได้. คำว่า เป็นผู้คามรักษาวงศ์
คือ เป็นผู้คามรักษาวงศ์ของพระพุทธเจ้า

๑ ฉ. กเถสิ.

อนุปาลโก. อาจารย์มคติโกติ อาจารย์มคดียัม และพระอนุพุทธเจ้า. คำว่า รักษาประเพณี นียตุโต ทสฺสา อนตฺตวคฺชนโต. น อตฺตโน ก็เป็นผู้ตามรักษาประเพณี ก็คือการเรียนต่อ มตี ปกาเสติ กเถตฺติ นอตฺตโนมคติโก, อาจารย์. คำว่า เป็นผู้ถือมคติของอาจารย์ อตฺตโน มตี ปกฺคยฺห วตฺตา น โทตฺติ ก็เป็นผู้ประกอบในมคติของอาจารย์ โดย อตฺโต. การไม่ละเลยมคติของอาจารย์นั้น. ชื่อว่า

ไม่ถือมคติของตน เพราะธรรมดาว่าไม่ประกาศ คือไม่กล่าวมคติของตน, ความว่า ไม่ยกมคติ ของตนขึ้นกล่าว.

"ปุพฺเพ วุตฺตชฺเฌว"๑ ติอาทิ
เอกจฺชฺเฌวโต พุสฺสโตว กมฺมฺจฺจาน-
ทานเ เสยฺโยติ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํ.
ตตฺถ ปุพฺเพ วุตฺตชฺเฌวาทโยติ "ยัม
กมฺมฺจฺจานํ กเหตุกาโม"ติอาทิ
วุตฺตชฺเฌวาทิกา. อุคฺคหปริจฺจณํ
วิโสธิตตฺตาทิ อุคฺคเหตุพฺพโต "อุคฺคโห"ติ
ลทฺธนามาย กมฺมฺจฺจานูปการาย ปาฬิยา,
ตทตฺถํ ปริจฺจณโต "ปริจฺจณา"ติ
ลทฺธสมฺมณาย อตฺตสฺวณฺณาย จ วิเสสโต

ท่านอาจารย์เริ่มคำว่า "พระอริย-
บุคคลทั้งหลายมีพระชเฌสพ(เป็นต้น)ที่กล่าว
ในตอนก่อน" ดังนี้เป็นต้น เพื่อแสดงว่าภิกษุ
ผู้พูดยังคิดว่าพระชเฌสพบางท่าน ในการ
ให้กรรมฐาน. ในคำเหล่านั้น คำว่า
พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระชเฌสพเป็นต้น
ที่กล่าวในตอนก่อน ได้แก่พระอริยบุคคล
ทั้งหลาย มีพระชเฌสพเป็นต้น ที่กล่าวไว้
ด้วยคำว่า "(แม้เมื่อพระมหาสาวกนั้นไม่มี)
ภิกษุเป็นผู้ใคร่ถือเอากรรมฐานข้อใด" ดังนี้

๑ ฉ. วุตฺตชฺเฌวาทโย.

โสธิตตฺตา นิกฺมฺหํ นิชฺฌํ กตฺวา เป็นต้น. คำว่า เพราะความที่เธอ ชำระ อุกคหะ และปฐิจจาให้หมดจดแล้ว ความว่า เพราะความที่เธอชำระพระบาลีอันเป็นอุปการะแก่กรรมฐาน ซึ่งได้ชื่อว่า "อุกคหะ" เพราะต้องเรียน, และอรรถสังวรณา ซึ่งได้สมญาว่า "ปฐิจจา" เพราะเป็นเครื่องสอบถามอรรถแห่งพระบาลีนั้น ให้หมดจดได้โดยพิเศษ ได้แก่กระทำใ้ไม่ปิดบัง ไม่ยุ่งเหยิง แล้วจึงถือเอา.

อิโต จิโตจ สุตตมฺจ การณฺจ คำว่า กำหนดสูตรและการณะจากสูตรนั้น สลลฺกเชตฺวาติ ปณฺจสฺปิ นิกาเยสุ อิโต สูตรนี้ คือ เข้าไปกำหนดเป็นอย่างที่ ซึ่งบทแห่งพระสูตรอันเหมาะสมต่อกรรมฐานนั้น ๆ จากสูตรนั้นสูตรนี้ ในบรรคานิกายทั้ง ๕ และ จิโตจ ตสฺส ตสฺส กมฺมญฺจานสฺส อนูรูป ยุตติ(คำอธิบายที่ถูกตั้งด้วยเหตุผล) อัน สุตฺตปทฺมเจว สุตฺตานุคฺคํ ยุตฺติมฺจ สฺญฺจ อุปฺลภฺเชตฺวา. สฺปฺปายาสฺปฺปายํ คล้อยตามพระสูตร. คำว่า ประกอบให้เป็น โยเชตฺวาติ ยสฺส กมฺมญฺจานํ อากิขฺยติ, ตสฺส อุปการานุปการํ ยุตฺติมฺกฺกเนน สฺปฺปายะนํ นอยฺใหญ่ คือประกอบหรือว่าถือเอา โยเชตฺวา, สมาทาย วา สมฺมเทว ให้เป็นเครื่องอุปการะน้อยใหญ่ โดยการ

^๑ ฉ. ยุตฺติ มคฺคเนน.

ททเย จเปตฺวาติ อตุโธ. มหามคฺคี แสงหากำอธิบายที่ถูกต้อง แก่ภิกษุผู้ใดจะ
ทสฺเสนฺโตติ กมฺมฏฺฐานวธิ^๑ มหามคฺคี กตฺวา บอกกรรมฐาน, ความว่า ตั้งไว้ในใจโดย-
 ทสฺเสนฺโต. ชอบนั่นเอง. คำว่า แสดงไว้เป็นทาง
กว้างใหญ่ คือ แสดงกระทำกรรมฐานวิธีให้
 เป็นทางกว้างใหญ่.

สหฺพตฺถาติ ตตฺถ ตตฺถ วิหาเร. คำว่า ในทุกวิหาร คือในวิหารนั้น ๆ.
วตฺตปฺปฏิปตฺตี กุรฺมาเนนาติ ปวิฏฺฐกาเล คำว่า ทำวัตรปฏิบัติ คือทำวัตรปฏิบัตินั้น ๆ
 อากนฺตฺกาวตฺตํ, นิกฺขมนกาเล คมิกวตฺตนฺติ ให้เต็มตามสมควร คืออาคันตุกวัตรในเวลา
 ยถารหํ ตนฺตํ วตฺตํ ปุเรนฺเตน. ที่เข้าไป, คมิกวัตรในเวลา^๑ที่ออกมา. คำว่า
สหฺพปาริหาริยเตลนฺติ สหฺเพสํ องฺคานํ, น้ำมันใช้ได้ทุกอย่าง คือน้ำมันที่หิงใช้เพื่อ
 สหฺเพสํ วา ภิกฺขุณฺโณ อตฺถาย ปริหริตฺตพฺเพเตลฺล. ประโยชน์แก่อวัยวะได้ทุกส่วน, หรือแก่ภิกษุ
จเปมิตฺติ อนฺุชานาปนํ. ยนฺตํ สมนฺวาวตฺตํ ได้ทุกรูป. คำว่า กระผมขอวาง(กะโหลก
 ปณฺณตฺตนฺติ สมนฺนุโธ. เอกทิวสํ สายํ น้ำมันนี้) เป็นคำขอให้ท่านอนุญาต. เชื่อม
 วิสฺสชฺชิตฺเตนาปีติ โยชนา. อาโรเจตฺตพฺพ ความว่า ยนฺตํ สมนฺวาวตฺตํ ปณฺณตฺตํ
อาคมณการณํ. สฺปฺปายเวลา สรริรจิตฺตานํ สัมมาวัตร ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้
 กลลสมฺโย. อันใด. ประกอบความ(ให้สมบูรณ์)ว่า
 วันหนึ่ง ในเวลาเย็น เสด, แม้ว่าท่านปล่อย-

^๑ ม. กมฺมฏฺฐานวธิ.

แล้ว(ก็อย่าไป) คั้งนี้. ชื่อว่า เรื่องที่ควร
บอก ก็คือเหตุแห่งการมา. สมัยที่ร่างกาย
และจิตใจสมบูรณ์ ชื่อว่าเวลาที่เป็นสัปปายะ.

จริยาวุฒนา

๔๓. สุนฺตานิ รากสฺส อุตฺสนน-
ภาเวน จรณํ ปวตฺติ รากจริยา, ส่า
สฺสฺสตาทยโย^๑ วย ญฺจพฺพา. ตถา
โทสจริยาทยโย. สํสฺสโก สมฺปโยการห-
วเสน เวทิตฺพุโพ, ยถา "รากโมหจริยา
โทสโมหจริยา"ติอาทิ. สนธิปาโต
เอกสนฺตติปริยาปนฺนคาวเสน, ยถา
"รากโทสจริยา รากโทสโมหจริยา"ติอาทิ.
อิมายเว หิ สนฺธาย "อปราปี จตฺสฺสโส"ติ
วคฺคํ.

พรรณนาจริยา

๔๓. ความประพฤติ ก็คือความเป็นไป
โดยภาวะที่หนาแน่นแห่งรากะในสันดาน ชื่อ
ว่า รากจริยา, รากจริยานั้น พึงเห็นว่าเป็น
เหมือนหิริฐทั้งหลาย มีสัสสทธิฐเป็นต้น.
จริยาทั้งหลาย มีโทสจริยาเป็นต้น ก็อย่าง
นั้นเหมือนกัน. พึงทราบความระคนกัน(แห่ง
จริยาทั้งหลาย) ด้วยอำนาจความสมควรต่อ
การประกอบร่วมกันได้, เช่นว่า "ราก-
โมหจริยา โทสโมหจริยา" คั้งนี้เป็นต้น.
พึงทราบถึงความประชิดกัน ด้วยอำนาจ
ความเป็นจริยา ที่นับเนื่องอยู่ในความสืบต่อ

^๑ ฉ. สสฺสตาสาทยโย.

ตถาติ ยถา รากาหีนี, ตถา สหุชาหีนี
สัสคคสนุนีปาตวเสน สหุชาพุทธิจริยา
 สหุชาวิตกกจริยา พุทธิวิตกกจริยา
 สหุชาพุทธิวิตกกจริยาติ อีมา อปรามิ
 จตสฺโส. เอวนติ สัสคคสนุนีปาตวเสน.
สัสคคนติ สัสชชนํ มิสฺสึกรณํ "รากสหุชา-
 จริยา โทสสหุชาจริยา"ติอาหิณา. อเนกาติ
 เตสฺสุจฺ, ตโต อติเรกาปิ วา, ตา ปน
 อสมฺโมหนฺเตน สยฺตตสฺสคฺคฺกฺกายํ วิตุฏารโต
 หสฺสึตาติ ตตฺถ วุตฺตนเยน เวทิตฺตพฺพา.

อันเดียวกัน, เช่นว่า "รากโทสจริยา
 รากโทสโมทจริยา" ดังนี้เป็นต้น. จริยอยู่
 ท่านอาจารย์หมายเอาจริยาที่ระคนกันเป็น-
 ต้น เหล่านี้แหละ กล่าวว่่า "จริยา ๔ แม้
อย่างอื่น" ดังนี้.

คำว่า เหมือนอย่างนั้น ความว่า จริยา ๔
 แม้อย่างอื่นเหล่านี้ ก็คือสหุชาพุทธิจริยา
 สหุชาวิตกกจริยา พุทธิวิตกกจริยา สหุชา-
 พุทธิวิตกกจริยา ย่อมมีได้ด้วยอำนาจแห่ง
ความระคนกันและประชุมกันแห่งจริยา ๓ มี
 สหุชาจริยาเป็นต้น เหมือนอย่างจริยา ๓ มี
 รากจริยาเป็นต้น. คำว่า โดยประการ
ดังกล่าวนี้ ก็คือโดยเกี่ยวกับความระคนกัน
 และประชุมกัน. บทว่า สัสคค ได้แก่ สัสชชนํ
 ก็กระทำให้แจ่มกันโดยนัยว่า "รากสหุชา-
 จริยา โทสสหุชาจริยา" ดังนี้เป็นต้น. กว่่า
ว่า ย่อมมีได้มากมาย ก็จะมีได้ ๖๓ อย่าง,
 หรือแม้เกินกว่านั้น, ก็จริยาเหล่านั้น ท่าน
 แสดงไว้โดยพิสดารแล้ว ในฎีกาพระสูตร

พนักงานธนาคารกรุงเทพ สำนักงานใหญ่ แผนกวิเคราะห์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"ปกฺตี" ติ อิมินา อสฺติ ปฏิปกฺขภาวนาย
 ตตฺถ ตตฺถ สมนฺตานิ จริยาย สภาวภูตคฺ
 ทสฺเสติ. อุสฺสนฺตานิ อณฺฑธมฺเมหิ
 รากาหิณี อธิกตา, ยโต รากจริยาหิณี
 ปจฺจยสมฺวาเย รากาทโย พลวฺนฺโต โทหนฺติ,
 อภินฺทญฺจ ปวตฺตฺนฺติ. ทาสี วเสนา ติ
 ฉนฺนํ มฺลจฺริยานํ วเสน ฉเพว ปุกฺกลา
โทหนฺติ. อณฺฑธา อเนเก ปุกฺกลา สियํ,
 ตธา จ สฺติ อธิปฺเปตตฺถสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อธิปฺปาโย.

สังยุตตนิกาย โดยมีได้พันเผื่อ เพราะเหตุ
 นั้น บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่ท่านได้กล่าวไว้
 ในที่นั้นเถิด.

ด้วยคำว่า "ปกฺตี" นี้ ท่านแสดงถึงความที่
 จริยามี้อยู่จริงโดยสภาวะในสังคานนั้น ๆ ใน
 เมื่อยังไม่มีภาวนาอันเป็นปฏิบัคษ์. ชื่อว่า
ความหนาแน่น ได้แก่ภาวะที่ธรรมทั้งหลาย
 มีรากะเป็นต้น เป็นธรรมชาติที่ยิ่งกว่าธรรม
 เหล่าอื่น ซึ่งเป็นเหตุให้เมื่อบุคคลผู้เป็น
 รากจริตเป็นต้น มีความพร้อมเพรียงด้วย-
 บัจฉัย ธรรมทั้งหลายมีรากะเป็นต้น ก็จะมี
 เป็นธรรมชาติมีกำลัง, และเป็นไปบ่อย ๆ.
 คำว่า ด้วยอำนาจแห่งจริยาทั้งหลายเหล่านี้
นั้น คือ บุคคลย่อมมีได้ ๖ เท่านั้น ด้วย
 อำนาจแห่งจริยาเป็นมูล ๖. อธิบายว่า
 ถ้าว่าโดยประการอื่น บุคคลจะพึงมีได้
 มากมาย, และเมื่อเป็นอย่างนั้น ก็จะไม่พึง
 สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์.

สัทธา พลวดี โทติ รากุสฺสนุเน
 สนฺคาเน คทฺนุคฺคฺสฺส ฐมฺมสฺส นโยกโค
 อธิภาวสฺมฺภวโต. เตนาท "รากุสฺส
อาสนฺนคฺคตฺตา"ติ, สีเนหปริเยสนา-
 ปริจฺจชเนหิ สภาคฐมฺมตฺตาติ อตุโถ.
 สภาโค หิ ทูเรปิ อาสนฺเนเยวาทิ
 สภาคตาลกฺขณฺมิธ อาสนฺนคฺคทฺฬ. ตตฺถ
 สทฺธาเย สีนฺยฺหนํ ปสาทวเสน อกาลุสฺสึยฺ
 อลฺลชฺตา, รากุสฺส มนฺรณชฺนวเสน.

ชื่อว่า ศรัทธาย่อมเป็นธรรมชาติ
มีกำลัง ก็เพราะในสันดานที่หนาแน่น
 ด้วยรากะ ธรรมที่มีคุณคล้ายคามาณะนั้น มี
 ความเป็นธรรมชาติที่ยิ่ง โดยการประกอบ
 เป็นประจำ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
 ว่า "เพราะความที่ศรัทธามีคุณใกล้เคียงต่อ
รากะ" ดังนี้, ความว่า เพราะความเป็น
 ธรรมที่เป็นสภาะกัน (มีส่วนเหมือนกัน)
 ด้วยเหตุทั้งหลายมีความชื่นใจ ความแสวง-
 หาและความไม่สละ. จริงอยู่ ธรรมที่เป็น
 สภาะกัน แม้ว่าจะอยู่ไกลกัน ก็เหมือนอยู่ใกล้
 กัน เพราะเหตุนี้ ศัพท์ว่า อาสนฺน (ใกล้)
 ในที่นี้ มีความเป็นสภาะกันเป็นลักษณะ.
 ในเหตุ แห่งความเป็นสภาะกันเหล่านั้น
 ศรัทธา มีความชื่นใจ คือความไม่ขุ่นมัว
 ความไม่เศร้าหมอง โดยเกี่ยวกับเป็นความ
 เลื่อมใส, รากะก็มีความชื่นใจ โดยเกี่ยว
 กับเป็นความกำหนัดแห่งใจ.

^๑ ฉ. ปน รมณชฺนวเสน.

สทุธาย ปริเยสน์ อธิมุจฺจนวเสน ศรัทธามีความแสวงหา ก็ความน้อมใจไป
 คนฺนินฺนคา, รากสฺส คตฺตหายนวเสน. ในสิ่งนั้น ด้วยอำนาจความปลงใจเชื่อ,
 สทุธาย อปริจฺจชนิ โอบุปนวเสน รากะก็มีแสวงหา ด้วยอำนาจแห่ง
 อบุกฺขุชนฺนํ, รากสฺส อภิสํกฺวเสนาคิ ความอยาก. ศรัทธามีความไม่สละ ก็
 เอวํ ภินฺนสภาวานมฺปิ เตสํ ยถา ความแล่นตามไป ด้วยอำนาจความตัดสิ้นใจ
 อลฺลุขตาทิสามมฺเณน สภากตา, เอวํ เชื่อ, รากะก็มีแสวงหา ด้วยอำนาจ
 คํสมงฺกนฺมฺปิ ปุคฺคลานนฺติ อาท ความติดข้อง ธรรมเหล่านั้นแม้ว่ามีสภาวะ
 "รากจริตสฺส สทุธจริโต สภาโค"ติ. แตกต่างกันไปประการที่กล่าวมานี้ อย่างนี้
 ก็มีความเป็นสภาะกัน เพราะมีความ
 ไม่เศร้าหมองเป็นต้นเหมือนกัน ฉนฺโต,
 บุคฺคทังหลาย แม้ที่พร้อมเพียงด้วยธรรม
 เหล่านั้น ก็มีความเป็นสภาะกัน ฉนฺนํ
 เหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "บุคฺคสฺสทุธจริต เป็นสภาะคํ
 บุคฺคสฺสรากจริต" กังนี้.

ปณฺญา พลวคิ โทคิ โทสฺสสนฺเน ชื่อว่า ปณฺญา ย่อมเป็นธรรมชาติ
 สนฺตนาเน คทฺนุคฺคสฺส ฐมฺมสฺส นิโยคโต มีกำลัง เพราะในสันดานที่หนาแน่นด้วย
 อธิภาวสมฺภาวโต. เตนาท "โทสฺส" โทสะ ธรรมที่มีคุณคล้ายตามโทสะนั้น มี
 อาสนฺนคฺคคา"ติ, อนลฺลียนปริเยสน- ความเป็นธรรมชาติที่ยิ่ง โดยการประกอบ

การไฟฟ้าฝ่ายผลิต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปรีวชชเนหิ สภากรมมคคาคิ อคฺโณ. ตตฺถ
 ปณฺณาย อารมฺมณสฺส อนลฺลียนํ คสฺส
 ยถาสภาวาวโพธวเสน วิสฺสฏฺฐตา,
 โทสสฺส ปน พุยาปชฺชนวเสน.

เป็นประจำ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
 ว่า "เพราะความที่ปัญญามีคุณไกลคือโทสะ".
 คั้งนี้, ความว่า เพราะความเป็นธรรมที่
 เป็นสภาคันด้วยเหตุทั้งหลาย มีความไม่ติด
 (อารมณ์) ความแสวงหา(โทษ) และความ
 ละเว้น(สัคว์หรือสังขาร). ในบรรดาเหตุ
 เหล่านี้ ปัญญามีความไม่ติดอารมณ์คือความ
 ไม่ติดข้อง ด้วยอำนาจความหยั่งรู้อารมณ์นั้น
 ได้ตามสภาวะ, ส่วนโทสะมีความไม่ติด
 อารมณ์ ก็ด้วยอำนาจแห่งความปองร้าย.

ปณฺณาย ปรีเยสนํ ยถาภูตโทสปวิจโย,
 โทสสฺส อภุตโทสนิชิคิสา^๑ ปณฺณาย
 ปรีวชฺชนํ นิพฺพินฺทนาทิวเสน ฃาณคฺคฺราโส,
 โทสสฺส อหิตาธานวเสน จตฺพนนฺติ เอว^๒
 ภินฺนสภาวานมฺปิ เตสํ ยถา อนลฺลียนาที-
 สามณฺเณน สภากตา, เอวํ คํสมงฺคินมฺปิ
 ปุกฺกกลานนฺติ อาห "โทสจริตสฺส

ปัญญามีความแสวงหา คือความเพ้นหาโทษ
 ตามที่มีจริง, โทสะก็มีความเสาะหาโทษที่
 ไม่มีจริง. ปัญญามีความละเว้น คือความ
 สะดุ้งกลัวด้วยญาณ ด้วยอำนาจแห่งความ
 เบื่อหน่ายเป็นคั้ง, โทสะก็มีความทอคคั้ง
 (สิ่งที่เป็นประโยชน์) ด้วยอำนาจแห่งความ
 เป็นที่คั้งแห่งสิ่งอันหาประโยชน์มิได้ ธรรม

^๑ ฉ. อภุตโทสนิชิคิสา.

^๒ ส. อหิตาวทนวเสน.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พุทธิจริโต สภาโก"ติ.

เหล่านั้น แม้ว่ามีสภาวะแตกต่างกันตาม
ประการที่กล่าวมานี้ อย่างนี้ ก็มีความเป็น
สภาะกัน เพราะมีความไม่คิดเป็นต้น
เหมือนกัน ฉันทิ, บุคคลทั้งหลาย แม้ที่
พร้อมเพรียงด้วยธรรมเหล่านั้น ก็มีความ
เป็นสภาะกัน ฉันทันเหมือนกัน เพราะเหตุ
นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "บุคคลพุทธิจริโตเป็น
สภาะต่อบุคคลโทสจริโต" ดังนี้.

อนฺตรายกรา วิตกกาติ มิจฺฉาวิตกกา
มิจฺฉาสงฺกปฺปา อูปฺปชฺชนฺติ โมหุสฺสนฺเน
สนฺตานิ ตทฺถกุณฺสฺส ฐมฺมสฺส เยภฺยฺเยน
ปวตฺติสฺสพฺภาวโต^๑ ตถา วิตกฺกสฺส
ลหฺพฺริวิตกฺกนฺ^๒ เตนาท "โมหสฺส
อาสนฺนลฺกขณฺตตาทิ"ติ, อนวฺภูจฺฉานจฺฉยฺจล-
ภาเวหิ สภากฐมฺมตฺตาทิ อตฺถโณ.

คำว่า วิตกทั้งหลายอันเป็นตัวกระทำ
อันตราย ความว่า มิจฉาวิตก คือมิจฉา-
สังกับปะทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะใน
สันดานที่หนาแน่นด้วยโมหะ ธรรมที่มีคุณ
คล้ายตามโมหะนั้น ย่อมมีความเป็นไป
โดยมาก. วิตกมีความตริกไปได้เร็วอย่าง
นั้น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"เพราะความที่ วิตกมีลักษณะใกล้เคียงต่อ
โมหะ" ดังนี้, ความว่า เพราะความเป็น

^๑ ฉ. ปวตฺติสฺสพฺภาวโต.
^๒ ฉ. อีเม ปาชา นตฺถิ.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิต
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๖๓

ตตฺถ วิตกฺกสฺส อนนฺวญฺจณํ ปริกฺขปฺวเสน
 สวิปฺวารตาย, โมหสฺส สมฺมุฬฺหตาวเสน
 พฺยากุลตาย. ตถา วิตกฺกสฺส
 ลหฺพริวิตกฺกเนน ตทงฺกจฺลตาย จญฺจลตา,
 โมหสฺส อโนคาฬฺหตายาติ เอวํ
 ภินฺนสภาวานมฺปิ เตสํ ยถา อนนฺวญฺจนาติ-
 สามณฺเณน สภากตา, เอวํ ตํสมฺมุคฺคินมฺปิ
 ปุคฺคลานนฺติ อาท "โมหจริตสฺส"
วิตกฺกจริโต สภาคโค"ติ.

ธรรมที่เป็นสภาะกัน ด้วยเหตุทั้งหลาย
 มีความไม่หยุคหนึ่งและความทวนไหว.

ในเหตุเหล่านั้น วิตกมีความไม่หยุคหนึ่ง
 เพราะมีความแผ่ไปโดยเกี่ยวกับความตรึก,
 โมหะมีความไม่หยุคหนึ่ง เพราะความวุ่นวาย
 ด้วยอำนาจแห่งความลุ่มหลง. อย่างนั้น
 เหมือนกัน วิตกมีความทวนไหว เพราะ
 ความทวนไหวเป็นครั้งคราว โดยการที่ตรึก
 ไปได้รวดเร็ว, โมหะก็มีความทวนไหว
 เพราะความที่ไม่จับมั่น ธรรมเหล่านั้นแม้ว่า
 มีสภาวะแตกต่างกัน โดยประการที่กล่าวมานี้
 อย่างนี้ ก็มีความเป็นสภาะกัน เพราะมี
 ความไม่หยุคหนึ่งเป็นต้นเหมือนกัน ฉะนั้น,
 บุคคลทั้งหลาย แม้พร้อมเพียงด้วยธรรม
 เหล่านั้น ก็มีความเป็นสภาะกัน ฉะนั้น
 เหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"บุคคลวิตกจริตเป็นสภาะต่อบุคคลโมหจริต"
 กังนี้.

คุณวิสาขา บัชชุม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คตฺตา ราโคเยว สภาวโต, คสุมา
 รากจริยาวินิมุตฺตา คตฺตาจริยา นคฺถิตฺติ
 อตุโถ. คฺสมฺปยุตฺโต เตน ราเคน
 สมฺปยุตฺโต, โทสาทโย วีย เตน วิปยุตฺโต
 นคฺถิตฺติ อธิปฺปาโย. ตฺทญฺญนฺติ คตฺตา-
 มานทวยฺ. นาทิวคฺคตฺติ สภาวโต,
 สมฺปโยกวเสน จ น อติกกมิตฺวา วคฺคตฺติ.

ชื่อว่า คตฺตา ก็คือรากะนั้นเอง โดย
 สภาวะ, เพราะฉะนั้น จึงไม่พ้นจากราก-
 จริยา ความว่า คตฺตาจริยาไม่มี. บทว่า
คฺสมฺปยุตฺโต แปลว่าธรรมที่สัมปยุตกับรากะ
 นั้น, อธิบายว่า มานะที่วิปยุตกับรากะนั้นได้
 เหมือนอย่างกับธรรมมีโทษะเป็นต้น หามีไม่.
 บทว่า ตฺทญฺญ ได้แก่คตฺตาและมานะทั้ง ๒.
 คำว่า หาใต้พ้น(รากจริยา)ไปไม่ คือหาใต้
 เป็นไปพ้น(รากจริยา) โดยสภาวะ และโดย
 ความประกอบรวมกันไปได้ไม่.

กามณฺเจตฺถ ยถา รากโทเสหิ สมฺปโยก-
 วเสน สห วคฺคตฺมานสฺสปี โมหสฺส
 อุตฺสนุนตาวเสน วิสฺสุ จริยาภาโว, น
 เกวลํ โมหสฺสเสว, ตถา สทฺธาพุทฺธิ-
 วิตกกานํ. เอวํ ราเคน สคฺปิ สมฺปโยเก
 มานสฺสสปี วิสฺสุ จริยาภาโว ยุตฺโต สียา,
 เอวํ สนฺเทปี รากญฺญิมานทฺญฺจวิจิกิจฺจา-
 วิชฺชานํ วีย อุตฺสญฺญโร อิเมสฺส รากาทนฺนฺเยว
 อาณนฺติกโถ จริญฺญโรจฺติ, นคฺถเว มานจริยา.

ก็ในอธิการนี้ สำหรับโมหะ แม้ที่เป็นไป
 พร้อมกับรากะหรือโทษะ ค้วยอำนาจความ
 ประกอบรวมกัน ก็สมควรเป็นจริยาอย่าง-
 หนึ่ง โดยเกี่ยวกับมีความหนาแน่น, ไม่ใช่
 เฉพาะแต่โมหะอย่างเกี่ยวเท่านั้น, ถึง
 ศรัทธา พุทธิ และวิตก ก็อย่างนั้นเหมือนกัน
 ฉับใจ, แม้มานะ แม้เมื่อมีความประกอบ
 รวมกันกับรากะ ก็สมควรเป็นจริยาอย่างหนึ่ง
 ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน ก็จริงอยู่, แม้เมื่อ

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

คุณวิสาขา บัวชุม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เป็นอย่างนี้ เฉพาะธรรมทั้งหลาย มีราคะ
เป็นต้นเหล่านี้เท่านั้น มีสภาวะเป็นจริยา
แผนกหนึ่งได้ คุณธรรมมีราคะ ปฏิฆะ มานะ
ทริฐ วิจิกิจฉา และอวิชชา มีสภาวะเป็น
อนุสัยได้ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ มานจริยา
จึงไม่มีเลย.

ยโต จริยา "ปกติ"ติ วุตตะตา. ปกติ จ.
สภาโวติ. เอเตเนว ทิฏฐิยาปิ วิสุ
จริยาภาวาวาโว สวณฺณิตฺติ ทฎฺฐุโพ.
อฏฺฐกถาย ปน โมหจริยนฺโตคธาว
ทิฏฐิจริยาติ หสฺเสตุ "โมหนิทานตฺตา
จา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ จ-สทฺแทน
สมฺปโยคํ สมฺจุจฺโนติ โมหนิทานตฺตา,
โมหสมฺปยุตฺตตฺตา จาติ.

เพราะเหตุที่ท่านเรียกจริยาว่า "ปกติ".
และปกติก็นั้นคือสภาวะ ดังนี้. ด้วยคำนั้นเอง
จึงพึงเห็นว่า เป็นอันท่านสังวรธรรมแล้ว
ว่า แม้ทริฐก็หาความเป็นจริยาอย่างหนึ่งมิได้.
ส่วนในอรรถกถาเพื่อแสดงว่า ทิฐิจริยา
ก็หยั่งลงในโมหจริยานั้นเอง ท่านจึงกล่าว
คำว่า "และเพราะความที่ทริฐมีโมหะเป็น
เหตุ" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำนั้น ท่านผนวกเอา
ความประกอบร่วมกันไว้ด้วย จ ักทฺห์ ดังนี้
เพราะความที่ทริฐมีโมหะเป็นเหตุ, และ
เพราะความที่ทริฐ ประกอบร่วมกันกับโมหะ
ดังนี้.

คุณวิสาขา บั้วชุม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๔. กี สัปปายันติ กีหิสี
 เสนาสนาที่สัปปายั. ปุพฺพหัจฉณฺ ปุริมชาคีสุ
 อจาริตฺ. เอกจเจติ อุปติสฺสเถโร
 สุนฺธายาท. เตน ที วิมุตติมคฺเค ตถา
วุตฺตํ. ปุพฺเพ กิราติ กิริ-สทฺโท
 อรุจิสฺสจฺญโ. อัญฺจปฺโยโค มฺนาปกิริยา.
สูกมฺมพฺโหล เยภฺยุเยน โสภณกมฺมการี.
 น สพฺเพ รากจริตาเอว โหนติ, อลฺลทฺธานมฺปิ
ปุพฺเพ อัญฺจปฺโยคสูกมฺมพฺโหลตาสมฺภวโต,
สคฺคา จวิตฺวา อิชฺฐปตฺติสฺมภวโต จ.
เอเตน อสฺติ ปุพฺพเหตุนิยามเ ยถา-
วุตฺตการณมฺตฺเตน น เตสํ ลฺลทฺธา,
ลฺลทฺถาวเหตุกา จ รากจริยาติ อิมมตฺถํ
ทสฺเสติ.

๔๔. คำว่า มีสัปปายะอย่างไร คือ
 มีสัปปายะ มีเสนาสนะเป็นต้น เป็นเช่นไร.
 คำว่า อาจิณกรรมในชาติก่อน คือกรรมที่
 ประพฤติบ่อย ๆ ในชาติก่อน ๆ ทั้งหลาย.
 คำว่า อาจารย์บางท่าน ท่านกล่าวหมาย
 เอาพระอุปติสสเถระ. เพราะว่าพระ-
 อุปติสสเถระนั้น กล่าวไว้อย่างนั้นในปกรณ์
วิมุตติมรรค. กิริ กัณฑ์ (ได้ยินว่า) ในคำ
 ว่า ปุพฺเพ กิริ มีอรรถเป็นอรุจิสฺสจนะ (บอก
 ความไม่ชอบ คือไม่เชื่อถือ). ชื่อว่า
ประโยชน์ที่น่าปรารถนา ได้แก่กิริยาที่
 น่าชอบใจ. ชื่อว่า ผู้มากด้วยกรรมดีงาม
 คือผู้มีปกติกระทำความดีงามโดยมาก. จะ
 เป็นคนรากจริตไปเสียหมดทีเดียว ก็หาไม่,
 เพราะแม้บุคคลที่ไม่มักโลภ แต่มากด้วย
 ประโยชน์ที่น่าชอบใจ และกรรมที่ดีงามใน
 ชาติก่อน ก็มีอยู่, และเคลื่อนจากสวรรค์แล้ว
 เข้าถึง ก็บังเกิดในโลกนี้ด้วย ก็มีอยู่.
 ด้วยคำนี้ ท่านแสดงความหมายนี้ว่า เมื่อ
 ช้อกกำหนดถึงเหตุในชาติก่อน ไม่มีอยู่ บุคคล

คุณวิสาขา บั้วชุม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬาราชมนตรีกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๓

เหล่านั้นจะมีความเป็นคนโลก, และมี
 ราคจริยาอันเป็นเหตุความเป็นคนโลก โดย
 สักว่าเหตุตามที่กล่าวไว้ ก็หาไม่.

อิตเรติ เจตนาทิกมฺพหุลา
 นีรยาหิตโต อัญญาปนา จ น สพุเพ
 โทสโมหจริตาเอว โทษิตติ โยชนา.
 อธิปปี ยถาวุตตการณสฺส โกธภาเว,
 มุพฺพภาเว จ อนเนกนตฺกตฺตา โทส-
 โมหจริตตยาปิ อนเนกํสีกตา เวทิตพฺพา.
 ธาตุญํ อุตฺสฺสนิยโม ยถิ ปมาณโต, โส-
 นตฺถิ, อถ สามตฺถิยโต, โสปี เอกํสิโก น
 อุลลพฺภคฺคิ ทสฺเสนฺโต อาท "ยถา-
วุตเตเนว นเยน อุตฺสฺสนิยโม นาม
นตฺถิ"ติ.

คำว่า บุคคลนอกนี้ ประกอบความได้
 ว่า บุคคลผู้มากด้วยกรรมมีการพาคพัน
 เป็นต้น และเคลื่อนจากทุกคติมีนรก เป็นต้น
 แล้วอุบัติในโลกนี้ จะเป็นคนโทสจริตและ
 โมหจริตเท่านั้นทั้งหมด ก็หาไม่ ดังนี้. พึง
 ทราบว่า แม้ในคำนี้ เพราะเหตุตามที่กล่าว
 แล้วในความเป็นคนมักโกรธ และในความ
 เป็นคนหลง ไม่แน่นอน ความเป็นคนโทส-
 จริตและคนโมหจริต จึงหาความแน่นอน
 มิได้. ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า
 ข้อกำหนดความหนาแน่น แห่งธาตุทั้งหลาย
 เช่นว่าโดยประมาณ, ข้อกำหนดนั้นก็ไม่มี,
 เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็โดยความสามารถ, แม้
 ข้อกำหนด โดยความสามารถนั้นที่มีส่วนเดียว
 (ที่แน่นอน) ก็หาไม่ได้ ดังนี้ จึงกล่าวว่า
 "ชื่อว่า ข้อกำหนดความหนาแน่นแห่งธาตุ

บริษัทมิตรแลนด์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย ความนัยที่ท่านกล่าวไว้นั้นแหละ
ห้ามไม้" ดังนี้.

คคฺถ ยถาวุตเตเนวาคี "ทุวินฺนํ ปน
ธาคูนฺนํ"ติอาทีนํ วุตฺตปฺปกาเรเนว.
โทสนียเมติ เสมฺหาตีโทสาธิกตาย
ราคาหิจริโต โทตีติ โทสวเสน จริยา-
นियเม "เสมฺหาธิโก รากจริโต"ติ วตฺวา
ปุน "เสมฺหาธิโก โมหจริโต"ติ, "วาทาธิโก
โมหจริโต"ติ วตฺวา ปุน "วาทาธิโก
รากจริโต"ติ จ วุตฺตคฺตฺตา ตมฺปิ โทสวเสน
นियมวณฺํ ปุปฺพาปรวีรฺหฺธเมว.
อปฺริจฺฉินฺนวณฺนฺติ ปฺริจฺเจทกาโรกาย
ปณฺาย น ปฺริจฺฉินฺนํติควา วุตฺตวณฺํ,
อนุปฺปฺริกฺขิตวณฺนฺติ อคฺโค.

ในคำเหล่านี้ คำว่า ตาม(นัย)ที่ท่านกล่าว
ไว้นั้นแหละ คือตามประการที่ท่านกล่าวไว้
ว่า "เพราะความที่ธาตุ ๒ อย่างหนาแน่น"
ดังนี้เป็นต้นนั้นแหละ. คำว่า ในข้อกำหนด
เกี่ยวกับโทษ คือในข้อกำหนดจริยาโดย
เกี่ยวกับโทษว่า บุคคลเป็นคนรากจริต
เป็นต้น เพราะความเป็นผู้ยิ่งด้วยโทษ
มีเสมหะเป็นต้น คำพูดที่เป็นข้อกำหนดโดย
เกี่ยวกับโทษเช่นนั้น มีคำก่อนกับคำหลังผิดกัน
ทีเดียว เพราะท่านกล่าวว่่า "บุคคลผู้ยิ่ง
ด้วยเสมหะ เป็นคนรากจริต" ดังนี้แล้ว
ก็กล่าวว่่า "บุคคลผู้ยิ่งด้วยเสมหะ เป็น
คนโมหจริต" ดังนี้อีก, กล่าวว่่า "ยิ่งด้วย
ลมเป็นคนโมหจริต" ดังนี้แล้ว ก็กล่าวว่่า
"ยิ่งด้วยลมเป็นคนรากจริต" ดังนี้อีก. คำ
ว่า ห้ามไม้กำหนดให้เค็ชชาค คือคำที่กล่าว
ไว้ไม่กำหนดให้เค็ชชาคด้วยอยู่ ซึ่งเขียน

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

บริษัทมิตรแลนด์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ผู้กระทำการกำหนด, ความว่า เป็นคำพูด
ที่ยังมิได้ไตร่ตรอง.

อุสฺสทกิตฺตเนติ วิปากกถาย
กิตฺตอุสฺสทกิตฺตเน. ปุพฺพเหตุนิยามนาติ
ปุริมภาเว ปวตฺตโลภาทีเหตุนิยามเน.
นิยามโมติ จ เตสฺสเยว โลภาทีนํ ปฏินียโต
ลุพฺภนาทีสฺภาโว ทฏฺฐพฺโพ. โลโก อุสฺสโต
เอเตสนฺติ โลภุสฺสทา, อุสฺสนฺนโลภา,
โลภาธีกาติ อตฺถเ. อโมหุสฺสทา จาติ
เอตฺถ จ-สฺสโต สมฺปิณฺฑนฺนุโจ. เตนฺ เย
อิมเ โลภุสฺสทาทีนํ ปจฺเจกํ โวมิสฺสกโต
จ จุทฺทสฺสปฺเภทา อิจฺฉิตา, เต
อนวเสสฺสโต สมฺปิณฺฑเทติ ยถาวุคฺเตสุ
ฉเสวว เตสฺส อนฺโตคฺคตฺตา. ผลภูตา
เจตฺถ โลภุสฺสทาทยเ ทฏฺฐพฺพา.

คำว่า ในการแสดงถึงธรรมที่หนา-
แน่น คือในการแสดงถึงธรรมที่หนาแน่นที่ท่าน
ถือเอาในถาว่าด้วยวิปาก. คำว่า โดย-
นิยามแห่งเหตุในภาพก่อน คือโดยนิยามแห่ง
เหตุมีโลภะเป็นต้น ที่เป็นไปในภาพก่อน.
ก็คำว่า นิยาม ฟังเห็นว่าได้แก่สภาวะที่
อยากได้เป็นต้น อันประจำเฉพาะสำหรับ
ธรรมมีโลภะเป็นต้นเหล่านั้นนั่นเอง. บุคคล
ชื่อว่า โลภุสฺสท เพราะอรรถว่ามีโลภะเป็น
ธรรมที่หนาแน่น, ความว่า มีโลภะหนาแน่น,
คือยิ่งด้วยโลภะ. จ ศัพท์ ในคำว่า
อโมหุสฺสทา จ นี้ มีอรรถว่ารวบรวม. ด้วย
จ ศัพท์นั้น ท่านรวมไว้โดยไม่มีเหลือ ซึ่ง
ประเภทแห่งความเป็นบุคคล ผู้มีโลภะหนา-
แน่นเป็นต้น ๑๔ เหล่านี้ ที่ท่านต้องการแยก
เป็นแต่ละประเภท และโดยเจือปนกัน,
เพราะบุคคลเหล่านั้น ก็ยังลงได้ในบุคคล

บริษัทมิตรแลนด์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖ ประเภทตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง. ก็ใน
อธิการนี้ ความเป็นผู้มีโลหะหนาแน่นเป็นต้น
พึงเห็นว่าเป็นผล.

อิทานิ คัม เนลึ โลภุสฺสทตาทินิ
ปจฺเจกั โวมิสฺสกกตาทิ วิภาเคน หสฺเสตุ
"ยสฺส หิ"^๑ติอาทิ อารหุธฺ. กมฺมายุหนกฺชเณติ
กมฺมกรณเวลายํ. โลโภ พลวาติ โลโภ
ตชฺชายํ ปจฺจยสามคฺคิยา สามคฺคิยโต
อธิโก โหติ. อลोโภ มนฺโทติ
ตปฺปฏิปกฺโข อโลโภ ทุพฺพโล.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
ความเป็นแต่ละอย่าง และความเจือปนกัน
แห่งความเป็นผู้มีโลหะหนาแน่น เป็นต้น
เหล่านั้น นั้น โดยการจำแนก จึงเริ่มคำว่า
"ยสฺส หิ" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า ในขณะ
พยายามกระทำความ คือในเวลากระทำ
กรรม. คำว่า โลหะเป็นธรรมชาติมีกำลัง
คือโลหะเป็นธรรมชาติที่ยิ่งโดยความสามารถ
ในเพราะความพร้อมเพรียงกัน แห่งปัจจัย
อันเกิดแต่กรรมนั้น. คำว่า อลโลหะอ่อน คือ
อลโลหะซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อโลหะนั้น มีกำลัง
ทราม.

กถํ ปเนเต โลภาโลภา อณฺณมณฺณ
อุชฺฐิปจฺจณิกฺกุกา เอกกฺชเณ ปวคฺคฺคฺคิตฺติ ?

ถามว่า ก็โลหะและอลโลหะนี้ เป็นข้าศึกตรง
ซึ่งกันและกัน จะเป็นไปในขณะเดียวกัน

^๑ อฏฺฐกถายํ สีติ-ปาโจ ทิสฺสติ.

น โข ปเนติ เอว ฆุจพฺพ "เอกกฺขณ
 ปวคฺคตฺตํ"ติ. นิกฺกนฺตฺกฺกฺกนฺตํ ปน
 อายฺยหนปฺกฺกฺกฺกฺกเมว กตฺวา เอว วุคฺคตํ.
 เอเสว นโย เสเสสฺสปี. ปริยาทาตฺตุนฺตี
 อภิกฺกวิตฺตํ น สฺกโกติ.

โย หิ "เอว สฺนุทฺธํ เอว วิปฺลํ เอว
 มหคฺคณฺจ น สฺกกา ทาตฺตุนฺตีอาทินา
 อมฺคฺคตฺตจาทิวเสณ ปวคฺคตฺตาย เจตนา
 สมฺปยุคฺคโต อโลโก, โส สมฺมเทว โลกํ
 ปริยาทาตฺตํ น สฺกโกติ. โทสโมทานํ
 อนฺนปฺคฺคตฺตยา, ตาหิสฺสปฺจจฺยลาเภณ จ
อโทสาโมทา พลวนฺโต. ตสฺมาติ
 โลกาโทสาโมทานํ พลวภาวโต อโลโกโทส-
 โมทานญจ ทฺตฺพลภาวโตติ วุคฺคตเมว
 การณํ ปฺจจามสฺสติ. โสติ ตสฺมจฺจ
 ปุคฺคโล. เคน กมฺเมนาติ เคน

ได้อย่างไร ? เฉลยว่า ก็ข้อนั้นแล ไม่พึง
 เห็นอย่างนี้ว่า "เป็นไปในขณะเดียวกัน".
 แต่ว่าที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ เพราะกระทำ
 นิกันตฺกฺกนฺต (ขณะที่อยาก) ให้ตั้งอยู่ในสาย
 ของความพยายาม(กระทำกรรม). แม้ใน
 บทที่เหลือ ก็มีนัยนี้แหละ. บทว่า ปริยาทาตฺต
 คือไม่สามารถครอบงำ.

จริงอยู่ อโลเกที่สัมปยุคกับเจตนาอันเป็นไป
 โดยเกี่ยวกับความเป็นผู้สละได้ไม่พัน โดย
 นัยว่า "เราไม่อาจที่จะให้ของที่เป็นอย่างนี้ ที่
 มากมายอย่างนี้ และที่มีค่าอย่างนี้ได้" ดังนี้
 เป็นคั่นอันใด, อโลเกนั้น ย่อมไม่สามารถ
 ครอบงำโลเกได้ด้วยก็เลย. ชื่อว่า อโทสะ
และอโมหะมีกำลัง ก็เพราะโทสะและโมหะ
 ไม่เกิดขึ้น, และเพราะการได้ปัจจัยที่เป็น
 เช่นนั้น. คำว่า เพราะฉะนั้น ความว่า
 ท่านหวนจับเอาเหตุ ที่ได้กล่าวแล้วว่า
 เพราะความที่โลเก อโทสะ และอโมหะ

โลภาทีอุปนีสุสยวคา^๑ กุสลกมมุนา. มีกำลัง และเพราะความที่อโลภาะ โทสะ
สุขสีโลติ สขีโล. ตเมวคตฺถิ "อกุโกธโน"ติ และโมหะทราวมกำลัง กังนันั้นเอง. คำว่า
 ปริยาเยน วทติ. บุคคลนั้น คือบุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยภาวะ
 นั้น. คำว่า ที่กรรมนั้น(ให้แล้ว) คือ
 ที่กุศลกรรมอันมีโลภาะเป็นต้น เป็นอุปนีสัยนั้น
 ให้แล้ว. คำว่า มีปกติเป็นสุข คือมีความ
 เยือกเย็น. ท่านกล่าวถึงความหมายนั้น
 นั้นแหละโดยปริยายว่า "ไม่มักโกรธ".

ปริมนเยเนวาติ ปุพฺเพ วุตฺตณยา- คำว่า ตามนัยก่อนนั้นเอง คือตาม
 นุสาเรน. มนฺทา อโลภาโทสา โลกโทเส ท่านองแห่งนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น. ฟัง
 ปริยาทาคุ น สกฺโกณฺติ, อโมโท ปน ทราบถึงเนื้อความที่ยังมีส่วนเหลืออยู่ ใน
 พลวา โมหํ ปริยาทาคุ สกฺโกตฺตีติ เอว วาระนั้น ๆ ตามสมควรอย่างนี้ว่า อโลภาะ
 ตตฺถ ตตฺถ วาเร ยถารหํ อติเทสฺตฺถิ และอโทสะที่อ่อน ย่อมไม่สามารถครอบงำ
 เวทิตฺตฺโพ. ทฺฐุจฺเจติ โกธโน. ทนฺโธติ โลภาะและโทสะได้, ส่วนอโมหะที่มีกำลัง
 มนฺทปณฺโณ. สีลโกติ สฺขสีโล. ย่อมสามารถครอบงำโมหะได้ดังนี้เกิด. คำ
 ว่า ซ้ซัคเคอง คือมักโกรธ. คำว่า ทیب
 คือมีปัญญาอ่อน. บทว่า สีลโก ได้แก่
 มีปกติเป็นสุข.

^๑ ก. ...อุปนีสุสยคคา.

เอตุถ จ โลกวเสน, โทส, โมห,
 โลกโทส, โลกโมท, โทสโมท,
 โลกโทสโมทวเสนาคี คโย เอกกา,
 คโย ทูกา, เอโก ติโกติ โลกาทิสุสสท-
 วเสน อุกุสสปกุเชเยว สตุตวารา, ตถา
 กุสสปกุเช อโลกาทิสุสสทวเสนาคี
 จุททสวารา ลพฺภนฺติ.

ก็ในบรรดาจริยาเหล่านี้ ในฝ่าย
 อุกุศลนั้นเที่ยว มี ๑ วาระ โดยเกี่ยวกับ
 มีโลภะเป็นต้นหนาแน่น คือวาระที่มีธรรม
 อย่างเดียวหนาแน่น ๓ วาระ คือเนื่องด้วย
 โลภะ ๑ เนื่องด้วยโทสะ ๑ เนื่องด้วย
 โมหะ ๑, วาระที่มีธรรม ๒ อย่างหนาแน่น
 ๓ วาระ คือ เนื่องด้วยโลภะกับโทสะ ๑
 เนื่องด้วยโลภะกับโมหะ ๑ เนื่องด้วยโทสะ
 กับโมหะ ๑, วาระที่มีธรรม ๓ อย่าง
 หนาแน่นวาระเดียว คือ เนื่องด้วยโลภะกับ
 โทสะกับโมหะ ดังนี้, ในฝ่ายกุศล ก็มี ๑
 วาระ อย่างนั้นเหมือนกัน โดยเกี่ยวกับมี
 อโลภะเป็นต้นหนาแน่น จึงรวมได้ ๑๔
 วาระ.

ตตุถ อโลกโทสาโมทา, อโลกาโทสโมทา,
 อโลกโทสโมทา พลวนฺโตติ อากเตหิ
 กุสสปกุเช คคิยหุคิยปจฺมวาเรหิ โทสฺสุสสท-
 โมหฺสุสสทโทสโมหฺสุสสทวารา คหิตาเอว
 โทนฺติ, ตถา อุกุสสปกุเช โลกาทิสุสสท,

ในวาระเหล่านั้น วาระที่มีโทสะหนาแน่น
 วาระที่มีโมหะหนาแน่น และวาระที่มีโทสะ
 กับโมหะหนาแน่น เป็นอันท่านถือเอาแล้ว
 ที่เกี่ยวด้วยวาระที่ ๓ วาระที่ ๒ และวาระ
 ที่ ๑ (ตามลำดับ) ในฝ่ายกุศลอันมาแล้วว่า

บริษัทเชล เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โลกโทสาโมหา, โลกโทสาโมหา อโลหะ โทสะ และอโมหะมีกำลัง อโลหะ
 พลวันุโคติ อากเทหิ คคิยทุคิยปจมาเวหิ อโทสะ และโมหะมีกำลัง อโลหะ โทสะ
 อโทสุสุสทอโมหุสุสทอโทสาโมหุสุสทวารา และโมหะมีกำลัง คัจฉิ, อย่างนั้นเหมือนกัน
 กหิตาเอวาติ อกุลสกุสสปกุเชสุ ตโย ตโย วาระที่มีมือโทสะหนาแน่น วาระที่มีมือโมหะ
 วาเร อนุโตกเช กตุวา อฏฺเจว วารา หนาแน่น วาระที่มีมือโทสะและอโมหะหนา-
 ทสฺสีตา. แน่น เป็นอันท่านถือเอาแล้วที่เคี้ยว คัจฉิ
 วาระที่ ๓ วาระที่ ๒ และวาระที่ ๑ (ตาม
 ลำดับ) ในฝ่ายอกุศล อันมาแล้วว่า โลกะ
 อโทสะ และโมหะมีกำลัง โลกะ โทสะ
 และอโมหะมีกำลัง โลกะ อโทสะ และ
 อโมหะมีกำลัง คัจฉิแล เป็นอันท่านกระทำ
 แต่ละ ๓ วาระในฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศล
 ให้เนื่องภายในกัน แล้วแสดงวาระทั้งหลาย
 ไว้ ๘ เท่านั้น.

เย ปน อุกฺเขสฺส มิสฺสตาเวเสน ส่วน ๔๔ วาระอื่น มีวาระที่มีโลหะและ
 โลกโกลุสุสทวาราทโย อปเร อโลหะหนาแน่นเป็นค้ำ โดยเกี่ยวกับความ
 เอกุณฺณณาสวารา ทสฺเสศพฺพา, เค เจือปนกันแห่งวาระ ๒ ฝ่าย ที่พึงแสดงไว้
 อลฺหฺมานโค เอว น ทสฺสีตา. น หิ เอกฺสฺมึ อันใด, วาระเหล่านั้น ท่านไม่ได้แสดงไว้

^๑ ลี. อสมฺภาวโค เอว.

สนฺตนาเน อนฺตเรน อวตฺตุนฺตรํ "โลโก จ
 พลวา อโลโก จา"ติอาที ยฺชชฺชตีติ, ธรรมชาตีย่างหนึ่ง ที่มันตั้งลงในความ
 ปฏิปกฺขวเสน วา ที เอเตสํ พลวทุพฺพล- สียต่อกันเกี่ยวกับกับธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่ง
 ภาโว, สหชาตธมฺมวเสน วา. ตตฺถ เป็นต้นว่า "ทั้งโลภะก็มีกำลัง ทั้งอโลภะก็มี
 โลกสฺส ตาว ปฏิปกฺขวเสน อโลภเณ กำลัง" ดังนี้ ย่อมไม่ถูกต้องแล, กัวยว่า
 อนนฺนิฏฺฏตตาย^๑ พลวภาโว, ตถา โทสโมหานํ ภาวะที่ธรรมเหล่านี้ มีกำลัง หรือทรา
 อโทสาโมเหที. กำลัง ก็โดยเกี่ยวกับธรรมที่เป็นปฏิปักษ์.
 หรือโดยเกี่ยวกับธรรมที่เกิดร่วมกัน. ใน
 บรรดาธรรมอันเป็นปฏิปักษ์กัน และเกิดร่วม
 กันเหล่านั้น ว่าโดยเกี่ยวกับธรรมที่เป็น
 ปฏิปักษ์กันก่อน ภาวะที่โลภะมีกำลัง ก็
 เพราะความที่ไม่ถูกอโลภะ(ซึ่งเป็นปฏิปักษ์)
 ครอบงำ, อย่างนั้นเหมือนกัน ภาวะที่โทสะ
 และโมหะมีกำลัง ก็เพราะความที่ไม่ถูก
 อโทสะและอโมหะ(ซึ่งเป็นปฏิปักษ์)ครอบงำ.

อโลภาทีนํ ปน โลกาทิอภิกฺขวโต, ส่วนภาวะที่อโลภะเป็นค้ำมีกำลัง ก็เพราะ
 สพฺเพสญฺจ สฺमानชาตียมฺนิฏฺฏยฺย ปวตฺติวเสน การครอบงำโลภะเป็นค้ำได้, และเพราะ
 สหชาตธมฺมโต พลวภาโว. เตน วุคฺคิ ธรรมเมื่อโลภะเป็นค้ำทั้งหมด เป็นธรรม

^๑ ฉ. อนนนิฏฏตตาย.

อุจฺจกถาย "โลโก พลวา อโลโก มนุโท,
อโทสาโมหา พลวฺนุโต โทสโมหา
มนุทา"ติ. โส จ เนสํ มนุทพลวภาโว
ปุริมุปนิสฺสยโต ตถา อาสยสฺส ปริภาวิตตาย
เวทิตฺตฺพโ.

ที่เกิดร่วมกันได้ ทั่วอำนาจความเป็นไป
ครอบงำธรรมที่มีชาติเสมอกัน (ในที่นี้
อโลภะมีชาติเสมอกับโลภะ, อโทสะมีชาติ
เสมอกับโทสะ, อโมหะมีชาติเสมอกับ
โมหะ). เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ใน
อรรถกถาว่า "โลภะมีกำลัง อโลภะอ่อน,
อโทสะและอโมหะมีกำลัง โทสะและโมหะ
อ่อน" ดังนี้. อนึ่ง ฟังทราบว่าภาวะที่ธรรม
เหล่านั้นอ่อนและมีกำลังนั้น ก็เพราะความที่
อัครยาคัย ถูกอุปนิสัยปัจจัยในชาติก่อน ๆ
อบรมแล้ว โดยอาการนั้น.

โย ลฺหฺโธติ วฺคฺโธติ โย
อุสฺสทกิตฺตเน "ลฺหฺโธ"ติ วฺคฺโธ, อฺย อธิ
จริยาวิจาเร "รฺกจฺริโธ"ติ เวทิตฺตฺพโ.
ทฺจฺทฺนธาติ "ทฺจฺโ, ทฺนฺโธ"ติ จ วฺคฺตา
ยถากุณฺม โทสโมหจฺริตา. ปณฺณวาติ
สาติสฺยํ สํปณฺณเ. ยโต สทฺธาวิตกฺเกสุ
วิชฺชมาเนสุปี ทฺทฺธิจฺริโธติ วฺจฺจติ.
อโลภาโทसानํ พลวภาโว สทฺธฺปนนิสฺสยตาย

คำว่า บุคคลใดที่ท่านเรียกว่าคนโลก
ความว่า ในเรื่องแสดงถึงธรรมที่หนาแน่น
บุคคลใดที่ท่านเรียกว่า "คนโลก", ใน
ข้อวิจารณ์เกี่ยวกับจริยานี้ บุคคลนี้ฟังทราบว่า
"คนรอกจริต". บทว่า ทฺจฺทฺนธา ความว่า
ก็บุคคลที่ท่านเรียกว่า "ซัดคเค็งและทีบ"
ได้แก่ คนโทสจริตและคนโมหจริต ตาม
ลำดับ. คำว่า มฺนฺญฺญ ก็คือมฺนฺญฺญาล้ายิ่ง.

กองบริหารฝ่ายขนส่ง กฟผ.
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วินา น โหตีติ อาท "อุทฺทธาทฎฺฐา"
ปสนฺนปกติตาย สทฺธาจริตา"ติ.

ซึ่งแม้เมื่อศรัทธาและวิตกมีอยู่ ก็เป็นเหตุให้
 เรียกว่า คนพุทธจริต. ภาวะที่อโลภะและ
 อโทสะมีกำลัง ทาไม้ได้โดยเว้นความมี
 ศรัทธาเป็นอุปนิสัยปัจจัยไม่ เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ที่เรียกว่าไม่โลภ
และไม่ซัดเซ" ก็คือคนศรัทธาจริต
เพราะความเป็นผู้มีปกติผ่องใส" ดังนี้.

อณฺเฏจ นโย สาธารณโต วุตฺตติ
 นิพฺพตฺติตปฺพเหตุนิยามวเสเนว พุทฺธิจริตา-
 ทิเกปิ ทสฺเสตฺถ "ยถา วา"ติอาทิ วุตฺตติ.
 ตตฺถ อโมหปริวาเรนาติ อโมหปริกฺขิตฺเตน,
อุปนิสฺสยโต, สมฺปโยคโต จ ปณฺณาย
อภิสํขเตนาติ อตุโถ. เสสฺสพทตฺตเยปิ
เอเสว นโย. โลภาทินา โวมิสฺส-
ปริวาเรนาติ เอตฺถ โลกโมหาทินา
อนฺณมณฺเฏอวิรุทฺธโวมิสฺสปริวาเรนาติ อตุโถ.

ก็นั้น ท่านกล่าวไว้โดยเป็น
 สาธารณะแล ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
 บุคคลแม้ที่เป็นพุทธจริตเป็นต้น ด้วยสามารถ
 แห่งข้อกำหนดแห่งเหตุในภาพก่อน ที่ได้
 บังเกิดแล้วนั้นเทียว จึงกล่าวว่า "ยถา
วา" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
อันมีอโมหะเป็นบริวาร คืออันมีอโมหะแวด-
 ล้อม, ความว่า อันปัญญาตกแต่งแล้ว โดย
 เป็นอุปนิสัยปัจจัย, และโดยการประกอบ
 ร่วมกัน. แม้ใน ๓ บทที่เหลือก็มีนัยนี้แหละ.
 ในคำว่า อันมีธรรมเจือปนกันมีโลภะเป็นต้น

๑ ฉ. อุทฺทธาทฎฺฐา.

เป็นเอร็ดวาร์ นี้ มีความว่า อันมีธรรมที่
เจือปนกันไม่ขัดแย้งกันและกัน มีโลภะกับ
โมหะเป็นคั่นเป็นเอร็ดวาร์.

อวิโรธ จ ยุกคฺคาหวเสน ฏปฺปวตฺตียา
เวทิตฺตพฺโพ. ตถา ทิ สหฺชานฺนุสาร์-
ธมฺมานุสาร์โกตฺตทานิ อณฺณมณฺณมฺปิ
ภินฺนสภาวาเนว. เอกิเสณ จ
มิสฺสกกฺจริยาปิ สมฺปฏฺิจฺจิตฺตพฺพา ปุพฺพเหตุ-
นียาเมณ จริยาสิทธิโต. ตถา เจว
อุสฺสทกิตฺตคฺคํ ปวตฺตํ ยถารทํ โลภาโลภาทึนํ
วิปากสฺส ปจฺจยภาวโต. เตนาท
ปฏิสฺมกฺิทามคฺเค :

แต่พึงทราบว่าเป็นความไม่ขัดแย้งกัน โดย
ไม่เป็นไปเกี่ยวกับจับกันเป็นคู่. จริงอย่าง
นั้น โศทรแห่งสหฺชานฺนุสาร์ และโศทรแห่ง
ธมฺมานุสาร์มีสภาวะต่างกัน แม้กั้นและกัน
ที่เดียว. อนึ่ง แม้จริยาเจือปนกัน บัณฑิต
ก็พึงยอมรับได้โดยแน่นอน เพราะจริยา
สำเร็จ โดยข้อกำหนดแห่งเหตุในชาติก่อน.
และการแสดงธรรมที่หนาแน่น ที่ดำเนินไป
แล้ว อย่างนั้น ก็พึงยอมรับได้ที่เดียว
เพราะธรรมทั้งหลายมีโลภะ อโลภะเป็นคั่น
มีความเป็นปัจจัย แก้ววิปากตามสมควร.
เพราะเหตุนี้ ท่านพระสารีบุตรเถระจึง
กล่าวไว้ในปฏิสฺมกฺิทามรรค ว่า :

๑ ชุ. ป. ๓๑/๔๐๗-๘.

กองบริหารฝ่ายขนส่ง กฟผ.
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๕-๑๓๖ ม.ท.๑-๑๓๖

"คติสมุပ္ปัตติยา ฌานสมุပ္ปัตเต
 กตเมสํ อฏฺจนฺนํ เหตุํ ปจฺจยา
 อูปปัตติ โทติ ? กุสลกมฺมสุส
 ชวนกฺขณฺเ คโย เหตุ กุสลา
 ตสฺมี ชณฺเ ชาตเจตนาถ
 สหชาตปจฺจยา โทติ, เตน
 วุจฺจติ กุสลมฺูลปจฺจยาปิ สงฺขารธา.
 นิกนฺตีกฺขณฺเ เทวเหตุ อกุสลา
 ตสฺมี ชณฺเ ชาตเจตนาถ
 สหชาตปจฺจยา โทติ, เตน
 วุจฺจติ อกุสลมฺูลปจฺจยาปิ สงฺขารธา."

ปฏฺิสนฺธิกฺขณฺเ คโย เหตุ อพฺยาคธา
 ตสฺมี ชณฺเ ชาตเจตนาถ
 สหชาตปจฺจยา โทติ, เตน
 วุจฺจติ นามรูปปจฺจยาปิ วิณฺณธา,

"ในขณะแห่งปฏิสนธิ ที่สัมพัทธ์กับญาณ
 ในคติสมุบัติ ความอุปบัติ ย่อมมี
 เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ อย่าง
 อะไรบ้าง ? ในชวณขณะแห่ง
 กุศลกรรม กุศลเหตุ ๓ ย่อมเป็น
 สหชาตปัจจัย แก่เจตนาที่เกิดขึ้นใน
 ขณะนั้น, เพราะเหตุนี้ จึงกล่าว
 ได้ว่า สังขารทั้งหลาย ย่อมมีแม้
 เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย. ใน
 นิกันติขณะ (ขณะแห่งความใคร่)
 อกุศลเหตุ ๒ ย่อมเป็นสหชาต-
 ปัจจัย แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น,
 เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า
 สังขารทั้งหลาย ย่อมมีแม้เพราะ
 อกุศลมูลเป็นปัจจัย."

ในปฏิสนธิขณะ อพฺยาคเหตุ ๓ ย่อม
 เป็นสหชาตปัจจัย แก่เจตนาที่เกิด
 ขึ้นในขณะนั้น, เพราะเหตุนี้ จึง
 กล่าวได้ว่า วิณฺณธา ย่อมมีแม้เพราะ

พญ.เชารพี ชาตรีธรร, คุณกัญญา สุขแจ่มใส, คุณจงรัก สวัสดิธรรมภักดี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิญญาตปัจจุยยาปี นามรูปนุ"ติอาทิ.

นามรูปเป็นปัจจัจย, นามรูปย่อมีแม่
เพราะวิญญาตเป็นปัจจัจย" กังนั
เป็นคัน.

บุพเพเหตุนิยามเณ จ ยถา ตีเหตุกสุส
ปณฺหาเวยุยตุคฺคิ^๑, น ตถา ทุเหตุกสุส.
ยถา จ ทุเหตุกสุส อติกตฺตพฺพตา เณกุกั,
น ตถา อเหตุกสุส. เอว โลกฺสุสทาทย
บุคฺคลา รากจริทาทย โหนฺตึติ นิฏฺจเมตฺถ
กนฺตพฺพนฺติ. ยถาวุคฺตมคฺคิ^๒ นิคมนวเสน
ทสฺเสตฺถ "เอว โลกาทิสฺสุ"ติอาทิ วุคฺคิ.

โดยนิยามแห่งเหตุในภพก่อน บุคคลผู้มีเหตุ
๒ ไม่มีปัญญาารู้แจ่มแจ้งเหมือนอย่างบุคคลผู้มี
เหตุ ๓. และบุคคลผู้ไม่มีเหตุ ก็ไม่มี
แนบกกปัญญา (ปาริหาริกปัญญา) ก็คือความรู้
ว่าควรทำอย่างนี้ อย่างนี้ เหมือนอย่าง
บุคคลผู้มีเหตุ ๒. โดยประการดังกล่าวมานี้
ในอธิการนี้ จึงพึงถึงข้อตกลงใจได้ว่า
บุคคลผู้มีโลกหนาแน่นเป็นคัน ย่อมเป็น
คนรากจริตเป็นคัน ฉะนั้นแล. ท่านอาจารย์
กล่าวว่า "เอว โลกาทิสฺสุ" เป็นคัน เพื่อ
แสดง โดยเกี่ยวกับเป็นการย้าถึงเนื้อความ
ตามที่ได้กล่าวแล้ว.

๔๕. ศฺคฺราติ ศฺสมิ ปุจฺฉาวจเน.
นโยติ ชานนนโย. บุคฺคลาณฺฐุราเนน นัน.

๔๕. บทว่า ศฺคฺร แปลว่าในคำถาม
คำว่า นัย ก็อนัยเพื่ออันรู้ได้.

^๑ จ. ...เวยุยตุคฺคิ.
^๒ จ. นิคมนวเสน.

คณะครูโรงเรียนทุ่งมหาเมฆ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ม.ป.ท. ๑-๓๕

วุศุโศปี อศุโธ ธมฺมเชเนว ปณฺฑายคฺคิ เนอความ แม้ว่าท่านกล่าวไว้โดยเป็น
ธมฺมาธิญฺจาเนนาท "จริยาโย วิภาวเย"ติ บุคฺคลาธิษฐาน (มีบุคคลเป็นที่ตั้ง) บัณฑิต
ปกฺกิมเนนาติ อภิกฺคิเมน สภาวกมเนน ก็ย่อมรู้ได้ โดยธรรมเป็นช่องทางนั่นเอง
จาตฺริเยนาติ จาตฺรภาเวน สิงฺคาเรน เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวโดย
อุกฺกฏิกฺกนฺติ อสมฺมุจฺจชฺฉิ ชฺฉนฺโต วียาติ เป็นธรรมาธิษฐานว่า "บัณฑิตพึงแสดงจริยา
ภูมि ชฺฉนฺโต วีย ทั้งหลาย" ดังนี้ คำว่า โดยการเดินไป
ตามปกติ คือโดยการเดินไปถึงสภาวะ(ตาม
ที่เป็นจริง)ไม่แสวงหา บพว่า จาตฺริเยน
คืออย่างน่ารัก ได้แก่ให้ความรัก คำว่า
เว้ากลาง ได้แก่ตรงกลางเท้าไม่แตะพื้น
บพว่า ชฺฉนฺโต วีย แปลว่าจุดจุดพื้นดินอยู่
ฉะนั้น

อนุกฺกมิตฺตนิ ปาหนิกฺกเชปสมเย กชฺฉนฺโต คำว่า รอยขยุ้ม ความว่า ในสมัยที่วางเท้า
วีย ปาหนิ นิกฺกชฺปติ เตนสฺส ปทํ อนุกฺกมิตฺ ลง ย่อมเป็นจุดกระชากเท้ามาวางไว้
ปจฺจโต อณฺจิตํ โหติ ปฺริพฺยาทุลาชาติ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ รอยเท้าของเขา
ปรีโต อาลฺหิตาย ฉนฺโต วียาติ นั้น จึงเป็นรอยขยุ้ม คือเป็นรอยลากมา
วิตฺถายนฺโต วีย ภีโต วียาติ เกจิ ข้างหลัง บพว่า ปฺริพฺยาทุลา แปลว่า
สหสาณฺพิทฺตนิ อศฺคปาเทน ปณฺธิยา จ งก ๆ เงิน ๆ โดยรอบ คำว่า เหมือน
สหสาว สนฺนिरุชฺฉิตํ วิมฺวฺจฺจทสฺสาติ ทวาคสฺสะกฺัง คือเหมือนหยดไม้ไ้ อาจารย์

คณะครูโรงเรียนทุ่งมหาเมฆ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วินิวฏฺจฺจนฺตสฺส ปทินฺทิลลสฺส. อิทฺมฺมิตฺตํ
ปทฺนฺติ ภกฺวโศ ปทํ ทิสฺวา วทติ.

บางท่านว่าเหมือนหวาดกลัว. บทว่า สหสาณุปิทํ คือเป็นรอยกดไปเร็ว ๆ ที่เคี้ยว ทั้งทางปลายเท้าและทางสันเท้า (ในที่นี้ เลยแปลเสียว่า รอยเลอะเลือน). คำว่า ของท่านผู้มีเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว ได้แก่ ของท่านผู้มีเครื่องมุงบังอันเปิดออกได้วิเศษแล้ว คือของท่านผู้ละกิเลสได้แล้ว. นาง-พราหมณ์ เห็นรอยพระบาทของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า จึงกล่าวว่า รอยเท้าเช่นนั้น นี้เป็นต้น.

ปาสาทิกนฺติ ปสาทาวทํ. มธฺรา-
การนฺติ อัญฺจการํ. ถทฺธการนฺติ
ถมฺมิตาการํ. อตรมาโนติ นตรมาโน,
สณฺนิกนฺติ อตุโณ. สโมธายาติ สมฺมเทว
โอธาย อวิกฺขิปฺตฺวา. นฺเปชฺชิตฺวาติ
กายปฺปสารณฺลกฺขณาย นฺเปชฺชชย เสยฺยชย
นฺเปชฺชิตฺวา สยฺติ นฺิทฺทายติ. ปฏฺชิตฺตกาโยติ
อวิกฺขิตฺตกาโย อวโส วิย สหสา

คำว่า นำเลื่อมใส คือนำมาซึ่งความ
เลื่อมใส. คำว่า มีอาการนุมนวล คือ
มีอาการน่าปรารถนา. คำว่า มีอาการ
แข็งกระด้าง คือมีอาการขัดแข็ง. บทว่า
อตรมาโน แปลว่าไม่รีบร้อน, ความว่า
ค่อย ๆ (ยืน). คำว่า รวม (อวิยะ-
ใหญ่น้อย) คือวางลงไว้ด้วยดีที่เคี้ยว คือ
ไม่ชักไปข้างนั้นข้างนี้. บทว่า นฺเปชฺชิตฺวา

๑ อ. อวิกฺขิตฺตกาโย.

คณะครูโรงเรียนทุ่งมหาเมฆ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฆ์ธรรมสารานุกรม เล่มที่ ๑-๑๕

ปตติกาโย. ทุสฺสณฺจกานนฺติ วิรูปสนฺนิเวส. (อันแปลว่า ล้มตัวลง) ใต้แก้ล้มตัวลงบน
วิกขิตฺตกาโยตี อิตฺติ จิตฺติ จ ที่นอน โดยการล้มตัวที่มีการเหยียดร่างกาย
ชิตฺตองฺคฺยจฺจฺจฺโย. เป็นลักษณะ แล้วยอมนอนหลับ. คำว่า
ทั้งกาย คือไม่มีร่างกายซัดไปข้างนั้นข้างนี้
แต่ว่าล้มกายลงโดยเร็ว ราวจะว่าไม่มี
อำนาจ(ไม่มีแรง) ฉะนั้น. คำว่า (บุพฺที่นอน)
เป็นรูปนํ่าเกลียด คือทรวดทรงนํ่าเกลียด.
คำว่า มีกายเกะกะ คือมีอวัยวะใหญ่
ซัดไปข้างนี้ข้างนั้น.

สมฺปรีวตฺตกนฺติ สมฺปรีวตฺติตฺตวา. บทว่า สมฺปรีวตฺตกํ แก้เป็น
อาโลพฺยมาโน วาลิกากจฺวรานิ สมฺปรีวตฺติตฺตวา (แปลว่า กวาดไปมา). ชื่อ
อาकुณฺยนฺโต. ว่า ทำให้เปราะ คือทำทลายและชยะ
ให้เปราะ.

นิปฺพนมฺตรสมฺสกกจฺจการีตี สฺโกสฺลลํ กล่าว เป็นผู้มีปกติกระทำไต่ละเอียด
สุนฺทรํ อวิสมํ อภิสฺงฺขารํ จ กรณฺสีโล. นุ่มนวล เรียบร้อย และโดยเคารพ คือเป็น
กาฬฺทตฺทวิสมการีตี ติรํ อสิถิลํ วิสมนฺจ ผู้มีปกติกระทำไต่ชำนาญ สวຍงาม
กรณฺสีโล. อปริฉฺฉินฺนํ อปรินิฏฺจิตฺ. หาความไม่เรียบร้อยมิได้ และมีการคกค่าง.

^๑ ส. สโกสลล.
^๒ ฉ. สามีสงฺขารญฺจ.

คณะเจ้าหน้าที่มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คำว่า เป็นผู้มีปกติกระทำไ้มั่นคง เข้มแข็ง
แต่ไม่เรียบร้อย คือเป็นผู้มีปกติกระทำไ้
มั่นคง ไม่ย่อหย่อน แต่ไม่เรียบร้อย. ชื่อว่า
อปฺริจฺฉินฺนํ ไ้แก่ให้สำเร็จรอบคอบมิไ้.

มุขปุรฺกนฺติ มุขสฺส ปุรฺณ มหนฺต.
อรสปฏิสฺสเวทิติ น^๑ รสปฏิสฺสเวท. ภาชเน
ลิตฺถานิ ฉทฺเพนโตติ โกชนภาชเน
ลิตฺถานิ ฉทฺเพนโต. มุข มกฺเชนโตติ
พหิ^๒ มุข มกฺเชนโต.

คำว่า (ทำให้เป็นคำ) เต็มปาก คือ
ใหญ่เต็มปาก. บทว่า อรสปฏิสฺสเวท แปลว่า
ไม่เป็นผู้รู้จักรส. คำว่า เหลือเมือกข้าว
ไว้ในภาชนะ คือเหลือเมือกข้าวไว้ในภาชนะ
ที่ใส่อาหาร. คำว่า ทำปากให้เปื้อน คือ
ทำภายนอกปากให้เปื้อน.

กิลนฺตรูป วียาติ ตสฺส อสทเนน
เชทฺทปคฺโต วีย. อณฺฑาณฺเปกฺชายาติ
อณฺฑาณฺญคฺทาย อุเปกฺชาย. อณฺฑาณฺสงฺขาคฺทาย
อุเปกฺชายาติ เกจ.

คำว่า เหมือนมีท่าทางเห็นคเห็น้อย
คือเหมือนเป็นผู้ถึงความลำบาก เพราะทน
ไม่ได้ซึ่งรูปนั้น. บทว่า อณฺฑาณฺเปกฺชาย
แปลว่า ด้วยความวางเฉยอันเป็นความไม่รู้.
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ด้วยอุเบกษาที่
เรียกว่าความไม่รู้ ดังนี้.

^๑ ฉ. นรสปฏิสฺสเวทิติ.

^๒ ฉ. พหิมุข.

คณะเจ้าหน้าที่มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มายาที่^๑ สนฺตโทสปฏิจฺจน ลฺกขณ
มายา. อสฺนฺตคฺคณฺยกา สนฺลฺกขณ สา ถเย ย
อุณฺทิลฺกขณ มาโน. อสฺนฺตคฺค-
สมฺภาวนา มุเชน ปฏิคฺคทณ อมตฺตณฺต-
ลฺกขณ ปาปิจฺจน. สนฺตคฺคณฺยกา สมฺภาวนา มุเชน
ปฏิคฺคทณ อมตฺตณฺตลฺกขณ มฺหิจฺจน.

ในบรรดาโทษทั้งหลาย มีมายาเป็นต้น
มายา (ความหลอกลวง) มีการปกปิดโทษ
 ที่มีอยู่เป็นลักษณะ. สา ถโย (โง่เขลา)
 มีการประกาศคุณที่ไม่มีอยู่เป็นลักษณะ. มานะ
 (ความถือตัว) มีความยกตัวเป็นลักษณะ.
ปาปิจฺจน (ความปรารถนาลามก) มีความ
 ไม่รู้จักประมาณในการรับ โดยการแสดง
 คุณที่ไม่มีอยู่เป็นช่องทาง เป็นลักษณะ.
มฺหิจฺจน (ความมักมาก) มีความไม่รู้จัก
 ประมาณในการรับ โดยการแสดงคุณที่มีอยู่
 เป็นช่องทางเป็นลักษณะ.

สกลาภณ อสฺนฺตคฺคณฺยกา สนฺลฺกขณ อสฺนฺตคฺคณฺยกา.
วิชฺฌณฺญเจน สิงฺก, สิงฺการตนา คริกภาว-
สงฺขาค กิเลสสิงฺก. อตฺตโน สรโรสฺส,
จิวราทิปริกฺขารสฺส จ มตฺตทวนเสน.
ปวตฺต โลลูป จาปฺลย. เอวมาทโยติ
เอตฺถ อาทิ-สทฺเทน อิทริกาโนคฺคณฺย-
มทฺตปมาทา ทโย สงฺกยฺหนฺติ.

อสฺนฺตคฺคณฺยกา (ความไม่สันโดษ) มีความ
 ไม่ยินดีด้วยลาภของตนเป็นลักษณะ. ชื่อว่า
สิงฺกะ (ความรักใคร่) เพราะอรรถว่า
 ทิ่มแทง, ได้แก่กิเลสสิงฺกะ กล่าวคือความ
 รักใคร่อันเป็นของชาวเมือง. ความละโมภ
 ที่เป็นไป เกี่ยวกับการตกแต่งร่างกาย และ
 บริหารมีจิวรเป็นต้น ของคน ชื่อว่า จาปฺลย

^๑ ฉ. ...ปฏิจจน...

คุณสมาน-คุณรัตนา-ร้านนพรัตน์
 สร้างขึ้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(ความหึงเพื่อ). ด้วย อาทิ กัณฑ์ (ที่แปลว่า
เป็นต้น) ในบทว่า เอวมาทโย นี้
สงเคราะห์เอาโทษทั้งหลายมีอหิริกะ(ความ
ไม่ละอายบาปทุจริต) อโนตคัพปะ (ความ
ไม่เกรงกลัวบาปทุจริต) มหะ (ความมัว-
เมา) ปมาทะ (ความประมาท) เป็นต้น.

ปราปราชสฺส อุปนยฺหนลกฺขโณ อุปนาท (ความผูกโกรธ) มีความ
เข้าไปผูกไว้ ซึ่งความผิดของผู้อื่นเป็น
อุปนาโท. ปเรสฺส คุณฺมกฺขนลกฺขโณ มกฺโข.
ปฺรสฺส คุณฺเ ทสฺเสตฺตวํ อปฺเนนฺโต วย ลักษณะ. มักฺขะ (ความลบหลู่) มีความ
ยุกคฺคาทลกฺขโณ ปลาโส. ปฺรสมฺปคฺติ-
ลบลู่คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะ. ปลาสะ
อุสฺสยฺยนลกฺขณา อิสฺสา. อตฺตสมฺปคฺติ-
(ความแข่งดี) มีการถือคู่แข่งเป็นลักษณะ
นิกฺคยฺหนลกฺขณํ มัจฺฉริยํ. อิท อาทิ-สทฺเทน คุงฺทำคุณของผู้อื่นให้ปรากฏ แล้วขจัดเสีย
โหวจฺสฺสคฺปาปมิกฺคคฺคาทินํ สงฺคโห ฉะนั้น. อิสฺสา (ความริษยา) มีความ
ทฺฏจฺพฺโพ. ริษยาสมบัติของผู้อื่นเป็นลักษณะ. มัจฺฉริยะ
(ความตระหนี่) มีการซ่อนสมบัติของตนเป็น
ลักษณะ. ด้วย อาทิ กัณฑ์ ในอธิการแห่ง
บุคคลโทสจฺริคนํ หึงเห็นว่าสงเคราะห์เอา

^๑ ฉ. ทสิคฺวา.

โทษทั้งหลายมีโทษจัสสตา (ความเป็นคนว่ายาก) ปาปมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว) เป็นต้น.

อนุสุสา^๑หสนัน ณิ. อรติ^๒วิมาโต
มิธ. เจตโส อวุปสโม อุต^๓จจ.
 วิปปฏิสาโร กุก^๓จจ. สัสโย วิจิจ^๓จ.
 อโยนิโส ทพ^๓หคคาโท อาทานคคา^๓หิตา.
 ค^๓หิตส^๓ มิจ^๓จาคา^๓หส^๓ ทพ^๓พิเว^๓จียตา
 ท^๓ป^๓ปฏิ^๓นิ^๓ส^๓ค^๓ค^๓ิตา. อ^๓ธ อาท^๓-สท^๓เท^๓น
 ม^๓ญ^๓จ^๓ส^๓จ^๓อ^๓ส^๓ม^๓ช^๓ณ^๓า^๓ท^๓น^๓ี ส^๓ง^๓ค^๓โท ท^๓ญ^๓พ^๓โพ.

ความทอดยเพราะหาอุตสาหะมิได้
 ชื่อว่า ณิ. ความเลื่อมเพราะหาความ
 ยินดีมิได้ ชื่อว่า มิธะ. ความไม่สงบแห่งจิต
 ชื่อว่า อท^๓จ^๓จะ. ความเดือดร้อนใจ ชื่อว่า
กก^๓จ^๓จะ. ความสงสัย ชื่อว่า วิจ^๓จ^๓.
 ความยึดถือมั่นคงโดยไม่ถูกทาง ชื่อว่า
อาท^๓น^๓ค^๓ค^๓า^๓หิตา. ภาวะที่ความยึดถือผิดแห่ง
 บุคคลผู้ยึดถืออยู่ เป็นสิ่งที่ใคร ๆ เปล่ง
 ได้ยาก ชื่อว่า ทป^๓ปฏิ^๓นิ^๓ส^๓ค^๓ค^๓ิตา (ความเป็น
 ผู้ที่มีความยึดถือผิด อันผู้อื่นเปล่งได้ยาก).
 คัวย อาท^๓ ค^๓ัพ^๓ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ใน
 อธิการแห่งบุคคลโมหจรัตน^๓ี หิงเห็นว่า
 สงเคราะห์เอาโทษทั้งหลาย มี^๓ญ^๓จ^๓จะ

^๑ ฉ. อนุสุสาหนิ.

^๒ ฉ. อสตุติวิมาโต.

^๓ ฉ. ยถาคหิตส.

คุณรำเพย ปัทม

สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(ความหลงลืมสติ) อสัมปชัญญะ (ความไม่รู้สีก้าว) เป็นต้น.

มุตตจากตาคติ วิสภูจจากตา
นิสฺสงฺกปริจฺจาโก. ยถา มายาทโย,
คถา ปวตฺตา อกุสลกฺขนฺธา, ยถา อริยานิ
ทสฺสนกามคทาโย, คถา ปวตฺตา
กุสลกฺขนฺธา เวทิตพฺพา.

คำว่า มุตตจากตา (ความเป็นผู้สละ
ได้หัน) ก็คือความเป็นผู้สละได้ไม่ติดขัด
ได้แก่ปริจจาคได้ไม่ติดข้อง. ฟังทราบว่า
อกุศลชั้นทั้งหลายเป็นไป ก็เหมือนอย่างที
โทษทั้งหลายมีมายาเป็นต้นเป็นไป, กุศลชั้น
ทั้งหลายเป็นไป ก็เหมือนอย่างทีคุณทั้งหลาย
มีความเป็นผู้ไคร้จะพบเห็นพระอริยเจ้าทั้ง
หลายเป็นต้น เป็นไป.

ปสาทนียญฺจานนํ นาม วตฺตคฺคตฺตํ.
สํเวชนียญฺจานานิ ชาตฺติอาทีนํ. กุสลา-
นุโยเคติ กุสลธมฺมภาวนายํ. "เอวณฺจ
เอวณฺจ กริสฺสามิ"ติ กิจฺจํ รตฺติภาเค
ปริวิตกฺกนํ รตฺติ ธฺมายนฺวา. คถาวิตกฺกิตานํ
เคสํ ทิวสฺภาเค อญฺฺจานนํ ทิวา ปชฺชณฺนา.
นุราหริ ธวานาคิ อโศ จโศ จ. คคฺค
คคฺค อารมฺมเณ จิตฺตไวสฺสคฺโค.

วัตถุ ๓ (พระพุทฺธ พระธรรม พระ-
สงฆ์) ชื่อว่า ฐานะที่ควรเลื่อมใส. ทุกข์
ทั้งหลายมีชาติเป็นต้น (ชาติ ชรา พยาธิ
มรณะ ฯลฯ) ชื่อว่า ฐานะที่ควรสังเวช.
คำว่า ในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งกุศล คือ
ในการเจริญกุศลธรรม. การที่พราศรัภถึง
กิจทั้งหลายในคณกลางกัน ว่า "เราจักทำ
อย่างนี้ และอย่างนี้" ดังนี้ ชื่อว่า

คุณรำเพย ปัทม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เตเนวาท "อิหิ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกิ,
 เยนิจฺจกั ยตุถกามิ ยถาสุขนุ"^๑ติ "จิตฺตมสฺส
 วิธาวตี"^๒ติ จ.

รัคคิธุมายนา (กลางคืนสู่มควัน). ความไม่
 ขวนขวายกิจที่ตรึกไว้อย่างนั้น นั้นในคอน-
 กลางวัน ชื่อว่า ทิวา ปัสชลนา (กลางวัน
 ไม่ลุกเป็นเปลว). คำว่า หุราหุรงฺธาวนา
 (ความพล่านไปข้างนั้นข้างนี้) ก็คือความ
 ปล่อยจิตไปข้างนั้นข้างนี้ในอารมณ์นั้น ๆ.
 เพราะเหตุเช่นนั้นเอง จึงตรัสไว้ว่า "จิตนี้
 เที้ยวจาริกไปข้างหน้า ตามความปรารถนา,
 ในที่ที่ต้องการตามความสะดวก" ดังนี้ และ
 ว่า "จิตของเขาย่อมพล่านไป" ดังนี้.

ธมฺมปฺปวตฺติทสฺสนาทีสุ^๓ จ ปาหิยิ,
 อฏฺฐกถายมฺจ อนาคตเมวาทิ น สกฺกา
 วตฺตุนฺติ "สพฺพากาเรนา"^๑ติ วุตฺตํ. กิณฺจ
 กิณฺจ อากตมฺปิ อตฺถเววาทิ ทิ อธิปฺปาโย.
 "น สารโค ปจฺเจตพฺพนุ"^๒ติ วตฺวา ตตฺถ
 การณิ ทสฺเสนฺโค "ราคจริตสฺส ที"^๓ติ-
 อาทิมาท. อฺปฺปมาทวิทฺวาริโนติ ตตฺถ

ก็ในบรรดาเหตุให้ทราบจริยาทั้งหลาย
 มีความเป็นไปแห่งธรรม และอาการมีการดู
 เป็นคั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่า มิได้มาในพระ-
 บาลีและในอรรถกถาเสียเลย เพราะเหตุ
 นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สพฺพากาเรน" แต่
 เพราะเหตุที่...โดยอาการทั้งปวง ดังนี้
 เป็นคั้น. คือมีอธิบายว่า แม้ที่มาแล้ว

^๑ ชุ. ธ. ๒๔/๔๘.

^๒ ส. ส. ๑๔/๔๑.

^๓ ฉ. ธมฺมปฺปวตฺติทสฺสนาที, จ.

วินธายภาวํ ปฏิปชฺชเนน อปฺปมาทการิโน. (ในพระบาลีและอรรถกถานั้น) ก็มีเหมือน-
ภินนลภฺชญา อิริยาปถาทโยติ จาตุริเยน กัณฺธิค ๑ หน่อย ๑. ท่านอาจารย์กล่าวว่า
 อจาตุริเยน สณฺธิกั, สหสสา จ กมนาทโย. "บัณฑิตไม่ควรเชื่อถือเป็นสาระ" คั้งนี้แล้ว
น อุปฺปชฺชนฺตีคิ น ยุชฺชนฺติ. ปุจฺฉิตฺวา เมื่อจะแสดงถึงเหตุในความซ้อ้นั้น จึงกล่าว
ชานิตฺทพฺพนฺติ ธรรมปวตฺตคิอาทึ ปุจฺฉิตฺวา ว่า "รากจริตสฺส หิ" เพราะว่าธรรมชาติ
 ชานิตฺทพ. ทั้งหลายมีอิริยาบถเป็นต้น ที่กล่าวไว้สำหรับ
 กนรากจริต คั้งนี้เป็นต้น. คำว่า ซึ่งอยู่ด้วย
ความไม่เผอเรือ คือซึ่งมีปกติกระทำความ
 ไม่เผอเรือ โดยปฏิบัติความสงบเสงี่ยมใน
 อิริยาบถนั้นได้. คำว่า อิริยาบถเป็นต้น
ที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน คืออิริยาบถมีการเดิน
 เป็นต้น ที่น่ารัก ไม่น่ารัก ซ้า และเร็ว.
 คำว่า จะเกิด (อิริยาบถเป็นต้น ที่มีลักษณะ
 ต่าง ๆ กัน) หาได้ไม่ คือไม่ถูกต้อง. คำ
 ว่า ชกฺกถามเอา จึงจะพึงทราบ คือชกฺกถาม
 ถึงเหตุมีความเป็นไปแห่งธรรมเป็นต้น ก็
 พึงทราบได้.

๑ ฉ. น อุปฺปชฺชนฺติ.

๔๖. สัปปายี หิตัง, กิเลสวิฆาตีติ
 อตุโธ. อโธตเวทิกนฺติ อปริสฺสทุปริกฺเข-
 เวทิกัง. ภุมฺมฏฺจนฺติ ภุมิตฺเตเยว
 อปุญฺจหิตัง อปริมตฺตลหิตัง. เอกโต
 โยณตฺสฺส ปพฺพตฺปาตฺสฺส เหฏฺจนาโก
 อกตภิกฺตฺติมฺปิปริกมฺโม อกตฺปพฺภาโร.
ชฺตฺกามริตฺนฺติ อโธมุชาหิ โอยมฺพมานมุชาหิ.
ชฺตฺททวคฺคฺสฺสฺหิ ปริปุณฺณัง. โอยคฺคฺวิคฺคฺนฺติ
 ฉินฺนภินฺนัง. อชฺชชฺงฺคฺลํ ลฺลชฺทวสฺสรํ^๒
 ฉายฺยทฺทหิตัง.

๔๖. ชื่อว่า สัปปายะ ใ้แก่สิ่งที่เป็น
 ประโยชน์แก่อกุศล, ความว่า ชักขวางกิเลส.
 คำว่า ที่มียกพื้นที่มีไ้สร้าง ก็คือที่มียกพื้น
 ไม่สะอาด. คำว่า ตั้งอยู่บนดิน ก็คือตั้งขึ้น
 บนพื้นดินเลยที่เดียว ปราศจากพื้นเหนือดิน.
 ส่วนเบื้องล่างแห่งดินเขา ที่โน้มไปข้างหนึ่ง
 ซึ่งมีไ้ทำฝาและมีไ้รับพื้นที่ไว้ ชื่อว่า
เงื่อมเขาที่มีไ้ตักแต่ง. คำว่า เติมไปด้วย
ค้ำกาว คือเติมไปด้วยค้ำกาวตัวเล็ก ๆ
 ที่คว่ำหน้า ห้อยหัวลง. บทว่า โอยคฺคฺวิคฺคฺ
 แปลว่าหัก ๆ พัง ๆ. คำว่า แห้งแล้ง คือ
 ที่เลว ๆ มอซอ ปราศจากร่มเงาและน้ำ.

สีหฺพฺยคฺคฺมาทิกฺเขน สาสฺงฺกํ. ทฺฐรูปนฺติ
 วิรูปํ. ทฺฐพฺพณฺณนฺติ อสนฺนทฺรวณฺณํ, ทฺฐสฺสณฺจณฺ
 วา. ชาลาภาเรน กตฺตฺวํ ชาลปฺปวํ. สาณิ
วีย ชฺรสมฺมสฺสฺสนฺติ สาณิผลโก วีย
ทฺกฺขสมฺมสฺสฺสํ. ภาริกภาเวน, อนฺตรนฺตรา

ชื่อว่า นาระแวงภัย โดยภัยมีสี่หะและ
 เสือโคร่งเป็นต้น. บทว่า ทฺฐรูปํ แปลว่า
 นำเกลียด. บทว่า ทฺฐพฺพณฺณ แปลว่ามีสี่
 ไม่สวย, หรือมีทรากตรงเลว. ชนมฺท
 เขาทำไว้โดยอาการกั้งตาซ้าย ชื่อว่า

๑. ฉ. อญฺจาปิตี.
 ๒. ลฺลชฺทวสนนฺติ มณฺเฑ, ฉ. ลฺลชฺจฺจฺสรํ,
 ม. ฐฺสรํ.

คุณหน้าย ชินสมบุรณ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คุนนกรณณ จ กิจุฉปริหรัณ. อาณิ- ขนมตาชาย. คำว่า มีสัมผัสกระถ้างราว
กณจิกาทโคติ อาณินา, กณจिया จ กะผ้าปานคิบ คือมีสัมผัสเป็นทฤษ์เหมือน
 ปหตโสโก. อิท รากจริตสุส สปปาย, ผืนผ้าปานคิบ. ผ้านุ่งและผ้าห่ม ชื่อว่า
 เอวมสุส กิเลสสมุทาจโร น โทศิตติ รักษายาก ก็เพราะความที่หนัก, และ
 อธิปปาโย. เอเสว นโย เสเสสุปี. เพราะต้องปะชุนในระหว่าง. คำว่า
ที่ถูกเจาะพรุนไปด้วยลิ้มและหมุด คือที่มี
 ความสวยงาม ถูกทำลายไปด้วยลิ้มและ
 หมุด. นี้เป็นสัปปายะสำหรับคนรากจริต,
 อธิบายว่า โดยประการอย่างนี้ คนรากจริต
 นั้น จะไม่มีความฟุ้งขึ้นแห่งกิเลส. แม้
 ในบุคคลที่เหลือ ก็มีนัยนี้แหละ.

ทิสามุขนุติ ทิสามุขิ, อพโภกาสา-
ภิมุขนุติ อธิปปาโย. มหากสิณนุติ มหนต
กสิณมณฑล. เสสี เสนาสนาที่สุ ย
 วคคหุท โมหจริตสุส, คิ โทสจริตสุส
วคคสทิสเมว.

บทว่า ทิสามุขิ แปลว่าหันหน้าตรง
 ทิศ, อธิบายว่า หันหน้ายังที่โล่งแจ้ง. คำ
 ว่า กสิณใหญ่ คือดวงกสิณที่ใหญ่. ในบรรดา
 สัปปายะทั้งหลายมีเสนาณะเป็นคัน สัปปายะ
ที่เหลือ ที่ควรกล่าวไว้สำหรับคนโมหจริต
 อันใด, สัปปายะนั้น ก็เป็นเหมือนกับที่ท่าน
 กล่าวไว้สำหรับคนโทสจริคนั้นเอง.

๑ ฉ. หคโสโก.

วิตกกวิชาวนสเสว ปัจจโย โทติ
 ยถา ค อายสมโต เมฆียตเถรสส.
ทริมุเชติ ปพพตวิวเร. ปริตคตติ
สุปฺปสรวามตติ.

ชื่อว่า จะเป็นใจจ้ายแก่ความผ่านไป
แห่งวิตก ข้อนั้นย่อมเป็นเหมือนอย่างที่มีแก่
ท่านเมฆิยเถระ จะนั้น. บทว่า ทริมุเช
แปลว่าในชอกเขา. คำว่า ดวงกลืนเล็ก ๆ
ได้แก่ดวงกลืนที่มีขนาดครกหรือขัน.

ปเภทปริจฺเจทโต นิทานปริจฺเจทโต
วิภาวนปริจฺเจทโต สปปายปริจฺเจทโตติ
ปัจเจก ปริจฺเจท-สทฺโท โยเชตพฺโพ.
วิภาวนาติ "อัย รากจริโต"ติอาทินา
ชานนวิภาวนา. เอกจฺจกสิณานุสฺสติญฺจาน-
มตฺตสฺส ปสงฺเคน กถิตคฺตา วุตฺต "น จ
ตาว จริยานุกฺล กมฺมญฺจาน สพฺพากาเรน
อาวีกตฺน"ติ.

ปริจฺเจท คัพฺท (ที่แปลว่า การ-
กำหนด) พึงประกอบไว้เป็นแต่ละบทว่า
ปเภทปริจฺเจทโต โดยการกำหนดถึง
ประเภท นิทานปริจฺเจทโต โดยการกำหนด
ถึงเหตุ วิภาวนปริจฺเจทโต โดยการกำหนด
ถึงการแสดง สปปายปริจฺเจทโต โดยการ
กำหนดถึงสิ่งที่ เป็นสปปายะ. คำว่า การ
แสดง คือการแสดงเพื่อให้รู้โดยนัยว่า
"บุคคลนี้เป็นคนรากจริต" คังนี้ เป็นคัง.
ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ก็กรรมฐานที่อนุภูล
ต่อจริยา ข้าพเจ้ายังมีได้กระทำให้แจ้งไว้
โดยอาการทั้งปวงก่อน" คังนี้ เพราะเพียง

^๑ ฉ. ...ณฺล.

แต่กลืนและอนุสติฐานบางอย่างเท่านั้น ที่
ท่านกล่าวไว้โดยประสงฆ์.

จุดคำที่สภุมภูฐานวณณา

พรรณนากรรมฐาน ๔๐

๔๑. สังขาทนิตุเทศโตติ สังขาทานัง
"จตุคทาฬีสายา"ติ สังขยาวเสน กหิตานัง
อุทฺทัญฺจานัง นิตุเทศโต. "เอตฺถ เอตฺตกาณิ
อุปะจารชฺฌานาวทานิ, เอตฺตกาณิ
อุปะปนาชฺฌานาวทานิ"ติ อุปะจารุปะปนาวทโต.
"เอตฺตกาณิ เอกชฺฌานิกานิ, เอตฺตกาณิ
ทุกคิกชฺฌานิกานิ, เอตฺตกาณิ สกฺลชฺ-
ฌานิกานิ"ติ ฌานุปะเภทโต. "เอเตสุ
องฺคสมตฺติกุกโม, เอเตสุ อารมฺมณ-
สมตฺติกุกโม"ติ เอว สมตฺติกุกมโต.

๔๑. ชื่อว่า สังขาทนิตุเทศโต โดย
การแสดงไขกรรมฐานที่ได้แนบไว้ คือโดย
การแสดงไขกรรมฐานที่แนบไว้ ก็ที่ถือเอา
ยกขึ้นแสดงไว้ โดยเกี่ยวกับการแนบว่า
"กรรมฐาน ๔๐" ดังนี้. ข้อวินิจฉัยว่า
"ในกรรมฐานเหล่านี้ กรรมฐานเท่านั้นนำมา
ซึ่งอุปะจารฌาน, กรรมฐานเท่านั้น นำมาซึ่ง
อุปะปนาฌาน" ดังนี้ ชื่อว่า อุปะจารุปะปนาวทโต
โดยเป็นกรรมฐานนำมาซึ่งอุปะจารฌาน และ
อุปะปนาฌาน. ข้อวินิจฉัยว่า "กรรมฐาน
เท่านั้น ได้ฌานเดียว, กรรมฐานเท่านั้นได้ ๒
ฌาน หรือ ๓ ฌาน, กรรมฐานเท่านั้น
ได้ฌานทั้งสิ้น" ดังนี้ ชื่อว่า ฌานุปะเภทโต
โดยประเภทแห่งฌาน. ข้อวินิจฉัยมีอย่างนี้

ค.ช.ศุภกร โสคามุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ว่า "ในกรรมฐานเหล่านี้ มีการก้าวล่วง
องค์, ในกรรมฐานเหล่านี้ มีการก้าวล่วง
อารมณ์" ดังนี้ ชื่อว่า สมตักกมโต โดยการ
ก้าวล่วง.

"เอตตกาเนตถ วชฺเชตพฺพานิ, เอตตกาณิ วชฺชนาวชฺชนโต.
น วชฺเชตพฺพานี"ติ วชฺชนาวชฺชนโต. วชฺชนาวชฺชนโต.
อารมฺมณโตติ สภาวธมฺมนิมิตฺตนาตฺตพฺพ-
วเสน, จลิตาจลิตวเสน จ อารมฺมณ-
วิภาคโต. ภุมิโตติ กามาวจราทิภุมิ-
วิภาคโต. คถณโตติ ทิฏฺฐาทิวเสน
คถณวิภาคโต. ปจฺจยโตติ อารูปาทีนํ
ยถารหํ ปจฺจยภาวโต. จริยานุกูลโตติ
ราคจริยาทีนํ อนุกูลภาวโต.

ข้อวินิจฉัยว่า "ในกรรมฐานเหล่านี้ กรรม-
ฐานเหล่านี้ควรขยาย, กรรมฐานเหล่านี้
ไม่ควรขยาย" ดังนี้ ชื่อว่า วชฺชนาวชฺชนโต
โดยเป็นกรรมฐานควรขยาย และไม่ควรร
ขยาย. ชื่อว่า อารมฺมณโต โดยอารมณ์ คือ
โดยการจำแนกอารมณ์ โดยเกี่ยวกับเป็น
สภาวธรรม เป็นนิमित และเป็นวัตถุทัฬพะ
(วัตถุทัฬพะ คือไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็น
สภาวธรรมอะไร ๆ หมายความว่า เป็น
บัญญัติ), และโดยเกี่ยวกับเป็นอารมณ์ที่ไหว
และไม่ไหว. ชื่อว่า ภุมิโต โดยภุมิ คือ
โดยการจำแนกภุมิมีกามาวจรเป็นต้น. ชื่อ
ว่า คถณโต โดยการถือเอา คือโดยการ
จำแนกวิธีถือเอา โดยเกี่ยวกับเป็น
กรรมฐานที่ต้อง(เพ่ง)ดูเป็นต้น. ชื่อว่า

ค.ช.ศุภกร โสตามุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจุยโต โดยปัจจัย ก็โดยความเป็นปัจจัย
แก่คุณวิเศษทั้งหลาย มีรูปฌานเป็นต้น ตาม
สมควร. ชื่อว่า จริยานุกูลโต โดยเป็น
กรรมฐานที่อนุภูลต่อจรिया คือโดยความเป็น
กรรมฐานที่อนุภูล (เหมาะสม) ต่อจรिया
ทั้งหลาย มีรากจรियाเป็นต้น.

กมฺมฺญจานานีติ อารมฺมณฺหาเวณ
โยกกมฺมสฺส ปวตฺตัญฺจานานี. จตุก-
กฺษณานิกาคิ จตุพฺพิทฺธรูปาวจรชฺฌานวฺนฺโต,
เตสํ อารมฺมณฺญาคาคิ อตุโธ. จตุกฺกนย-
วเสณ เจตํ วุตฺตํ. ติกจตุกฺกชฺฌานีเกสฺสุติ
ติกชฺฌานีเกสฺ สุริเมสฺ พุทฺทมฺวิหาเรสฺ,
จตุกฺกชฺฌานีเกสฺ อานาปานกลีเณสฺ.
เสเสสฺสูติ วุตฺตาวเสเสสฺ เอกวิสฺตียา
กมฺมฺญจานเนสฺ.

คำว่า กรรมฐาน ได้แก่ที่ตั้งแห่ง
ความเป็นไปของการกระทำความเพียรโดย
ความเป็นอารมณ์. คำว่า จตุกษณานิกะ
(ไฉยาน ๔) คือได้รูปาวจรฌานทั้ง ๔
อย่าง, ความว่า เป็นอารมณ์ของรูปาวจร-
ฌาน ๔ อย่างเหล่านั้น. ก็คำนี้ ท่านกล่าว
ไว้โดยเกี่ยวกับเป็นฌานจตุกษณ. คำว่า
ในบรรดากรรมฐานที่ไฉยาน ๓ ไฉยาน ๔
คือ ในบรรดาพรหมวิหารข้างต้นซึ่งไฉยาน
๓, ในอานาปานและกลีธทั้งหลายซึ่งไฉยาน
๔. คำว่า ในบรรดากรรมฐานที่เหลือ คือ
ในบรรดากรรมฐาน ๒๑ ที่เหลือจากที่กล่าว
แล้ว.

ค.ช.ศุภกร โสตามุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิพพจกชุนา ทิฏฐททยรูปสสุ สตุตสสุ
 จิตฺตํ อาทิกมฺมิโก เจโตปริยญาณณ
 ปริจฺฉินฺทิตฺตํ สกฺโกติ, น อิตฺตสฺสชาติ
 กสิณฺพรณฺณํ เจโตปริยญาณสฺสชาติ ปจฺจโย
 โทติ. เตน วุตฺตํ "ปรสฺสตาณณจ เจตสา
 จิตฺตมฺมณาตฺตํ สมตฺโต โทติ"ติ. โอภาเสณ
ปริจฺฉินฺนตฺตาติ อตฺตโน จิตฺตกาเสณ
 ปริจฺฉินฺนตฺตา. ตถา อุกฺกทโกสฺสลลสฺส
 สมฺปาทิตฺตฺตา ปริจฺฉินฺนาภาเรเนว ตานิ
 อุปตฺติจฺจนฺติ, ตสฺมา นตฺถวทฺตนาติ
 อธิปฺปาโย.

พระโยคีผู้เป็นอาทิกัมมิกะ (แรกทำ
 ฌานหรืออภิญาได้) ย่อมสามารถจะกำหนด
 จิตของสัตว์ ผู้ที่ตนใช้ทิพยจักขุมองเห็นหทัยรูป
 แล้ว ด้วยเจโตปริยญาณได้ ไม่สามารถจะ
 กำหนดจิตของสัตว์นอกนี้ได้ ฉะนั้น การแผ่
 กลืนไป ย่อมเป็นปัจจัยแม้แก่เจโตปริยญาณ.
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "และย่อม
เป็นผู้สามารถที่จะรู้จิตของสัตว์อื่นทั้งหลายได้
ด้วยจิต(ของตน)" ดังนี้. คำว่า เพราะถูก
ตัดตอนด้วยโอกาส ก็เพราะถูกตัดตอนด้วย
 โอกาสที่ตนตั้งอยู่. เมื่ออธิบายว่า เพราะ
 พระโยคีทำอุคคทโกศลให้ถึงพร้อม โดย
 อาการอย่างนั้น กรรมฐานเหล่านั้นจึง
 ปราภว โดยอาการที่ถูกตัดตอนนั้นเทียว,
 เพราะฉะนั้น จึงไม่มีการชยาย.

สเ ปน โภจิ วทฺตเมยฺย, น เตน โภจิ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ก็ถ้าหากว่า
 กฺุโณติ ทสฺเสนฺโต อาท "อานิสฺสากาวา ไกร ๆ จะพึงชยาย, คุณอะไร ๆ เพราะ

๑ ฉ. เจโตปริยญาณสฺส.
 นตฺถิ วทฺตนาติ มณฺเษ, ฉ. น คตฺถ
 วทฺตนาติ.

ค.ช.สุภกร ไสตามุข
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จา"ติ. "เตสุ ปนา"ติอาทินา ตเมว การชยายนั้นหามิได้ กังนี้ จึงกล่าวว่า
 อานิสฺสาภาวํ วิวริติ. ยสฺมา วหฺมิตฺเตสุ "และเพราะไม่มีอานิสงส์" กังนี้. กัวย
 กุณฺพราสีเยว วหฺมิตฺติ, อวหฺมิตฺเตปิ คำว่า "อนึ่ง เมื่อพระโยคีชยายกรรมฐาน
 กามราควิกฺขมฺภนา โททียเยว, ตสฺมา เหล่านั้น" เป็นต้น ท่านเปิดเผยความไม่มี
 อานิสฺสาภาโว. วิญฺญาตฺติ วิปุลารมฺมณฺตาย อานิสงส์นั้นนั่นแหละ. เพราะว่าเมื่อชยาย
 สุปากฺกฺวา, วหฺมิตฺตนิมิตฺตตฺตาย อปฺปมาณา- ไป กองชากศพเท่านั้นเพิ่มขึ้น, แม้เมื่อ
 รมฺมณฺภาเวน ปริพฺยุตฺตตฺตติ อตุโถ. ไม่ชยาย ก็มีการช่มกามราคะได้นั้นเทียว,
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าไม่มีอานิสงส์. บทว่า

เกวลนฺติ สกลํ อนวเสสฺสิ. "ปจฺวี บทว่า เกวลํ แปลว่าทั้งสิ้น คือ
 อิมฺนฺ"ติ วจันํ อุปฺภูจฺจานากาเรน วุตฺตํ, ไม่เหลือ. คำว่า "สุปฺรูวณฺ" ท่านกล่าวไป
 น นิมิตฺตสฺส วหฺมเนนาตฺติ อธิปฺปาโย. ตามอาการที่ปรากฏ, อธิบายว่า ไม่ใช่
 ลากิตฺตาคฺติ สาคิตฺตํ ลากิตฺตาย, กล่าวไว้ เพราะมีการชยายนิมิต. คำว่า
 อุกฺกัสมฺกควสฺสีกาวโถตฺติ อตุโถ. เถโร หิ เพราะเป็นผู้ได้ความชำนาญ คือเพราะเป็น
 ปรมาย วสิปฺปคฺคฺคฺยา อสฺสมฺมตฺตเล อสฺสํ ผู้ได้ความชำนาญอย่างค้ำยั้งนัก, ความว่า
 สาเรนฺโค วิย ยตฺถ ตตฺถ นิสฺสินฺโฆปี เพราะความชำนาญที่ถึงความสูงส่ง. จริงอยู่

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิโตปิ คัม ฌานัม สสมาปชชเตว. เตนสสุ
 สมมุตโต นิมิต्तัม วทฺหิตัม วิย อุกฺกุจฺจาติ.
 เตน วุตฺตัม "สพฺพทิสาสู"ติอาทิ.

พระเถระ เพราะถึงความชำนาญอย่างยิ่ง
 ไม่ว่านั่งอยู่ ไม่วายืนอยู่ ในที่ใด ย่อมเข้า
 ฌานนั้น ในที่นั้นได้เลย กุจชัยม้าควมไปใน
 สนามม้า ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ นิมิตจึง
 ปรากฏแก่ท่านโดยรอบค้ำัน คุจได้ขยาย.
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "สพฺพทิสาสู"
 ในทิศทั้งปวง คัจฉันเป็นต้น.

วุตฺตาคี ฌมฺมสังกฺเก วุตฺตา.
 มหนฺเตติ วิปฺลเ. นินฺนถลาทิวเสณ ทิ
 เอกเทเส อจฺตฺวา สมมุตโต กถณวเสณ
 สกฺกสรฺเร นิมิตฺตัม กณฺหนตฺตสฺส ตัม มหนฺตัม
 โทติ. มหนฺเต วา สรฺเร. อปฺปเกติ
 สรฺรฺสสฺส เอกเทเส นิมิตฺตัม กณฺหนตฺติ โยชนา.
 อปฺปเก วา ชุทฺทเก ทารกสรฺเร. เอตฺนฺติ
 อสุภฺนิมิตฺตัม. อาทึนฺวณฺติ "อสุภฺราสีเอา
 วทฺหิติ, น จ โกจิ อานิสฺสโส"ติ วุตฺตัม
 อาทึนฺว.

คำว่า ที่ตรัสไว้ คือที่ตรัสไว้ในธัมม-
สังกหะ (ธัมมสังคณี). บทว่า มหนฺเต
แปลว่าในนิมิตที่ใหญ่. จริงอยู่ เมื่อพระโยคี
 ถือเอานิมิตในซากทั้งสิ้น โดยเกี่ยวกับการ
 ถือเอา(นิมิต)โดยรอบค้ำัว ไม่หยุดอยู่ที่ส่วน
 หนึ่งคือส่วนที่เว้า หรือส่วนที่นูนเป็นต้น นิมิต
 นั้นย่อมเป็นนิมิตใหญ่. หรือแปลว่าในซาก
 ที่ใหญ่. คำว่า ในซากเล็ก ประกอบความ
 ว่า ย่อมถือเอานิมิตในส่วนหนึ่งแห่งซากศก.
 หรือได้แก่ในซากทารกซึ่งเล็ก คือน้อย.

^๑ ฉ. อุคฺกุจฺจาติ. ^๒ อภิ. ส. ๓๔/๗๔.

^๓ ฉ. กณฺหาตฺติ.

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บ่ว่า เอต ได้แก่อสุภนิมิต. คำว่า โทษ
คือไม่เห็นโทษที่ท่านกล่าวไว้ว่า "กอง-
ซากศพเท่านั้นเพิ่มขึ้น, และอันสิ่งอะไร ๆ
ห้ามไม่" ดังนี้.

เสสาณิ น วทเขตพพานิติ
สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ อฺปตฺติโต วิวริตฺ
"กฺสฺมา"ติอาทิ วุตฺตํ. ปิจฺจปีตฺทาทีวเสน
อฺปฏฺจหนฺตมฺปิ นิमितฺตํ วาตสงฺฆาตสนฺนิสฺสยฺนฺติ
กตฺวา วุตฺตํ "วาทฺราสีเยว วทฺขตฺตี"ติ.
โอภาเสน ปริจฺฉินฺนฺติ นาสิกคฺคฺมุข-
นิมิตฺตาทีโอภาเสน ปริจฺฉเฑ๑. วาโยกฺสิณ-
วทฺขเน วิย น เอตฺถ โกจิ คฺุโณ, เกวล
วาทวทฺขนเมวาทิ อาท "สาทีนวตฺตา"ติ.

เพื่อจะเปิดเผยเนื้อความที่ได้กล่าวไว้
โดยย่อว่า แม้กรรมฐานที่เหลือทั้งหลายก็ไม่
ควรขยาย ดังนี้ โดยเข้าถึงเหตุ ท่าน-
อาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะเหตุไร" ดังนี้
เป็นต้น. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า นิมิตแม้
ที่ปรากฏอยู่ โดยเกี่ยวกับเหมือนปุยนุ่นเป็นต้น
ก็มีกองลมเป็นที่อิงอาศัย ดังนี้แล้ว จึงกล่าว
ว่า "กองลมเท่านั้นเพิ่มขึ้น" ดังนี้. คำว่า
เป็นกรรมฐานถูกตัดตอนด้วยโอกาส คือ เป็น
กรรมฐานที่มีการตัดตอนด้วยโอกาส มีปลาย-
จมูก ริมฝีปาก เป็นนิมิตเป็นต้น. คุณอะไร ๆ
ในการขยายอาณาปณนิมิตนี้ เหมือนอย่าง
ในการขยายว่าโยกสิณ ห้ามไม่, มีแต่การ

๑ ฉ. สปริจฺฉเฑที.

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เพิ่มลมอย่างเกี่ยวเท่านั้น เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า "เพราะมีโทษ" ดังนี้.

เตสนฺติ พุรหมวิหารานํ. นิมิตฺตฺตฺติ
อารมฺมณํ. น จ เตน อตฺถ อตฺถิ
เตน สุตฺตฺราสีวทฺธเนน ปจฺจวีกฺขิตฺตวาทฺธเน
วีย กิณฺจึ ปโยชนํ นตฺถิ. ปริกฺขทวเสนาติ
อปฺริกฺขทิตฺตสฺส ภาวนาวิสยสฺส ปฺริกฺขทวเสน,
น นิมิตฺตวทฺธนฺวเสน. เตนาท "เอกาวาส-
ทฺวิอาวาสาทินา"ติอาทิ. เอตฺถาติ
พุรหมวิหารภาวนายํ. ยทฺยฺนฺติ ยํ
ปฺริภาคนิมิตฺตํ อຍํ โยคี. สีมาสมฺภเวเทเนว
เหตุถ อฺปะจารชฺฌานปฺปะตฺติ, น นิมิตฺตฺ-
ปฺปะตฺติยา.

บทว่า เตสํ แปลว่าแห่งพรหมวิหาร. คำว่า
นิมิต ได้แก่อารมณ์. คำว่า และประโยชน์
ด้วยการเพิ่มขึ้นนั้น ห้ามไม่ คือประโยชน์
อะไร ๆ ด้วยการขยายกองสังขารนั้น เหมือน
อย่างในการขยายปฐมวิถีสถเป็นต้น ห้ามไม่.
คำว่า ด้วยอำนาจการกำหนดถือเอา คือ
ด้วยอำนาจการกำหนดถือเอาอารมณ์ แห่ง
ภาวนาที่ยังมิได้กำหนดถือเอา, มิใช่ด้วย
อำนาจการขยายนิมิต. เพราะเหตุนี้ ท่าน
จึงกล่าวว่า "โดยสถานที่ที่มีอวาสเดียว
๒ อวาสเป็นต้น" ดังนี้. บทว่า เอตฺถ
คือในการเจริญพรหมวิหาร. บทว่า ยทฺย
ตัดบทเป็น ยํ อันได้แก่ปฏิกากนิมิต (แปลว่า
ปฏิกากนิมิตใด) อຍํ อันได้แก่พระโยคี
(แปลว่า พระโยคินี้). จริงอยู่ ความ
เกิดขึ้นแห่งอุปจารณาน ย่อมมิได้โดยสมา-
สัมเปทะนั้นเทียว, มิใช่มิได้ด้วยความ-

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยที เอวํ กถํ ปริตฺตาทิอารมฺมณฺตภา
 ฌานสฺสํสาติ อาท "ปริตฺตอปปมาณารุมฺมณฺตภา
เจตฺถ^๑ ปริกฺกทวเสนา"ติ, กตฺปิเย สฺตฺเต
 ปริกฺกเหตุวา ปวตฺตภา เมตฺตาทโย
 ปริตฺตารมฺมณฺตา, พหุเก อปปมาณารุมฺมณฺตภาติ
 อตฺถโถ. อากาสํ กสิณฺคฺขมาภูมิตฺตา น
 วตฺตฺเตตฺตพฺพนฺติ โยชนา. วกฺขติ วา ยํ
 เตน สมนฺนุธิตพฺพํ.

เกิดขึ้นแห่งนิมิต (สีมาสัมภะวะ คือทำการ
 รวมแกน ได้แก่เจริณฺเมตฺตภาในสํคฺวทั้งหลาย
 ได้เสมอหน้าเท่าเทียมกัน).

หวังว่า ถ้าหากเป็นอย่างนี้ไซ้ ฌานจะหา
 ความมีอารมณ์เป็นปริตตะเป็นต้นได้อย่างไร
 ท่านอาจารย์กล่าวเฉลยว่า "อนึ่งในพรหม-
วิหารนี้ พึงทราบถึงความที่ฌานมีอารมณ์เป็น
ปริตตะและอปปมาณะ ก็ด้วยอำนาจแห่งการ
กำหนดถือเอา" คั้งนี้, ความว่า ธรรม
 ทั้งหลายมีเมตฺตภาเป็นต้นที่เป็นไป กำหนดถือ
 เอาสํคฺวทั้งหลายจำนวนเล็ก ๆ น้อย ๆ ชื่อ
 ว่ามีอารมณ์เป็นปริตตะ, ที่เป็นไป กำหนด
 ถือเอาสํคฺวจำนวนมาก ชื่อว่ามีอารมณ์เป็น
 อปปมาณะ คั้งนี้. ประกอบความว่า อากาส
เพราะเป็นที่กสิณฺตูกเพิกไป จึงไม่ควรขยาย
 คั้งนี้. หรือว่าท่านจกกล่าวถึงกรรมฐาน
 (อารมณ์)ใด ก็ควรเชื่อม (คำว่าไม่ควร
 ขยาย) เข้ากับกรรมฐานนั้น.

^๑ ฉ. ... เปตฺถ.

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริกมฺชเมว อารมฺมณํ วทฺเชตฺตํ สกฺกา, น อิตฺรณฺติ อาท "น หิ สกฺกา สภาวธมฺมํ วทฺเชตฺตํ"ติ. อารุปฺปํ ปฺริตฺตอปฺปมาณา-
 รมฺมณตา ปฺริตฺตกลฺลิตฺตสมาภูิกาสเส, วิปฺลกลฺลิตฺตสมาภูิกาสเส จ ปวตฺตียา
 เวทิตฺตพฺพา. เสสํ นี พุทฺธานุสฺสตีอาทนี
 ทส กมฺมฏฺจํ นานี. อนิมิตฺตคตฺตาคี
 ปฏฺภากนนิมิตฺตาทา วา.

อารมฺมณํ เกิดจากปริกรรมเท่านั้น อาจจะ
 ขยายได้, หาใช่อารมฺมณนอกนี้ไม่ เพราะ
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "จริงอยู่
ใคร ๆ ไม่อาจที่จะขยายสภาวธรรมได้"ตั้งนี้.
 ฟังทราบความมีอารมฺมณเป็นปฺริตตะ และ
 อับปมาณะ แห่งอรุปกรรมฐานทั้งหลายได้
 โดยความเป็นไปในอากาศ อันเป็นที่กลฺลิตเล็ก
 ถูกเพิกไป, และในอากาศอันเป็นที่กลฺลิตใหญ่
 ที่ถูกเพิกไปเกิด. ชื่อว่า กรรมฐานที่เหลือ
ทั้งหลาย (ที่ว่าไม่ควรขยาย) ได้แก่
 กรรมฐาน ๑๐ มีพุทฺธานุสฺสตีเป็นต้น. คำว่า
เพราะไม่มีนิมิต ก็คือเพราะไม่มีปฏฺภากนนิมิต.

ปฏฺภากนนิมิตฺตารมฺมณานีติ ปฏฺภาก-
 นิมิตฺตญฺจํ อารมฺมณานี. เสสํ นี อฏฺจํ รส.
เสสํ นี ฉาตี จตฺตารโ พุทฺหมวิทฺหารา,
 อากาสาณฺณจายตฺนํ, อากิณฺณจณฺณายตฺนนฺตี

บทว่า ปฏฺภากนนิมิตฺตารมฺมณานี
 แปลว่า มีอารมฺมณเป็นปฏฺภากนนิมิต. ชื่อว่า
กรรมฐานที่เหลือ (ที่ว่า หาไม่มีอารมฺมณเป็น
 ปฏฺภากนนิมิตไม่) ได้แก่กรรมฐาน ๑๘. คำว่า

^๑ ฉ. ปริกปฺช เมว.

อิมานิ เสสานิ ฉ. วิสุตฺตมาเนปฺพุทฺทาย กรรมฐาน ๖ ที่เหลือ (ที่ว่า มีอารมณ์เป็น วิปฺพกั. ปกฺขรมาเนโลทิตฺทาย โลทิตกั. นวตฺตัพพธรรม) ได้แก่กรรมฐาน ๖ ที่เหลือ กิมัน ปจฺลเนน ปฺพุวกั, จลิตารมฺมณั เหล่านี้ คือ พรหมวิหาร ๔, อากาสา- วุตฺตัก. วาตฺปานีวิวราทีหิ อนฺโต ปวิญฺจสฺส นัญฺจายตนะ ๑, อากิญจัญฺญายตนะ ๑. สุริยาโลกาทิกสฺส จลนากาโร ปณฺฑายตีติ วิปฺพกกรรมฐาน ท่านกล่าวว่ามีอารมณ์ โอภาสมณฑลารมฺมณฺมปิ จลิตารมฺมณั วุตฺตัก. สันไหว เพราะความที่มีหนองหลังไหลอยู่. ปฺพุพฺภาเคติ ปฏิกากนิมิตฺตฺปตฺติยา โลทิตกกรรมฐาน ท่านกล่าวว่ามีอารมณ์ ปฺพุพฺภาเค. สนฺนิสินฺนเมวาติ สนฺตัก สันไหว เพราะความที่มีโลทิตหลังอยู่ทั่ว. นิจฺจลเมว. ปฺพุวกกรรมฐาน ท่านกล่าวว่ามีอารมณ์ สันไหว เพราะมีหมุ่หนอนเคลื่อนไหวไปทั่ว. อากาโรที่เคลื่อนไหวของแสงสว่างแห่งพระ- อาทิตฺตยเป็นต้น ที่เข้าไปข้างใน(ห้อง) ทาง ช่องหน้าต่างเป็นต้น ย่อมปรากฏได้ เพราะ เหตุนั้น กสิณ แมทฺถวสฺสสว่างเป็นอารมณ์ ท่านก็กล่าวว่ามีอารมณ์สันไหว. คำว่า ในกาลอันเป็นส่วนเบื้องต้น คือในกาลอัน เป็นส่วนเบื้องต้น แต่การบรรลุปฏิกากนิมิต.

^๑ ฉ. ...ปวตฺติยา.

คำว่า เป็นอารมณ์สงบนิ่งที่เดียว ก็เป็น
อารมณ์สงบไม่หวั่นไหวอย่างเดียว.

เทเวสุติ กามาวจรเทเวสุ, ตถ
อสุภานิ, ปฏิกุสสุ จ อาหารสุ
อภาวโต. อสุสาสปสุสาสนิ พุทธมโลก
อภาวโต "อานาปานสุสติ จา"ติ วุตติ.

คำว่า ในเทวาททั้งหลาย ก็ใน
เทวาทชั้นกามาวจรทั้งหลาย, เพราะใน
เทวาทชั้นกามาวจรนั้น ไม่มีซากอสุภ และ
อาหารที่เป็นปฏิกุส. ท่านกล่าวว่า
"(กรรมฐาน ๑๒ เหล่านี้) และอานา-
ปานสติ (ย่อมไม่เป็นไปในพรหมโลก)"
ดังนี้ เพราะในพรหมโลกไม่มีลมหายใจเข้า
ลมหายใจออก.

ทิฏฺเฐนาติ ทิฏฺเฐน วตฺตนา
การณฺเฐน. คเหตุพพานิ อุกฺกเห-
ตพพานิ, อูปฺปาเหตุพพอกฺกหนิมิตฺตานิติ.
อตุโถ. เตนาท "ปุพฺพภาเคติอาทิ.
ตสุสาติ กายคตาสติยา. อุกฺกุสสุสาทนิ
ปคฺเตสุ ปจฺจมานวณฺณคฺคหนมฺเขน วา ตสุส
คเหตุพพตฺตา วุตติ "วาโยกสิณ
ทิฏฺฐณฺเฐนา"ติ. น อาทิกมฺมิเกน

บทว่า ทิฏฺเฐน ก็ด้วยการดู ใต้แก่
ด้วยวัตถุ (จักขุวัตถุ) อันเป็นเหตุ(แห่งการ
เห็น). คำว่า พฺงถิเอ ก็พฺงถิเอชั้น,
ความว่า มีอุคฺคหนิมิตฺที่พฺงทำให้เกิดขึ้น(ด้วย
การดู). เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"ในกาลอันเป็นส่วนเบื้องต้น" ดังนี้เป็นต้น.
บทว่า ตสุสา ใต้แก่แห่งกายคตาสติ. ท่าน
กล่าวว่า "วาโยกสิณ พฺงถิเอเอได้ด้วย-

คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กเหตุพหานีติ อาทิกัมมิเกน น กเหตุพพานิ,
 ภาวนารมภูวเสณ น ปฏฺจเปตพพานิ,
 ญฺเฐจิเม คโย พุรหฺมวิทฺหาเร, กสิณฺเส
 ฐปาวัจจตฺตตฺตชฺฌานณฺจ อนฺติคฺนฺตฺวา
 สมฺปาเทคฺคิ อสฺกฺกุณฺเณยฺยตฺตฺตา.

การคุณและการกระทบ" ทั้งนี้ เพราะวาโย-
 กสินนั้น พระโยคีพึงถือเอาได้ในใบอ้อย
 ใบข้าวกล้าเป็นต้น หรือโดยการถือเอา
 ที่ผิวหนังที่สั่นไหวอยู่เป็นช่องทาง. คำว่า
พระโยคีผู้เป็นอาทิกัมมิเก ยังไม่ควรถือเอา
 คือพระโยคีผู้เป็นอาทิกัมมิเก(เริ่มทำ) ยัง
 ไม่ควรถือเอา, ได้แก่ยังไม่ควรตั้งเข้าไว้
 ก่อน โดยเกี่ยวกับเป็นการเริ่มเจริญ,
 เพราะยังไม่บรรลุพรหมวิหาร ๓ ช่างต้น,
 และรูปาวจรจตุตถฌาน ในกสินทั้งหลายแล้ว
 ก็ไม่อาจทำให้สำเร็จได้.

อิเมสุ ปน กมฺมญฺจฺจาเนสุติ เอตฺถ
 กมฺมญฺจฺจานคฺคหฺตฺเตน ยถารทํ อารมฺมณานํ,
 ฌานานณฺจ กถณฺนิ เวทิตพฺพํ. สุขวิทฺหารสฺสชาติ
 ทิฏฺฐธมฺมสุขวิทฺหารสฺส.

ในคำว่า กัโนบรรตากรมฐาน
เหล่านี้ นี้ ทั่วยกศัพท์ว่ากรรมฐาน พึงทราบ
 ว่า ท่านถือเอาอารมณ์ทั้งหลาย และฌาน
 ทั้งหลาย ตามสมควร. คำว่า แก่สุขวิหาร
 คือแก่ที่ธรรมสุขวิหาร (ความอยู่เป็นสุข
 ในอัครภาพนี้)

"เอกาทสฺสํ กมฺมญฺจฺจานานิ อนฺนฺกลานิ"ติ
 อุกฺขุวิปฺจุจฺนํภวเสณ เจคํ วุคฺคํ. เอวํ

ก็คำว่า "กรรมฐาน ๑๑ อนุภล
 (ต่อบุคคลลราจจริต)" นี้ ท่านกล่าวไว้

คุณเนาวรัตน์ เอี่ยมฉิม, คุณพิชัย-คุณพิชิต แก้วศิริพงษ์, คุณสุภาธิป ขจรกิตติยุทธ
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เสเสสฺสปี. วคฺชติ ทิ "สหุญฺเจตฺตุนฺ"ติ-
 อาทิ. อนุกฺลานิ รากวิภูษณสฺส
 อุปายภาวโต. อญฺจ อนุกฺลานีติ โยชนา.
 เอวํ เสเสสฺส. เอกนฺติ อิทํ อนุสฺสทฺตือเปกฺขิ
 อนุสฺสทฺตีสฺส เอกนฺติ, น โมหจฺริตฺตวิคก-
 จริตาเปกฺขิ เตสํ อณฺณสฺสาปี อนุกฺลสฺส
 อลฺพฺภนโต.

โดยเกี่ยวกับเป็นข้าศึกตรง. แม้ในคำ
 ที่เหลือก็อย่างนี้. จริงอยู่ ท่านจกกล่าว
 ว่า "ก็คำทั้งหมด(ทั้งกล่าวมานี้) นี้" ทั้งนี้
 เป็นต้น. (กรรมฐาน ๑๑) ชื่อว่า อนุกฺล
 (ต่อบุคคลราคจริต) เพราะความเป็นอุปาย
 ช่มราคาะ. ประกอบความ(ให้เต็ม) ว่า
 กรรมฐาน ๘ อนุกฺล(ต่อบุคคลโทสจริต).
 แม้ในบทที่เหลือ ก็มีคำประกอบความอย่างนี้.
 คำว่า อย่างเดียวกัน (ในคำว่า อานาปานสติ-
 กรรมฐานอย่างเดียวกัน) นี้ เล็งถึงพวกอนุสติ
 คือเป็นกรรมฐานอย่างเดียวกัน ในบรรดา
 พวกอนุสติทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้น จึงมิได้
 เล็งถึงบุคคลโมหจริตและวิตกจริต เพราะ
 บุคคลโมหจริตและวิตกจริตเหล่านั้น ยังได้
 กรรมฐานที่อนุกฺลแม้อย่างอื่น.

^๑ ปาฐะเป็น อลฺพฺภนโต (เพราะไม่ได้)
 น่าจะเป็น ลพฺภนโต เหมือนอย่างใน
 ฉบับของมหาหมกฺกา จึงจะเข้ากับเรื่อง
 ได้แปลไปตามที่เห็นว่าน่าจะเป็น.

คุณเนาวรัตน์ เอี่ยมฉิม, คุณพิชัย-คุณพิชิต แก้วศิริพงษ์, คุณสุภาวิณี ขจรกิตติคุณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"สททจวิตสส ฉ อนุสสิโย"^๑ติ อิท^๑ คำว่า "อนุสติ ๖ อนุกุลต่อบุคคลสททจวิต"
 อติสปปายวเสน วุตถิ. อิมสเสว น^๑ ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับ เป็นสปปายะยิ่ง.
 อชฺฐวิปัจจนิกัง อิมสส อติสปปายนติ กลิ่นที่เหลือทั้งหลาย และอรุณ ๔ ชื่อว่า
 กเหตุพพสฺส วิเสสสฺส อภาวโต อนุกุลต่อบุคคลจวิตทั้งปวง เพราะไม่มีความ
สพพจริตานํ อนุกุลานิ. ปริตตนติ พิเศษที่พึงถือเอาได้ว่า เป็นข้าศึกตรงต่อ
 สรววมตฺตํ, อปปมาณนติ ตโต อธิกุปฺพมาณํ. จริตนี้แล เป็นสปปายะยิ่งสำหรับจริตนี้ กังนี้.
ปริตติ ภา สุปฺปสรววมตฺตํ, อปปมาณ คำว่า ที่เป็นปริตตะ (เล็ก) คือที่มีขนาดเท่า
 อธิกุปฺพมาณํ ขลมนุผลาทิกสิณฺหาเวน ชัน (หรือชามอ่าง), คำว่า ที่เป็นอปปมาณ
 ปริคฺคหิตํ. ขลมนุผลาทิกสิณฺหาเวน ชั้น (หรือชามอ่าง), คำว่า ที่เป็นอปปมาณ
 (หาประมาณมิได้) คือที่มีประมาณยิ่งกว่าชั้น
 (หรือชามอ่าง) นั้น. อีกอย่างหนึ่ง กลิ่นที่มี
 ขนาดกระดังหรือชัน ชื่อว่า ปริตตะ, ที่มี
 ประมาณยิ่งกว่า ชื่อว่า อปปมาณะ ได้แก่
 มณฑลลานเป็นต้น ที่พระโยคีกำหนด
 ถือเอาโดยความเป็นกลิ่น.

จตุคาโร ธมฺมาติ จตุคาโร คำว่า ธรรม ๔ อย่าง ได้แก่ธรรมที่
 มนสิกรณียา ธมฺมา. อุตฺตรินฺติ สีลสัมปทา, ภิภุหิงมนสิการ ๔ อย่าง. คำว่า ให้ยิ่ง
 กลุยาณมิตฺตคา, สปปายธมฺมสฺสวานํ, วิริยํ, ขึ้นไป คือ สูงกว่าความคั่งมั่นในธรรม ๔
 ปณฺนาติ อิมสฺส ปณฺจสฺส ธมฺเมสฺส ปทิจฺจฺจานโต อย่างเหล่านี้ คือ สีลสัมปทา ความถึงพร้อม

^๑ ฉ. สททจวิตสส ปริมา ฉ อนุสสิโย.

คุณเนาวรัตน์ เอี่ยมฉิม, คุณพิชัย-คุณพิชิต แก้วศิริพงษ์, คุณสุภาธิป ขจรกิตติยุทธ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปริ. อุสุภาติ อุสุภาวนา เอกาทสสุ
อุสุภกมฺมุจฺจาเนสุ ภาวนานุโยโค? เมตฺตาติ
อนโทโส โธโทโส วา ปวตฺตา เมตฺตา-
ภาวนา. อานาปานสฺสตีติ โสฬสวตฺตกา
อานาปานสฺสตีสมาธิภาวนา.

แห่งศีล ๑, กัลยาณมิตฺตา ความเป็นผู้มี
กัลยาณมิตร ๑, สัมปายธัมมัสสวณะ การฟัง
ธรรมที่เป็นสัมปายะ ๑, วิริยะ ความเพียร
๑, ปัญญา ความรู้ ๑. คำว่า อุสุภา คือ
อุสุภาวนา ได้แก่การประกอบ เนื่อง ๆ ซึ่ง
ภาวนาในอุสุภกรรมฐาน ๑๑. คำว่า
เมตฺตา ได้แก่เมตฺตาภาวนา ที่เป็นไปโดย
หาชอบเขตมิได้ หรือโดยมีชอบเขต. คำว่า
อานาปานสฺสตี ได้แก่สมาธิภาวนาในอานา-
ปานสฺสตีอันมีวตฺถ ๑๖.

วิตกกฺกุปฺจเจทาเยติ มิจฺฉาวิตกกฺกานํ
อุปฺจฉินฺทนตฺตถาย. อนิจฺจสฺสณฺญาติ "สพฺเพ
สังขารานํ อนิจฺจา"^๒ ติ เอวํ ปวตฺตา
อนิจฺจานุปัสฺสนา. อสมฺมิมานสมฺมุคฺคาตาเยติ
"อสมฺมิ"^๓ ติ อุปฺปชฺชนกสฺส นววิธมานสฺส
สมฺมุจฺฉินฺทนาย. เอตฺถ หิ เอกสฺสเสว

คำว่า เพื่อก็ควิตก คือเพื่อประโยชน์แก่การ
เข้าไปตัดเสียซึ่งมิจฉาวิตก. คำว่า อนิจจ-
สฺสณฺญา ได้แก่อนิจจานุปัสสนาที่เป็นไปอย่างนี้
ว่า "สพฺเพ สังขารานํ อนิจฺจา" สังขาร
ทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง ดังนี้. คำว่า
เพื่อดอนอสมฺมิมานะ คือเพื่อก็คชาคมานะ

^๑ ฉ. ภาวนานุโยคยา.
^๒ ชุ. ๖. ๒๕/๕๑, อัง. ทิก. ๒๐/๓๖๔,
 ชุ. มหา. ๒๔/๑๑๑.
^๓ ฉ. นววิธสุสาปี มานสฺส.

คุณเนาวรัตน์ เอี่ยมฉิม, คุณพิชัย-คุณพิชิต แก้วศิริพงษ์, คุณสุภาธิป ขจรกิตติยุทธ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตทาโร ฐมา ภาเวตพพา วุตตา, น
เอกสฺส จตุจริตตาย. เตน วิธยายติ
"สหพานิ กมฺมฏฺจานานิ สหพากุสล-
วิขมฺภานานิ สหพกุสลปริหฺรฺรฺหานานิ"ติ.

๔ อย่าง ที่เกิดขึ้นว่า "เรามีอยู่" ดังนี้.
จริงอยู่ ในสูตรนี้ สำหรับบุคคลคนเดียว
เท่านั้น ตรัสว่า ควรเจริญธรรม ๔ อย่าง,
จะได้ตรัสว่า ควรเจริญธรรม ๔ อย่าง
เพราะความที่บุคคลคนเดียวมีจิต ๔ อย่าง
ก็หาไม่. ทั่วยคำนั้น ชนย์่อมรู้ได้ว่า
"กรรมฐานแม้ทั้งหมด เป็นเครื่องข่มอกุศล
ทั้งปวง เป็นเครื่องเพิ่มพูนกุศลทั้งปวง"
ดังนี้.

เอกสฺสเสว สคต กมฺมฏฺจานานิ
วุตตานิ, น จายสฺมา ราหุโล สหฺพจริตฺติ
อธิปฺปาโย. วจนฺมตฺเตติ "อสุกกมฺมฏฺจานํ
อสุกจริตฺสฺส อณุกุลนฺ"ติ เอวํ วุตฺตวจน-
มตฺเต. อธิปฺปาโยติ ตถาวจนสฺส
อธิปฺปาโย. โส ปน "สหฺพญฺเจตฺนฺ"ติ-
อาหิณา วิภาวิตฺโต เอว.

อธิบายว่า ตรัสกรรมฐานสำหรับ
บุคคลคนเดียวเท่านั้นไว้ถึง ๑ กรรมฐาน, แต่
ว่า ท่านพระราหุโลได้เป็นคนจริตทุกจริต.
คำว่า ในสักว่าคำพูดเท่านั้น คือ (ไม่ควร
ทำความยึดมั่น) ในสักว่าคำพูดที่กล่าวแล้ว
อย่างนี้ว่า "กรรมฐานนั้น อนุกุลต่อกนจริต
นั้น" ดังนี้. คำว่า คำอธิบาย คือ
(แสวงหา) คำอธิบายแห่งคำพูดอย่างนั้น.
ก็คำอธิบายนั้น ท่านอาจารย์ได้เปิดเผยแล้ว

๑ ฉ. จตุจริยตาย.

ดร.สุภักดิ์ ศิวะรักษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรธรรม ๒. ๗. ๑-๓๖

ด้วยคำว่า "สหุญเจต" ก็กำลังหมด
ตั้งกล่าวมานี้ ตั้งนี้เป็นต้นนั้นเทียว.

๔๘. เอวัง ปิโย ๒
ครู"คืออาทินา
วุดตบุปการิ กลุยาณมิตติ "อตุตโน ปตุตจิวัริ
สยเมว คเหตุวา"คืออาทินา วุดตนเยน
อุปสงกมิตวา. โสมนัสสเมว อุปชชติ
เอวัง "พหุปริสสุโยยิ อตุตภาโว จาเนเยว
มยา นิยุยาติโต"ติ. เตนาท "ยถา ทิ"ติ-
อาทิ.

๔๘. พระโยคี ชื่อว่า เข้าไปหา
กัลยาณมิตร ผู้มีประการตั้งกล่าวแล้วอย่างนี้
ด้วยคำว่า "น่ารัก น่าเคารพ" เป็นต้น
ตามนัยที่ได้กล่าวไว้ว่า "ถือเอาบาตรและ
จีวรของตนเสียเองเท่านั้น" เป็นต้น. ชื่อว่า
จะเกิดแต่โสมนัสอย่างเกี่ยว ก็เมื่อพิจารณา
อย่างนี้ว่า "อัศภาพอันมีอันตรายมากมายนี้
เราได้มอบไปในฐานะที่ควรแล้วเทียว"ดังนี้.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวอุปมาว่า "ยถา
ทิ" เหมือนอย่างว่า ตั้งนี้เป็นต้น.

อตุตชชนีโยติ น ตชเชตพุโพ น
นิกุกเหตุพุโพ. สุวายิ อตุตชชนียาโว
โทวจสุสตาย วา ลียา, อัจริเย
อนิวิฏฐเปมตาย วาคิ คหุณยิ หสุเสตุ
"ทุพพโจ วา"คืออาทิ วุดต. โย ทิ

บทว่า อตุตชชนีโย แปลว่าเป็นผู้ที่
อาจารย์ฟังตักเตือนไม่ได้ ก็ฟังชม(ห้าม-
ปราม)ไม่ได้. ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
ผลทั้ง ๒ อย่างนี้ว่า ความเป็นบุคคลผู้
อาจารย์ฟังตักเตือนมิได้ นั้น ฟังมีเพื่อ

๑ ฉ. สหุโยยิ น ทิสฺสุติ.
๒ อง. สตุตค. ๒๓/๓๓.

ดร.สุภักดิ์ ศิวะรักษ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาจารย์ชื่อนี้มาโน^๑ โภปณฺจ โทสณฺจ
 อปจฺจนฺจ ปาทุกโรติ, โย วา "กิมสฺส
 สนฺติเก วาเสนา"ติ ปกฺกมฺติ, อมฺ ทุวิโชนฺปี
 อตฺตชฺชนฺนีโย. ธมฺเมนาติ โอวาทานุ-
 สาสนฺนีธมฺเมน. กุพฺหิ กนฺถนฺติ
 กมฺมฏฺฐานกนฺถํ, สจฺจปฏฺิจฺจสมฺมุปาทาหิตฺตํ
 กมฺภีรํ สุตฺตคาปฏฺิสฺสยฺตคฺคณฺจ.

ความเป็นผู้ว่ายากบ้าง, เพื่อหาความรัก-
 โกรธติดอยู่ในอาจารย์มิได้บ้าง ทั้งนี้ จึง
 กล่าวว่า "เป็นผู้ว่ายากบ้าง" ทั้งนี้เป็นต้น.
 จริงอยู่ บุคคลใดพออนุอาจารย์ตักเตือน ก็
 ทำความซัดเคือง ความโกรธ และความ
 ไม่เชื่อถือให้ปรากฏ ก็ดี, บุคคลใดคิดว่า
 "ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ในสำนักของคน
 ผู้นั้นเล่า" ทั้งนี้ แล้วหลีกไปเสียก็ดี, บุคคล
 แม้ทั้ง ๒ จำพวกนี้ ชื่อว่าผู้ที่อาจารย์พึง
 ตักเตือนมิได้. คำว่า (สงเคราะห์) ด้วย
ธรรม ได้แก่ ด้วยธรรม คือโอวาทและ
 อนุสาสนี. คำว่า กัณเฑาะที่ลึกลง คือกรรม-
 ฐานกัณเฑาะ (บทเรียนเกี่ยวกับกรรมฐาน),
 อันประกอบด้วยสัจจะ และปฏิจสมุပ္บาท
 เป็นต้น และเกี่ยวข้องกับสุตฺตคาอันลึกลง.

คฺมุหํ อตฺถายาติ วคฺคเตติ
 "สคฺปิเรเส ปปาเต ปคเนน คฺมุหํ
 โกจฺ อคฺโค โหติ"ติ เกนจฺ วคฺคเต.

ชื่อว่า คฺมุหํ อตฺถายาติ วคฺคเต
 ความว่า รูปหนึ่งกล่าวว่า "ประโยชน์
 อะไร ๆ แก่ท่าน ด้วยการที่ระดมระโคค

^๑ ฉ. ศุขชียมาโน.

ขัสนุโคติ "มนุสฺสกกุเกณ คุมฺหากํ โภจ
 อตุโถ^๑ติ วุตฺเต ขัสนุโค^๑ นิรวเสส^๑
 อตุคภาวํ เชเปค^๒ อุสฺสเหยฺย^๒. "มม
 อสฺสาสปฺสฺสาสสนิรฺรุตฺตเนน คุมฺหากํ โภจ
 โรควุปสมาทิโก อตุโถ อตุถิ^๑ติ เกนจิ
 วุตฺเต. สตีปี ภิภุชฺหิ อัจริเย
 ภคฺติปฺปเวทนมฺเชน วิริยารมฺโภ เอว
 ปเวทิตฺโต.

ลงไปในทเวลิกข์ ๑๐๐ คนมีอยู่ละก็" ดังนี้
 คำว่า ดู ความว่า ภิภุชฺหิหนึ่งกล่าวว่า
 "ประโยชน์อะไร ๆ แก่ท่านด้วยตะกอน
 มนุษย์มีอยู่ละก็" กระผมอาจดูอรรถาพให้สน
 ไปไม่มีเหลือ. อีกรูปหนึ่งกล่าวว่า "ประ-
 โยชน์อะไร ๆ แก่ท่านมีหายโรคได้เป็นต้น
 ด้วยการคบลมหายใจเข้าลมหายใจออกของ
 กระผมมีอยู่ละก็". เป็นอันภิภุชฺหิทั้ง ๓ รูป
 ประกาศการริเริ่มความเพียร โดยการ
 ประกาศความมักคิในควาอาจารย์ เป็นชอง-
 ทางนั้นเอง.

๔๘. อณฺเฑคฺค ปวตฺติตฺวาปี จิตฺต^๑
 อากมฺม ยตฺถ เสติ, โส ตสฺส อาสโย
 "มิกาสโย" วีย, อาสโย เอว
อชฺฌาสโย. โส ทฺวิโร วิปฺนฺโน,
สมฺปนฺโนติ. ตตฺถ วิปฺนฺโน สสฺสคาติ-

๔๘. จิต แม้ว่าเป็นไปในอารมณ์อื่น
 แล้วกลับมามีอกษัยอยู่ในอารมณ์ใคนั้น ชื่อว่า
 อกษัย ที่อกษัยแห่งจิตนั้น เหมือนอย่างคำว่า
 "มิกาสยะ" ที่อกษัยแห่งนี้อ จะนั้น, อกษัย
 นั้นเองเป็นอชฌาสัย. อชฌาสัยนั้นมี ๒ อยาง

^๑ จ. ขัสนุโคติ.
^๒ จ. อสฺสาสปฺสฺสาสสนิรฺรุตฺตเนน,
 ส. . . . สนิรฺรุมภเนน.

ดร.สุภักดิ์ ศิวะรักษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มิจุฉานินเวสนิสฺสโต. สมฺปนฺโน ทฺวิโต
 วมฺภฺนินฺสฺสโต วิวฺภฺนินฺสฺสโตติ. เตสุ
 วิวฺภฺนินฺสฺสโต อชฺฌาสโย "สมฺปนฺนชฺ-
 ฌาสเยนา"ติ อธิธาปฺเปโต.

คือ อชฺฌาสยวิบัติ ๑ อชฺฌาสยอันถึงพร้อม ๑.
 ในอชฺฌาสย ๒ อย่างนั้น อชฺฌาสยวิบัติอาศัย
 ความยึดมั่นคิดว่า เทียง เป็นต้น. อชฺฌาสย
 อันถึงพร้อมมี ๒ อย่าง คือ ที่อาศัยวิภฺญะ ๑
 ที่อาศัยวิภฺญะ ๑. ในอชฺฌาสยอันถึงพร้อม
 ๒ อย่างนั้น ในคำว่า "เป็นผู้มีอชฺฌาสยอัน
 ถึงพร้อม" นี้ ท่านประสงค์เอาอชฺฌาสยที่
 อาศัยวิภฺญะ.

อิทานิ นํ วิภาเคน ทสฺเสตุ "อโลภาทินํ
 วเสนา"ติอาทิ วุคฺคํ. ตตฺถ จหากาเรหิตฺติ
 อลุพฺภนาทํหิ จหิ อากาเรหิ. สมฺปนฺนชฺ-
 ฌาสเยนาติ ปุพฺพภาทิกยานํ สีลสมฺปทาทินํ
 สาธนวเสน, โลกุตฺตรานํ อุปนิสฺสยภาเว
 จ สมฺปนฺโน อชฺฌาสโย เอตฺตสฺสาติ
 สมฺปนฺนชฺฌาสโย, เตน. อโลภาทโย หิ
 อเนกโทสวิธมนโต, อเนกคฺฤวาทโต จ
 สตฺตฺตานํ พุพฺพการา วิเสสโต โยคิโน.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงอชฺฌาสยอัน
 ถึงพร้อมนั้น โดยการจำแนก จึงกล่าวว่า
 "โดยเกี่ยวกับคุณทั้งหลาย มีโลภะเป็นต้น"
 ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า ค้ำย
อาการ ๖ คือค้ำยอาการ ๖ มีอาการที่
 ไม่โลภเป็นต้น. คำว่า เป็นผู้มีอชฺฌาสยอัน
ถึงพร้อม ความว่า ชื่อว่าเป็นผู้มีอชฺฌาสยอัน
 ถึงพร้อม เพราะอรรถว่ามีอชฺฌาสยอันถึง
 พร้อม โดยเกี่ยวกับการทำคุณอันเป็นส่วน-

๑ จ. พุทการา.

คุณทัศนีย์ พวงไพโรจน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตถา ที อโลภาทโย มจฺเจรมลาทีนํ เบื้องต้น มีศีลสัมปทาเป็นต้น ให้สำเร็จ,
 ปฏิปกฺขภาเวน ปวตฺตุนฺติ. วุตฺตํ เหนือ : และโดยความเป็นอุปนิสัยปัจจัย แก่โลกุตร-
 ธรรมทั้งหลาย, ได้แก่เป็นผู้มีอัชฌาสัย
 อันถึงพร้อมนั้น. จริงอยู่ ธรรมทั้งหลาย
 มีอโลภาเป็นต้น เป็นอุปการะมากแก่สัตว์
 ทั้งหลาย โดยการกำจัดโทษเป็นอเนก,
 และโดยการนำมาซึ่งคุณเป็นอเนก เป็น
 อุปการะมากมาย แก่พระโยคีโดยพิเศษ.
 จริงอย่างนั้น ธรรมทั้งหลายมีอโลภาเป็นต้น
 ย่อมเป็นไปโดยความเป็นปฏิปักษ์ต่อมลทินคือ
 มัจฉริยะเป็นต้น. ข้อนี้สมจริงตามที่พระ-
 อรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า :

"อโลโก มจฺเจรมลลสุส ปฏิปกฺโข,
 อโทโส หุสฺสีลฺยมลลสุส, อโมโห
 กุสฺเสสุ ธมฺเมสุ อภาวนายาคี.
 อโลโก เจตฺถ ทานเหตุ, อโทโส
 สีลเหตุ, อโมโห ภาวนาเหตุ.

"อโลภา เป็นปฏิปักษ์ต่อมลทิน คือ
 ความตระหนี่, อโทสะ เป็นปฏิปักษ์
 ต่อมลทิน คือ ความทุกีล; อโมหะ
 เป็นปฏิปักษ์ต่อความไม่เจริญ ใน
 กุศลธรรมทั้งหลาย กังนี้. อนึ่ง

๑ ฉ. อภาวนาย.

เตสุ จ อโลเภณ อนธิกั กณฺหาติ
 ลุฑฺฐสฺส อธิกฺกุกฺกหณฺโต, อโทเสณ
 อญฺญิ ทุฏฺฐสฺส โอนฺนคฺกหณฺโต,
 อโมเทน อวิปริตฺติ มุฬฺหสฺส
 วิปริตฺตคฺกหณฺโต.

ในบรรดาธรรม มือโลภะเป็นต้น
 เหล่านี้ อโลภะเป็นเหตุแห่งทาน,
 อโทสะเป็นเหตุแห่งศีล อโมหะเป็น
 เหตุแห่งภาวนา. อนึ่ง ในบรรดา
 ธรรม มือโลภะเป็นต้นเหล่านี้
 บุคคล ย่อมถือเอาไม่มากเกินไป
 เพราะอโลภะ เพราะคนโลภมีการ
 ถือเอามากเกินไป, ย่อมถือเอา
 ไม่บกพร่องเพราะอโทสะ เพราะ
 คนมักโกรธ มีการถือเอาบกพร่อง,
 ย่อมถือเอาไม่ผิดพลาด เพราะ
 อโมหะ เพราะคนหลงมีการถือเอา
 ผิดพลาด.

อโลเภณ เจตฺถ วิชฺชมานิ
 โทสํ โทสโต ธาเรณฺโต โทเส
 ปวตฺตติ, ลุฑฺโธ หิ โทสํ
 ปฏิจฺฉาเทติ. อโทเสณ วิชฺชมานิ

อนึ่ง ในบรรดาธรรมมือโลภะ
 เป็นต้นเหล่านี้ บุคคลยอมรับโทษที่
 มีอยู่ โดยความเป็นโทษ ย่อมเป็น
 ไป(สารภาพ)ในโทษ เพราะ

๘ ๑ ฉ. อุนคฺกหณฺโต.

ฌ ฌโต ธาเรณโต ฌ
 ปวตฺตติ, ทฺฐโจ หิ ฌ มกฺขติ.
 อโมเหณ ยถาว^๑ ยถาวโต
 ธาเรณโต ยถาสภาเว^๒ ปวตฺตติ,
 มุโหหิ หิ ตจฺฉิ "อตจฺฉนฺ"ติ
 อตจฺฉนฺ "ตจฺฉนฺ"ติ กตฺทาติ.
 อโลเกน จ ปิยวิโยคทุกฺขิ^๓ น
 โหติ ลุทฺธสฺส ปิยสพฺภาวโต
 ปิยวิโยคาสหนโต จ, อโมเหณ
 อปฺปิยสมฺปิโยคทุกฺขิ น โหติ
 ทฺฐจฺจสฺส อปฺปิยสพฺภาวโต,
 อปฺปิยสมฺปิโยคาสหนโต จ, อโมเหณ
 อิจฺฉิตาลาภทุกฺขิ น โหติ,
 อมุพฺพหฺสฺส หิ "ตี กุเตตฺถ ลพฺภา"ติ
 เอวมาทิจฺจเวกฺขณสพฺภาวโต.

อโลภะ, เพราะว่าคนโลภยอม
 ปกปิดโทษ. ย่อมยอมรับทุกข์ที่มีอยู่
 โดยความเป็นคุณ ย่อมเป็นไป
 (ประพฤติ) ในคุณเพราะอโทสะ,
 เพราะว่าคนมักโกรธ ย่อมลบหลู่
 คุณ. ย่อมยอมรับสภาวะตามที่เป็น
 จริง โดยเป็นสภาวะตามที่เป็นจริง
 ย่อมเป็นไป (ประพฤติ) ในสภาวะ
 ตามที่เป็นจริง เพราะอโมหะ,
 เพราะว่า คนหลงยอมถือเอาสิ่งที่
 จริงว่า "ไม่จริง" และสิ่งที่ไม่จริง
 ว่า "จริง". อนึ่ง ทุกข์เพราะ
 ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ย่อม
 ไม่มีเพราะอโลภะ เพราะคนโลภ
 ต้องมีสิ่งที่ตนรักเป็นปกติ และ
 เพราะคนโลภ ทนความพลัดพราก
 จากสิ่งที่รักมิได้, ทุกข์เพราะความ

^๑ ฉ. ยถาวสภาว^๑ ยถาวสภาวโต.

^๒ ฉ. ยถาวสภาเว.

^๓ ฉ. ปิยวิปโยคทุกฺขิ.

คุณทัศนีย์ พวงไพโรจน์
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ย่อม
ไม่มีเพราะอโทสะ เพราะคน
มักโกรธ ต้องมีสิ่งที่ตนเกลียดเป็น
ปกติ, และเพราะคนมักโกรธ ทน
ความประจวบกับ สิ่งที่ไม่เป็นที่รัก
มิได้, ทุกข์เพราะไม่ได้สิ่งที่ต้อง-
การ ย่อมไม่มีเพราะอโมหะ,
เพราะว่า คนไม่หลงมีการพิจารณา
อย่างนี้ว่า "ข้อนี้ เราจะหาได้ใน
ธรรมนี้ แต่ที่ไหนกัน" คั้งนี้เป็นต้น
เป็นปกติ.

อโลภณ เจตตุ ชาตีทุกขี น
โทติ อโลภสฺส ตณฺหาปฏิกุชโต,
ตณฺหามูลกตฺตา จ ชาตีทุกฺขสฺส,
อโทเสน ชราทุกขี น โหติ
ติกุชฺโทยสฺส ธิปฺปํ ชราสมุทฺวาโต,
อโมเทน มรณทุกขี น โหติ,
สมฺโมทมรณคฺ ทุทุกขี, น จ ตํ

อนึ่ง ในบรรดาธรรมมีโอโลกะ
เป็นต้นเหล่านี้ ชาตีทุกขีย่อมไม่มี
เพราะอโลภะ เพราะอโลภะ เป็น
ปฏิปักษ์ต่อคัมหา และเพราะชาตีทุกขี
มีคัมหาเป็นมูล, ชราทุกขีย่อมไม่มี
เพราะอโทสะ เพราะบุคคลผู้มี
โทสะแข็งกล้า มีความแก่เร็ว,

๑. ฉ. สมฺโมทมรณคฺ .

คุณเนื่อนวล สวัสดิคุณ ฌ อยุธยา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อมุพฺพหุสฺส โทติ. อโลเภณ จ
 กทฺฐจํ, อโมเหณ ปพฺพชิตานํ,
 อโทเสน ปน สพฺเพสมฺปิ
 สุขสฺวาस्ता โทติ.

มรณทุกข์ย่อมไม่มีเพราะอโมหะ, ก็
 ความหลงตายเป็นทุกข์, แต่คน
 ไม่หลงย่อมไม่มีทุกข์ คือความหลง
 ตายนั่น. อนึ่ง ความอยู่ร่วมกันเป็น
 สุขแห่งพวกกฤหัสถ์ ย่อมมีเพราะ
 อโลภะ, ความอยู่ร่วมกันเป็นสุข
 แห่งพวกบรรพชิต ย่อมมีเพราะ
 อโมหะ, ก็ความอยู่ร่วมกันเป็นสุข
 แม้แห่งคนทั้งปวง ย่อมมีเพราะ
 อโทสะ.

วิเสสโต เจตฺถ อโลเภณ
 เปตฺติวิสเย อูปตฺติ น โทติ,
 เยภฺยเยน หิ สตฺตา ตณฺหา
 เปตฺติวิสยํ อูปชฺชนฺติ, ตณฺหา
 จ ปฏิปกฺโข อโลภ. อโทเสน
 นิรเย อูปตฺติ น โทติ, โทเสน
 หิ จณฺทชาตฺตยา^๑ โทสฺสทิสฺสิ นิรยํ

อนึ่ง โดยพิเศษ ในบรรดา
 ธรรมมีอโลภะเป็นต้นเหล่านี้ ความ
 อูปัตติในเปรตวิสัย ย่อมไม่มีเพราะ
 อโลภะ, เพราะว่าสัตว์ทั้งหลาย
 โดยมาก เข้าถึงเปรตวิสัยเพราะ
 ตัณหา, ก็อโลภะเป็นปฏิปักษ์ต่อ
 ตัณหา. ความอูปัตติในนรก ย่อม

^๑ ส. จณฺทชาลตาย.

อุปชฺชนฺติ, โทสฺส จ ปฏิกฺโข
 อโทโส. อโมเหณ ติจฺฉานโยนียํ
 นิพฺพตฺติ น โหติ, โมเหณ หิ
 นิจฺจสมฺมุพฺหิ ติจฺฉานโยนึ
 อุปชฺชนฺติ, โมหปฏิกฺโข จ
 อโมโห. เอเตสุ จ อโลโก
 รากวเสน อุปกมนฺตฺส อภาวโร,
 อโทโส โทสวเสน อุปกมนฺตฺส,
 อโมโห โมเหณ อมชฺชตฺตภาวตฺส.

ไม่มีเพราะอโทสะ, เพราะว่า
 สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงนรกอัน
 เสมือนโทสะ เพราะความที่มีชาติ
 คุร้ายได้เพราะโทสะ, ก็โทสะ
 เป็นปฏิปักษ์ต่อโทสะ. ความบังเกิด
 ในกำเนิดเครื่องฉาน ย่อมไม่มี
 เพราะอโมหะ, เพราะว่าสัตว์-
 ทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงกำเนิด
 เครื่องฉาน ซึ่งลุ่มหลงเป็นนิตย์ได้
 เพราะโมหะ, ก็โมหะเป็นปฏิปักษ์
 ต่อโมหะ. อนึ่ง ในบรรดาธรรม
 มีอโลหะเป็นต้นนี้ อโลหะเป็น
 ตัวกระทำให้ไม่มีความข้องแวะด้วย
 อำนาจรากะ, อโทสะเป็นตัว
 กระทำให้ไม่มีความข้องแวะ ด้วย
 อำนาจโทสะ, อโมหะเป็น
 ตัวกระทำให้ไม่มีความไม่เป็นกลาง
 ด้วยโมหะ.

๑ ฉ. โมทวเสน.

ตีหิ เจเตหิ ยถาปฏิปาฎิยา

เนกขัมมสัณฺหา อပ္พาปาทสัณฺหา
 อวิหิงสาสัณฺหาติ อีมา ทิสฺโส,
 อสุภสัณฺหา อပ္ปมาณสัณฺหา
 ธาตุสัณฺหาติ อีมา จ ทิสฺโส สัณฺหา
 โหนติ. อโลเกน ปน
 กามสุขลลิกานุโยคอนุตฺตสฺส, อโทเสน
 อตฺตกิลมณานุโยคอนุตฺตสฺส ปรีวชฺชนิ
 โหติ, อโมเหเน มชฺฌิมาย
 ปฏิปตฺติยา ปฏิปชฺชนิ. ตถา
 อโลเกน อภิชฺฌากายกนฺถสฺส
 ปเภทนํ โหติ, อโทเสน
 พุยาปาทกายกนฺถสฺส, อโมเหเน
 เสสฺสกนฺถทวยสฺส. ปุริมานิ จ
 เทว สติปฏฺจานานิ ปุริมานิ
 ทฺวินฺนํ อานุกาเวเน, ปจฺฉิมานิ
 ปจฺฉิมสฺเสว อานุกาเวเน อิชฺฌนฺติ.

อนึ่ง สัณฺหา ๓ เหล่านี้ คือ

เนกขัมมสัณฺหา อัพพาปาทสัณฺหา
 อวิหิงสาสัณฺหา, และสัณฺหา ๓
 เหล่านี้คือ อสุภสัณฺหา อပ္ปมาณ-
 สัณฺหา ธาตุสัณฺหา ย่อมมีได้ด้วย
 ธรรมทั้ง ๓ นี้ตามลำดับ. ส่วน
 ความงคว้นส่วนสุด คือ กาม-
 สุขลลิกานุโยค ย่อมมีได้เพราะ
 อโลเก, ความงคว้นส่วนสุด คือ
 อตฺตกิลมณานุโยค ย่อมมีได้เพราะ
 อโทสะ, การปฏิบัติชอบปฏิบัติอันเป็น
 สายกลาง ย่อมมีได้เพราะอโมหะ.
 อย่างนั้นเหมือนกัน การทำลาย
 อภิชฺฌากายกัณเฑาะ ย่อมมีได้เพราะ
 อโลเก, การทำลายพยุยาปาทกาย-
 กัณเฑาะ ย่อมมีได้เพราะอโทสะ,
 การทำลายกัณเฑาะ ๒ ที่เหลือ ย่อม
 มีได้เพราะอโมหะ. อนึ่ง สติปฏฺฐาน

๑ ฉ. สญฺหาโย.

อโลโก เจตถ อารอกุยสุส
 ปจฺจโย โทติ, อลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
 อสฺปฺปายํ น เสวติ, เตน อโรโค
 โทติ. อโทโส โยพฺพนสุส,
 อทฺฐุโจะ ทิ วลิตฺพลิตาวเทน
 โทสคฺคินา อทฺฐมาโน ทิสรคฺคิ
 ยฺววา โทติ. อโมโท ทิฆายุกตฺตาย,
 อมฺโพทฺท ทิ ทิตาทิตํ ฌตฺตวา อทิตํ
 ปรีวชฺเชนฺโต, ทิตฺตจฺจ ปฏฺฐิสฺเสวมาโน
 ทิฆายุกฺโก โทติ.

๒ ข้อต้น ย่อมสำเร็จได้เพราะ
 อานุภาพแห่งธรรม ๒ อย่างข้างต้น
 (คืออโลภะกับอโทสะ), สติปัฏฐาน
 ๒ ข้อหลัง ย่อมสำเร็จได้เพราะ
 อานุภาพแห่งธรรมอย่างหลัง (คือ
 อโมหะ)นั้นเทียว.

อนึ่ง ในธรรม ๓ อย่าง
 มีอโลภะเป็นต้นนี้ อโลภะย่อมเป็น
 ปัจจัยแก่ความไม่มีโรค, เพราะวา
 คนไม่โลภ ย่อมไม่เสพลสิ่งเป็น
 อสฺปฺปายะ แม้ว่าน่าโลภ, เพราะ-
 เหตุนั้น จึงเป็นคนไม่มีโรค. อโทสะ
 ย่อมเป็นปัจจัยแก่ความเป็นหนุ่มเป็น-
 สาว, เพราะวาคนไม่มักโกรธ เมื่อ
 ไม่ถูกไฟคือโทสะอันนำมา ซึ่งความ
 เป็นผู้มีหนังเหี่ยวแห้ง มีผมหงอก
 เฝารนอยู่ ย่อมเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่
 ได้นาน. อโมหะ ย่อมเป็นปัจจัย แก่
 ความเป็นผู้มีอายุยืน, เพราะวา

คุณวรุณ วรวิชชา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คนไม่หลง รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์
และหาประโยชน์มิได้ แล้วก็ละเว้น
สิ่งอันหาประโยชน์มิได้เสีย, และ
ช่องเสพแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ จึง
เป็นผู้มีอายุยืน.

อโลโก เจตถ โภคสมุပ္ปัตติยา
ปจฺจโย จาเคน โภคปฏิลาภโต,
อโทโส มิตฺตสมุပ္ปัตติยา เมตฺตาย
มิตฺตानํ ปฏิลาภโต, ฆปริทานโต
จ, อโมโห อตฺตสมุပ္ปัตติยา,
อมุโพทฺห ทิ อตฺตโน หิตเมว
กโรนฺโต อตฺตานํ สมฺปาเทติ.
อโลโก จ ทิพฺพวิทฺหารสฺส ปจฺจโย
โทติ, อโทโส พุรฺหมวิทฺหารสฺส,
อโมโห อริยวิทฺหารสฺส.

อนึ่ง ในธรรม ๓ อย่าง
มีอโลเกเป็นคัมภีร์ อโลเกย่อมเป็น
ปัจจัยแก่โภคสมบัติ เพราะมีการ
ได้โภคทรัพย์มา ก็โดยการบริจาค,
อโทสะ ย่อมเป็นปัจจัยแก่มิตรสมบัติ
เพราะมีการได้มิตรทั้งหลาย และ
ไม่เสื่อมมิตรได้ ก็โดยเมตตา,
อโมหะ เป็นปัจจัยแก่อัตตสมบัติ,
เพราะว่าคนไม่หลง เมื่อกระทำ
อยู่ซึ่งประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ก็ย่อม
ทำตนให้ถึงพร้อมได้. อนึ่ง อโลเก
ย่อมเป็นปัจจัยแก่ทิพวิหาร, อโทสะ
ย่อมเป็นปัจจัย แก่พรหมวิหาร,
อโมหะย่อมเป็นปัจจัยแก่อริยวิหาร.

คุณวรุณ วรวิชชา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโลภณ เจตถ สกปกุเชสุ
 สตุตสงฺขารेषุ นิพพิกาโร โทติ
 เตสึ วินาเสน อภิสงฺกเหตุกฺขสฺส
 ทุกฺขสฺส อภาวา, อโทเสน
 ปรปกุเชสุ, อหฺมฺมฺกฺขสฺส ทิ เวรีสุปิ
 เวริสณฺณาย อภาวโต, อโมهن
 อุตาสินปฺกุเชสุ อมฺพฺหฺสฺส สพฺพภามิ-
 สงฺกตาย อภาวโต.

อนึ่ง ในธรรม ๓ อย่าง มี
 อโลภะเป็นคັນนี้ ความไม่ผันแปรใน
 เพราะสัตว์และสังขารทั้งหลาย อัน
 เป็นฝ่ายตน ย่อมมีได้เพราะอโลภะ
 เพราะสัตว์ และสังขารเหล่านั้น
 พินาศไป ก็ไม่มีทุกข์อันมีความติดข้อง
 เป็นเหตุ, ความไม่ผันแปรในเพราะ
 สัตว์และสังขาร อันเป็นฝ่ายอื่นย่อม
 มีได้ เพราะอโทสะ, เพราะคนไม่
 มักโกรธ ไม่มีความสำคัญในชน
 ะทั้งหลาย แม้ว่าเป็นศัตรูว่าเป็นศัตรู
 กัน, ความไม่ผันแปรในสัตว์และ
 สังขาร อันเป็นฝ่ายที่ควรวางเฉย
 (คือไม่ถือว่าเป็นฝ่ายตนหรือฝ่ายอื่น)
 ย่อมมีได้เพราะอโมหะ เพราะคน
 ไม่หลง ไม่มีความติดข้องในสิ่ง
 ะทั้งปวง.

^๑ ฉ. นิพพิโต.

^๒ ฉ. อมฺพฺหฺสฺส.

อโลเกน จ อนิจฺจทสฺสนํ
 โทติ, ลุทฺโธ ทิ อุปโกกาสาช
 อนิจฺเจปิ สงฺขารา อนิจฺจโต,
 น ปสฺสตี. อโทเสน ทุกฺขทสฺสนํ,
 อโทสชฺฉาสาโย ทิ ปริจฺจตฺต-
 อาฆาตวตฺตูปริคฺคโท สงฺขาราเยว
 ทุกฺขโต ปสฺสตี. อโมเทน
 อนคฺคทสฺสนํ, อมุโพท ทิ
 ยาดาวฤคฺคทสฺสนํ อปรินายกํ
 ชนฺตปญฺจกํ อปรินายกโต พุชฺฌตี.
 ยดา จ เอเตหิ อนิจฺจทสฺสนาทีนํ,
 เอวํ เอเตปิ อนิจฺจทสฺสนาทีหิ
 โทนฺตี. อนิจฺจทสฺสเนน ทิ
 อโลโก โทติ, ทุกฺขทสฺสเนน
 อโทโส, อนคฺคทสฺสเนน อโมโห.
 โโก ทิ นาม "อนิจฺจมิทฺท"ติ สมนฺนา
 ญคฺวา คสฺสคฺคถาย ปิหิ อุปฺปาเทยฺย,
 สงฺขารา วา "ทุกฺขนฺ"ติ
 ชานนฺโต อปรมฺปิ อจฺจนฺตคฺคิขิตฺติ
 โกธทุกฺข์ อุปฺปาเทยฺย, อคฺคตฺสฺสนคฺคิ

อนึ่ง การเห็นว่าไม่เที่ยง
 ย่อมมีได้เพราะอโลเก, เพราะว่า
 คนโลก ย่อมไม่เห็นสังขารทั้งหลาย
 ซึ่งแม้ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง เพราะ
 หวังจะใช้สอย. การเห็นว่าเป็น
 ทุกข์ ย่อมมีได้เพราะอโทสะ,
 เพราะว่า บุคคลผู้มีอฆาตภัยใน
 อโทสะ ซึ่งเป็นผู้สละความยึดถือใน
 อาฆาตวัตถุ ย่อมเห็นสังขารทั้ง-
 หลายนั้นเทียว ว่าเป็นทุกข์. การ-
 เห็นว่าเป็นอนัตตา ย่อมมีได้เพราะ
 อโมหะ, เพราะว่าคนไม่หลง ซึ่ง
 เป็นผู้ฉลาดในการถือเอาตามความ
 เป็นจริง ย่อมรู้ขั้น ๕ อันไม่มีนาย
 ว่าไม่มีนาย. เหมือนอย่างว่า การ
 เห็นว่าไม่เที่ยงเป็นคั้น ย่อมมีได้
 เพราะธรรมเหล่านี้ ฉันทิ, แม้
 ธรรมเหล่านี้ ก็ย่อมมีได้เพราะการ
 เห็นว่าไม่เที่ยงเป็นคั้น ฉันทิ.
 จริงอยู่ อโลเกย่อมมีได้เพราะการ

คุณประพิน เพลิงประเสริฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จ พุชฺฌิตฺวา ปุณ สมุโมหํ
อาปชฺเชยฺยา"ติ.

เห็นว่าไม่เที่ยง, อโหสะย่อมมีได้
เพราะการเห็นว่าเป็นทุกข์, อโมหะ
ย่อมมีได้ เพราะการเห็นว่าเป็น
อนัตตา. ก็ใครเล่า รู้โดยชอบว่า
"สิ่งนี้ไม่เที่ยง" แล้วก็ยังทำ
ความรักให้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์
แก่สิ่งนั้นอีก, หรือว่าเมื่อทราบอยู่
ซึ่งสังขารทั้งหลายว่า "เป็นทุกข์"
ก็ยังทำทุกข์ คือความโกรธจัดแม้
อย่างอื่นให้เกิดขึ้นอีก, และรู้ความ
เป็นของว่างจากอัตตา แล้วก็ยังถึง
ความลุ่มหลงอีก" ดังนี้.

เตน วุตฺตํ "บุพฺพภากิยานํ
สีลสมฺปทาหีนํ สาธนวเสณ, โลกุตฺตรานํ
อุปนิสฺสยภาเวน จ สมฺปนฺโน อชฺฌาสโย
เอตฺตสฺสาติ สมฺปนฺนชฺฌาสโย"ติ. เคนาห
"เอวํ คิสุสนนํ โพธิณํ อณฺเฑครํ ปาปฺญาตี"ติ.

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า
"ชื่อว่าเป็นผู้มีอัชฌาสัยอันถึงพร้อม เพราะ
อรธว่ามีอัชฌาสัยอันถึงพร้อม โดยเกี่ยวกับ
การทำคุณอันเป็นส่วนเบื้องต้น มีศีลสัมปทา
เป็นขั้นให้สำเร็จ, และโดยความเป็น

๑ อฎฺฐสาลินี ๒๒๑.

คุณประพิน เฉลียงประเสริฐ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๗๗

อุปนิสัยปัจจัยแก่โลกุตรธรรมทั้งหลาย" ดังนี้.
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ย่อมบรรลุโพธิ (การตรัสรู้) อย่างใด
อย่างหนึ่งแห่งโพธิทั้ง ๓ อย่างนี้" ดังนี้.

อิทานิ เต อชฺฐาสเย ปาฬิยาว
 วิภาเวตุ "ยถาหา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 ฉาติ คณฺณปริจฺเจโท. อชฺฐาสยาติ
 ปริจฺฉินฺนธมฺมนิทฺสสนฺนิ. อุภยํ ปน เอกชฺฌ
 กตฺวา ฉพฺพิธา อชฺฐาสยาติ อตุโถ.
โพธิสฺตฺตาติ พุชฺฌณกสฺตฺตา, โพธิยา วา
 นียกฺภาเวน สฺตฺตา ลกฺกา, อธิมฺกฺตา
 ตนฺนินฺนา ตปฺโปณาติ อตุโถ.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะเปิด-
 เผยอชฺฐาสัยเหล่านั้น โดยพระบาลีนั่นเอง
 จึงกล่าวว่า "เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า"
 เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า ๖ เป็น
 การกำหนดจำนวนนับ. คำว่า อชฺฐาสัย
 เป็นการแสดงถึงธรรมที่ได้กำหนดไว้. แต่
 เพราะรวมคำทั้ง ๒ ให้เป็นคำเดียวกัน จึง
 มีความหมายว่า ฉพฺพิธา อชฺฐาสยา -
อชฺฐาสัยมี ๖ อย่างดังนี้. คำว่า โพธิสฺตฺว
 ได้แก่ สัตว์ผู้จะตรัสรู้, อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่
 สัตว์ผู้ซ่อง คือน้อมใจไปโดยความเป็นสัตว์
 ที่เที่ยงต่อการตรัสรู้ ความว่า น้อมไป
 ในการตรัสรู้นั้น โอนไปในการตรัสรู้นั้น.

โพธิปริปากาย สํวคฺคตฺตํ ยถาภินิหารี
 อตฺตนา ปคฺคตฺพโพธิยา ปริปาจนาย ภาวนติ.

คำว่า ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความสุกฺรอบ
แห่งโพธิ คื้อม้อมมีเพื่อกำหนดโพธิที่ตนพึง

คุณอรุณี อัครประเสริฐกุล
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโลภชฺฌาสยา อลุภฺณากาเรน บรรลุให้สุกรอบได้ ตามสมควรแก่อกนิหาร.
 ปวตุตชฺฌาสยา, อาทิตฺ "กถํ นุโข มยํ" คำว่า มีอัชฌาสัยในอโลภะ คือมีอัชฌาสัย
 สพุทฺถ, สพุทฺทา จ อลุทฺธาเอว. เป็นไปโดยอาการที่ไม่โลภ, ใต้แก่
 เทสุสํมา"ติ, มชฺเณ จ อลุภฺณวเสเนว, มีอัชฌาสัยเป็นไปด้วยอำนาจความไม่โลภมา
 ปจฺจนา จ ตสฺสเสว โรจนวเสน ตั้งแต่ต้น และในท่ามกลางโดยนัยว่า
 ปวตุตชฺฌาสยา. "เรายังเป็นคนไม่โลภเลย ในที่ทั้งปวง,
 และตลอดกาลทั้งปวงได้อย่างไรหนอ" ดังนี้,
 และด้วยอำนาจการยังความไม่โลภนั้น นั้น-
 แหละ ให้รุ่งเรืองขึ้นในภายหลัง.

โลภะ โทสทสฺสาวินนํ ลุภฺณลฺกฺขเณ คำว่า มีปกติเห็นโทษในโลภะ คือมีปกติเห็น
 โลภะ สพุทฺทปกาเรน อาทิตฺนวทสฺสโน. โทษโดยอาการทั้งปวงในโลภะ ซึ่งมีความ
 อิทนฺตสฺส อชฺฌาสยสฺส เอกเทสโต ออยากเป็นลักษณะ. คำนี้ เป็นการแสดง
 พุทฺธานการทสฺสนํ. โลภะ ทิ อาทิตฺนํ, อาการงอกงามแห่งอัชฌาสัยนั้น โดยส่วน-
 อโลภะ จ อานิสฺสํ ปสฺสนตสฺส หนึ่ง. จริงอยู่ อัชฌาสัยในอโลภะ ย่อม
 อโลภชฺฌาสโย ปรีวทฺสมติ, สุวํยํ ตตฺถ เจริญโดยรอบ แก่บุคคลผู้เล็งเห็นอยู่ซึ่งโทษ
 อาทิตฺนวานิสฺสทสฺสนวिति วิภาวิโคเยว. ในโลภะ, และอานิสฺงสฺสในอโลภะ, วิธีเล็ง

๑ จ. อาทิตฺนวทสฺสาวินนํ.

๕๗๘

เสสปเทสุปิ อิมินา นเยน อตุโถ เห็นโทษและอานิสงส์ในโลกะและอโลกะนั้น
เวทิตฺตฺโพ. นั้น ท่านก็ได้เปิดเผยไว้แล้วเหียว. แม้ใน
บทที่เหลือทั้งหลาย ก็พึงทราบความหมาย
โดยนัยนี้.

อัย ปน วิเสโส : เนกขมมุนติ อธิ ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แปลกไป : คำว่า
ปพฺพชฺชา. ปวิเวโก ตทงฺควิเวโก, เนกขัมมะ ในที่นี้คือการบวช. ชื่อว่า
วิกฺขมฺภนวิเวโก, ภายวิเวโก, จิตฺตวิเวโก. ปวิเวก ได้แก่ ตทงฺควิเวก, วิกขัมภนวิเวก,
จ. นิสฺสรณ นิพพาน. สพฺพภาวคตีสฺสูติ ภายวิเวก, และจิตตวิเวก. ชื่อว่า นิสฺสรณ
สพฺเพสุ ภาเวสุ, สพฺพาสู จ คตีสฺสู. ได้แก่ นิพพาน. คำว่า ในภพและคติทั้งปวง
ตทธิมุตตคตยาติ ยทตฺถิ ภาวนานุโยโค คือในภพทั้งปวงและในคติทั้งปวง. คำว่า
ยทตฺถา จ ปพฺพชฺชา, ตทธิมุตฺเตน. โดยความเป็นผู้น้อมใจไป ในธรรมเหล่านั้น
เตเนวาท "สมาธาธิมุตฺเตนา" คืออาทิ. ความว่า การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภาวนา
มีเพื่อประโยชน์แก่ธรรมใด และการบวช
มีธรรมใดเป็นประโยชน์ ก็พึงเป็นผู้น้อมใจ
ไปในธรรมนั้น. เพราะเหตุนี้ท่านเหียว
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่ "พึงเป็นผู้น้อมใจ
ไปในสมาธิ" ดังนี้เป็นคั้น.

^๑ จ. สมาธิมุตฺเตน.

๕๐. "กัณฺฐโรโตสี"^๑ติ ปุจฺฉิตฺโต สเจ
 "น ชานามิ"^๑ติ วเหยย, "เก วา เต
 ธมฺมา พหฺลํ สฺมทาจรนตี"^๑ติ ปุจฺฉิตฺตพฺโพ.
 กิ วาติ กิ อสุภํ วา อุนฺสฺสตีฏฺฐานํ วา
 อณฺมํ วา. กิ น เต มนสิการโรโต ผาสฺ
 โทตีติ จิตฺตสฺส เอกกฺกภาเวน สุขํ โทติ.
 จิตฺตํ นมตีติ ปกตียาว อภิตฺตวเสน นมตี.

๕๐. ถ้าหากพระโยคี ผู้ถูกถามว่า
 "ท่านเป็นคนจริตอะไร" ฟังตอบว่า "กระผม
 ไม่ทราบ" ดังนี้, ก็ต้องถามเธอว่า "ธรรม
 เหล่าไหนเป็นไปมากสำหรับท่าน" ดังนี้.
 คำว่า กรรมฐานอะไร คืออสุภกรรมฐานหรือ
 หรือว่าอุนสติฐาน หรือว่ากรรมฐานอื่น.
 คำว่า เมื่อท่านมนสิการกรรมฐานอะไร
จึงจะมีความผาสุก คือ(เมื่อท่านมนสิการ
 กรรมฐานอะไร) สุขจึงจะมีได้ โดยความ
 ที่จิตเป็นเอกัคคะ(มีอารมณ์เดียว). คำว่า
จิต (ของท่าน) น้อมไป (ในกรรมฐานไหน)
 คือ น้อมไปด้วยอำนาจความยินดีซึ่งตามปกติ
 นั้นเอง.

เอวมาทิสฺสตี อาทิสฺสเทเน อิริยาปถาทินิ
 สงฺกโห ทฏฺฐพฺโพ. เตปิ ทิ น สพฺพสฺส
 เอกังสโต พยภิจาริโนเอว. คณา ทิ
 สฺมทาจาโร ปุจฺฉิตฺตพฺโพ วุคฺฉิตฺโต. "อสุกฺก

ด้วยอาทิสฺสเทเนในบทว่า เอวมาทิสฺสตี ฟังเห็น
 ว่า สงเคราะห์เอาเหตุออกจิริยาอย่างอื่น
 มีอิริยาบถเป็นต้น. ก็เหตุออกจิริยาแม้
 เหล่านั้น หาได้เป็นไปชัดเจนแก่ทุกคนโดย-

^๑ ฉ. กิ จริโอสสิ.

อสุกณจ มนสิการวิธี กติปยั ทิวส์ ส่วนเกี่ยวไม่ (จึงต้องถามถึงความเป็นไป
อนุยุชชาติ^๑ติ จ ปวคตพโพ.

ของธรรมต่อไป). จริงอย่างนั้น ความเป็น
ไป(ของธรรม)ที่ควรถาม ท่านอาจารย์
ก็ได้กล่าวถึงแล้ว. และอาจารย์ควรบอก
พระโยคีว่า "ขอท่านจงประกอบเนื่อง ๆ
ซึ่งวิธีมนสิการอย่างโน้นและอย่างนั้น สัก
๒-๓ วันเถิด" ดังนี้.

"ปกติยา อุกคหิตกมมฏฐานสุสา"^๑ติ
อิหิ ยั กมมฏฐานิ กเหตุกาโม, ตตถ
สชฌายวเสน วา มนสิการวเสน วา
กตปริจยั สนธาย วุคตึ. เอกิ เทว
นิสขขานตี เอกิ วา เทว วา อุดุหาสนานิ.
สชฌายั กาเรตวาตี อตตโน สมมุขาว
อธียาเปตวา ทาทพพิ, โส เจ อณตถ
กนตูกาโมติ อธิปปาโย. เตนาท
"สนธิเก วสนคสุสา"^๒ติ. อาคตาคตกชณ
กเถตพพิ, ปวคตึ สุตวาตี อธิปปาโย.

คำว่า "สำหรับผู้เรียนกรรมฐานอยู่
โดยปกติ" นี้ ท่านกล่าวหมายเอาพระโยคี
ผู้ได้กระทำความคุ้นเคยไว้ ด้วยอำนาจการ
สาธยาย หรือด้วยอำนาจมนสิการในกรรม-
ฐานที่ใคร่จะถือเอานั้น. คำว่า ตลอดเวลา
ที่นั่ง ๑ หรือ ๒ ครั้ง ตลอดเวลาที่อาสนะ
ร้อน (นั่งจนอาสนะร้อน) ๑ หรือ ๒ ครั้ง.
คำว่า โดยให้ทำการสาธยาย คือควรให้
(กรรมฐาน) โดยให้ท่องต่อหน้าคนที่เกี่ยว,
อธิบายว่า ถ้าหากว่าพระโยคินั้น เป็นผู้ใคร่

^๑ ฉ. อิติ-สทโท น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. ปวคตึ.

คุณปริพันธ์ หนูนภักดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จะไปในที่อื่น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
ว่า "สำหรับพระโยคีผู้อยู่ในสำนัก" ดังนี้.
อธิบายว่า ควรบอกให้ทุกขณะที่เผลอมา,
เพราะได้สับความเป็นไปแล้ว.

ปฐวีกสิณ ปฐวีกสิณกมฺมจฺจานิ.
กตสฺสาคิ กตสฺส กสิณสฺส. ตํ ตํ อาการนฺติ.
อาจริเยน กมฺมจฺจานเ วฺจฺจมาเน
ปทปทถฺลาธิปฺปายโอบมฺมาทิกิ อตุตโน
ณาสฺส ปจฺจฺปฏฺฐิตํ ตํ ตํ อาการิ, ยิ ยิ
นิมิตฺตนฺติ วฺตฺตํ. อุปนินฺธิตฺวาติ อุปนตฺวา.
นินฺธิ วีย กตฺวา, ททเย จเปตฺวา
อปมฺสฺสนฺตํ กตฺวาติ อตุโถ.

คำว่า ปฐวีกสิณ ได้แก่ กรรมฐานคือ
ปฐวีกสิณ. บทว่า กตสฺส แปลว่า (นัยแห่ง
การเจริญ)กสิณที่ทำแล้ว. คำว่า (เข้าไป
ผูกไว้)ซึ่งอาการนฺติ ๑ ความว่า เมื่อ
อาจารย์บอกกล่าวกรรมฐานอยู่ ก็เข้าไป
ผูกไว้ซึ่งอาการนฺติ ๑ มีทความหมายของ
บท คำอธิบายอุปมาเป็นต้นอันปรากฏแก่ญาณ
ของตน, ได้แก่ แต่ละอาการที่ท่านเรียกว่า
นิมิต. คำว่า เข้าไปผูกไว้ คือ กระทำ
เหมือนกับว่านำเข้าไปผูกไว้, ความว่า
คั่งไว้ในใจ กระทำไม่ให้หลงลืม.

เอวํ สุญฺจ อุปฏฺฐิตสฺสตีตาย นิมิตฺตํ
คเหทฺวา ตคฺค สมฺปชานการิตาย สกกจฺจ

อันพระโยคี ชื่อว่า ฟังโดยเคารพ ก็เพราะ
ความเป็นผู้มีปกติกระทำสัมปชัญญะ ในการฟัง

๑ ฉ. นินฺธิ.

คุณปริพันธ์ หนุณภักดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สุณเตน. ตุนตี ตั ยถาวุตตี สุกหิตี
 นิสสาย. อิตรสชาติ ตถา อคณหุตสส.
สพพากาเรนาติ กสฺสจปี ปการสฺส ตตถ
 อเสลิตตตทา วุตตี.

นั้น ชื่อว่า จับเอานิมิตได้อย่างนี้ ก็เพราะ
 ความเป็นผู้มีสติ อันเข้าไปตั้งไว้เป็นอย่างดี.
 บทว่า ตี ใต้แก่เพราะอาศัยกรรมฐานที่เธอ
 ถือเอาได้ดี ตามทีกล่าวแล้วนั้น. คำว่า
แก่บุคคลนอกนี้ คือแก่บุคคลผู้ไม่ถือเอาอย่าง-
 นั้น. ท่านอาจารย์กล่าวว่า โดยอาการทั้งปวง
 ตั้งนี้ไว้ เพราะว่าประการแม้เห็น ๆ ใน
 กรรมฐานเหล่านั้น ท่านก็มีได้ทำให้เหลือไว้.

กมฺมจฺจานกุกกถณนิตฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อิตฺติ ตติยปริจฺเจทวณฺณนา.

พรรณากกรรมฐานคถณนิตฺเตส จป.

พรรณापริเจทที่ ๓ จปแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

๑ ฉ. สุกกหิตี.